

नेपाल सरकार
संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी प्रतिवेदन

२०५३ खण्ड ३

पेज नं १६६ देखि २४३ पेज सम्म

देखिन्छ । यसर्थ आ-आफ्नो क्षेत्रको विकासका लागि जिल्ला तथा नगरले केन्द्र संग र गाउँले जिल्लासंग साधन श्रोतको माग गर्ने तथा निकास दिने प्रचलनले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि बनाएको आवधिक तथा वार्षिक योजना कार्यान्वयन गर्न सुविधा पुग्नेछ ।

जिल्ला विकास योजनाको मुख्य लक्ष्य नै गाउँ तथा नगरहरूको विकास गर्नु हो । यसर्थ जिल्ला विकास योजनाले जिल्ला भित्रका गाउँ, नगर, गैर सरकारी संस्था, निजी उद्यमीहरूले के के गर्न कस्तो सहयोगको माग गरेका छन् सवैलाई समष्टिगत रूपमा लिई आफूसंग प्राप्त प्राविधिक, प्रविधि, वित्तीय र अन्य सहयोग गर्नु नै जिल्ला स्तरीय योजनाको प्रमुख लक्ष्य हुनु पर्दछ । यस दृष्टिकोणबाट हेर्दा विकेन्द्रित व्यवस्थामा जिल्ला स्तरीय निकायले सहजकर्ता, समन्वयकर्ता, अनुगमन, सुपरिवेक्षण र प्रशिक्षण कर्ता एवं कार्यान्वयनकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।

उपर्युक्त भूमिका निर्वाह गर्नको लागि जिल्ला स्तरीय निकायले मुख्य रूपमा निम्न कार्य गर्नेछ ।

- (क) जिल्लास्तरीय योजना तर्जुमा गर्दा गाउँ स्तरबाट प्रस्तावित गरेका विषयहरूलाई नै आधारशिलाका रूपमा ग्रहण गर्ने ।
- (ख) एक भन्दा बढी गाउँस्तरीय निकायसंग समन्वय गरी गर्नु पर्ने कार्य र योजनाहरूमा समन्वय कायम गराई कार्यान्वयन गराउने ।
- (ग) केन्द्र र गाउँस्तरीय निकायका बीच सेतुको रूपमा काम गर्ने ।
- (घ) गाउँस्तरीय निकाय, गैर सरकारी संस्था र अन्य निकायहरूलाई सक्षम तुल्याउन तालीम, गोष्ठी र प्राविधिक सहयोग जुटाई सहयोग गर्ने ।
- (ङ) केन्द्रले निर्धारण गरेका नीति अनुरूप जिल्लाव्यापी दृष्टिकोण राखी जिल्लास्तरीय योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने ।
- (च) गाउँस्तरीय निकाय र अन्य गैर सरकारी क्षेत्रहरूमा भईरहेका कामहरूको निरन्तर अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरी आवश्यक सरसल्लाह, सहयोग प्रदान गर्ने र कमी कमजोरीलाई सुधानं निर्देशन दिने ।

८.३.२ जिल्ला र नगर बीचको सम्बन्ध

गाउँ र नगर क्षेत्रको आवश्यकतामा मौलिक अन्तर छ । ग्रामीण क्षेत्रका लागि बाटो, घाटो, पुल-पुलेसा, कुलो, पैनी, पशुपालन, पशुचरण, खेतीपाती जस्ता आधारभूत आवश्यकताका कुराहरू प्राथमिक विषयहरू अन्तर्गत पर्दछन् । शहरवासीहरूको निमित्त घरघडेरी, खानेपानीको आपूर्ति, ढल निकास, फोहोर मैला व्यवस्थापन, शौचालय र सरसफाइको प्रबन्ध जस्ता विषय प्राथमिकता क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछन् । क्षेत्रगत भिन्नता जनचाहना र प्राथमिकताका कुराहरूमा देखिएको भिन्नताले गर्दा नगरपालिका र गाउँस्तरीय निकाय दुवैलाई टेवा दिने संस्थाको रूपमा जिल्ला स्तरीय निकायले भूमिका खेल्नु पर्दा गठन पद्धति र प्रतिनिधित्वको हिसाबले पनि शहरी क्षेत्रका समस्या प्रति जिल्लाले

दिनु पर्ने ध्यान र आवश्यक टेवा दिन सकेको पाईएको छैन । तसर्थ जिल्लास्तरीय निकायको क्षेत्र अन्तरगत रहेपनि नगरपालिकालाई बेग्लै निकायको रूपमा स्वीकार गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

जिल्लास्तरीय निकायको क्षेत्रभित्रका नगरपालिका अन्तर्गत पर्ने विकास सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी नगरपालिकालाई हस्तान्तरण गर्नु पर्ने प्रस्ताव गरिएको छ । तर जिल्लामा संचालन हुने वस्ती विकास कार्यक्रम, नगर विकास योजना जस्ता विषयहरूको प्रयोजनका लागि जिल्ला स्तरीय निकाय र नगरपालिकाका प्रतिनिधि र प्राविधिक समेत भएको समन्वय समिति गठन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

८.३.३ नगरपालिका र नगरविकास समितिहरू बीचको सम्बन्ध :

विकेन्द्रीकरणको माध्यमद्वारा नगरक्षेत्रका जनतालाई स्वायत्त शासन र विकास कार्यमा अधिकाधिक मात्रामा सरीक गराई नगर क्षेत्रको विकास, निर्माण र सेवा सुविधा स्थानीयस्तर मै उपलब्ध गराउन र नगर क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक आदि सर्वाङ्गीण विकासका लागि नगरपालिकाहरूको गठन भएको छ । यही उद्देश्य पूर्ति गर्न विभिन्न अधिकारहरू नगरपालिकाहरूलाई निक्षेपण गर्ने प्रस्तावित गरिएको छ ।

नगरको भौतिक विकास गर्ने, भइ रहेको नगरको पुन निर्माण, विस्तार र विकास तथा नयाँ क्षेत्रको जनघनत्वको आधारमा सेवा र सुविधा पुर्याउने उद्देश्यले नगर विकास ऐन, २०४५ अनुसार नगर विकास समितिहरू पनि गठन भएका छन् ।

नगर विकास समितिहरू जो हालसम्म देशका विभिन्न क्षेत्रमा गठन भएका छन् , यिनीहरूले गर्ने कार्य देहायका तीन कुरामा सीमित देखिन्छन् ।

(क) निर्देशित जग्गा विकास गर्ने (ख) नगर क्षेत्रका जग्गाको कित्ता एकीकरण र पूर्वाधार विकास गरी बसोबास सुलभ गराउने (ग) जग्गा अधिकरण गरी, प्लटिङ गरी बसोबासको व्यवस्था गर्ने ।

वस्तुतः यी सबै कार्यहरू नगरपालिकाहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रको सर्वाङ्गीण विकासका लागि गर्नुपर्ने गरी कानूनतः उनीहरूलाई जिम्मा र अधिकार दिएको छ । नगर विकास योजनाले माथि उल्लिखित काम कुराहरू गर्न गराउन उक्त योजनासंग नत आवश्यक स्रोत र साधन छ न गर्नुपर्ने कार्यमा जुटाउनुपर्ने सहयोगका लागि नगरवासीहरूको परिचालन गर्ने क्षमता नै छ । जनताको प्रतिनिधिमूलक संस्था नगरपालिका नै हो । माथि उल्लिखित कार्यहरू गर्न गराउन पृथक् रूपले छुट्टै अर्को संस्थाको अस्तित्व राख्नु विकेन्द्रीकरणको सन्दर्भमा बान्छनीय देखिदैन । कानूनतः छुट्टै अस्तित्व भएको संस्थाले आपसमा समन्वय भन्दा द्वन्द उत्पन्न गराएको कटु अनुभव छ । यसर्थ नगरविकास योजनाले गर्ने कार्यहरू नगरपालिकाहरू द्वारा नै पहल गराई गर्न गराउन नगर विकास समिति नगरपालिकाको एउटा अङ्गको रूपमा रहनु बान्छनीय छ र यस समितिमा भएको प्राविधिक ज्ञान व्यवस्थापकीय क्षमता नगरपालिकाले उपभोग गर्नु नै सान्दर्भिक देखिन्छ ।

नगरपालिका क्षेत्र अन्तर्गत भौतिक विकासको पूर्वाधार र मापदण्ड निर्धारण गर्ने, नगरको पुनः निर्माण, विस्तार, विकास गर्ने तथा नगरक्षेत्र भित्र शहरी वस्तीको विकास गर्ने, नगर विकासको लागि भूउपयोग क्षेत्रको निर्धारण गरी त्यस्तो क्षेत्रको जनघनत्वको आधारमा मुख्य मुख्य सेवा तथा सुविधा उपलब्ध गराउने प्रयोजनका लागि नगरपालिकाका प्रमुखको अध्यक्षतामा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित प्राविधिक र संस्थान औ गैर सरकारी संघ संस्था तथा निजी क्षेत्रको समेत प्रतिनिधित्व गराई नगर विकास समिति गठन गर्ने दायित्व र अधिकार नगरसभालाई विकेंद्रित गर्न सान्दर्भिक देखिन्छ ।

८.३.४ स्थानीय स्वायत्त सरकार तथा स्थानीय प्रशासन बीचको सम्बन्ध

विकास निर्माण सम्बन्धी कामका लागि आवश्यक सुव्यवस्था कायम गर्न गराउन स्थानीय स्वायत्त सरकार र स्थानीय प्रशासनका बीच समन्वयात्मक सम्बन्ध कायम हुनु अत्यन्त आवश्यक हुन्छ । यसैले जिल्ला स्तरीय स्थानीय स्वायत्त सरकारका प्रमुखको संयोजकत्वमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी, स्थानीय प्रहरी प्रमुख, स्थानीय विकास अधिकारी र स्थानीय नगरपालिकाका प्रमुखहरु समेत रहेको एउटा समन्वय समिति गठन गरिनेछ । यो समिति स्थानीय स्वायत्त सरकारको विकास कार्यक्रम संचालन गर्न देखा परेका बाधा अवरोध हटाउन सक्रिय रहने छ ।

८.४ स्थानीय स्वायत्त सरकारको स्थानीय/राष्ट्रिय/अन्तरराष्ट्रिय स्तरका गैर सरकारी, निजी तथा दातृ संस्थाहरु संगको सम्बन्ध :

सामुदायिक विकास, परिवार नियोजन एवं स्वास्थ्य, पिछडिएको वर्ग तथा जाति जनजातिहरुको उत्थान, सामाजिक सेवा, पर्यावरण संरक्षण जस्ता कतिपय क्षेत्रहरुमा गैर सरकारी, एवं निजी संस्थाहरुको भूमिका प्रभावकारी रहने भएकोले गैर सरकारी एवं निजी क्षेत्रलाई समेत स्थानीय विकासको महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा स्वीकार गरिएको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा यस्ता गैर सरकारी एवं निजी संस्थाहरु एवं तिनीहरुलाई प्राविधिक एवं वित्तीय सहयोग पुर्याई रहेका राष्ट्रिय एवं अन्तराष्ट्रिय संस्थाहरुसंगको सम्बन्ध देहाय बमोजिम हुनेछ -

- (१) यस्ता संस्थाहरुले स्थानीय स्तरमा संचालन गर्ने कार्यक्रमहरुको तर्जुमा गर्दा सम्बन्धित स्थानीय स्वायत्त सरकारको समन्वयमा आवधिक एवं वार्षिक योजनाको आधारमा गर्ने ।
- (२) स्थानीय स्तरमा कार्यक्रम संचालन गर्दा स्थानीय स्तरको मानवीय संसाधन एवं क्षमता विकासलाई कार्यक्रमको अभिन्न अंगको रूपमा राख्ने ।
- (३) यी संस्थाहरुबाट संचालित कार्यक्रमहरु दिगो रूपमा संचालन एवं संभार गर्नको लागि आयोजना संचालन भएकै अवस्थामा स्थानीय स्तरमा उपभोक्ता समिति वा गैर सरकारी संस्था खडा गरी आवश्यक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- (४) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरुको आवश्यकता अनुसारका कार्यक्रमहरु स्थानीय र गैर सरकारी संघ, संस्थासंग साभेदारी (Collaboration) गरी संचालन गर्न सक्ने ।

८.५ स्थानीय स्वायत्त सरकार र सांसद् बीचको संबन्ध :

सांसद्हरू जिल्लाका समस्याहरूलाई राष्ट्रिय स्तरसम्म पुर्याउने ससक्त माध्यम हुन् । मूलतः सांसद्हरूको उद्देश्य पनि आ-आफ्नो क्षेत्र समेतको विकास गराउनु नै रहेको छ । जिल्लाका समस्याहरूको विषयमा सांसद्हरू माफत राष्ट्रको ध्यान आकृष्ट गराउन सकिन्छ । त्यसैले यो शक्तिको उपयोग स्थानीय स्वायत्त सरकारले पनि स्थानीय विकासको लागि गर्नु उपयोगी सावित हुनेछ । यस पृष्ठभूमिमा स्थानीय स्वायत्त सरकार र सांसद्हरू बीचको सम्बन्ध देहाय बमोजिम हुनु उपयुक्त देखिन्छ :

- (१) सांसद्हरूले संसद्मा मूलतः स्थानीय तहका जनताको प्रतिनिधित्व गर्ने भएकाले जिल्ला तथा नगरपालिका सभामा सांसद्हरूलाई पदेन सदस्यको रूपमा समावेश गर्नु पर्दछ । यसबाट सांसद्हरूले सभामा भाग लिई राष्ट्रिय स्तरमा भएका गतिविधिलाई स्थानीय तहमा स्थानीय गतिविधिहरूलाई केन्द्रीय स्तरमा पुर्याउन मद्दत मिले छ ।
- (२) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूले सम्बन्धित सांसद्हरूलाई स्थानीय स्वायत्त सरकारमा हुने महत्वपूर्ण गतिविधिमा सहभागी बनाउनुपर्ने छ र सांसद्हरूले पनि स्थानीय स्वायत्त सरकारका गतिविधिहरूमा सक्रियतापूर्वक सहभागी हुने तथा स्थानीय स्वायत्त सरकारका क्रियाकलापहरूको सम्बन्धमा राय सुभाब दिने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने छ । सांसद्हरूले दिएका राय सुभाबका सम्बन्धमा भएको कारवाहीको जानकारी सम्बन्धित सांसद्लाई दिने परिपाटी कायम गर्नु महत्वपूर्ण पक्ष हुनेछ ।

८.६ राजनैतिक दल र स्थानीय स्वायत्त सरकार बीचको सम्बन्ध :

बहुदलीय शासन व्यवस्था अन्तर्गत स्थानीय स्वायत्त सरकारको निर्माणमा राजनैतिक दलहरूको प्रत्यक्ष र महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । स्थानीय स्वायत्त सरकारहरू मूलतः राजनैतिक रूपमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूद्वारा संचालन हुने विकास इकाई (Development Unit) हरु हुन् । स्थानीय स्वायत्त सरकारहरू एउटा निश्चित क्षेत्रभित्र संगठित हुने भएकोले निर्वाचनको प्रतिस्पर्धा पश्चात् निर्वाचित प्रतिनिधिहरूले दलीय पूर्वाग्रहबाट मुक्त हुनु पर्दछ । यसो भएमा मात्र विकास प्रक्रियाले गति एवं निरन्तरता लिन सक्दछ । यसै पृष्ठभूमिमा राजनैतिक दल र स्थानीय स्वायत्त सरकार बीचको सम्बन्ध देहाय बमोजिम हुन प्रस्ताव गरिएको छ ।

- (१) स्थानीय स्वायत्त सरकारमा निर्वाचित हुने जनप्रतिनिधिहरूको संख्यालाई राजनैतिक दलको लोकप्रियताको मापदण्ड मानिन्छ । निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको योग्यता र स्वच्छ एवं निष्पक्ष क्रियाकलापले सम्बन्धित राजनैतिक दलको प्रतिष्ठालाई बढाउने गर्दछ । यसैले सम्बन्धित राजनैतिक दलहरूले पनि दलका तर्फबाट निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूलाई स्वच्छ एवं निष्पक्ष रहन उत्प्रेरणा दिनु पर्दछ । यसै आधारमा खटिएका स्थानीय नेतृत्वलाई दलहरूले अभै बढी प्रोत्साहन दिदै जानु आवश्यक छ ।
- (२) स्थानीय स्वायत्त सरकारमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू वास्तविक रूपमा विकासका संवाहक हुन् । स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूको सक्रियता, इमान्दारिता र निर्णय क्षमतामा स्थानीय स्वायत्त सरकारको प्रभावकारीता, सशक्तता र विकासमा निर्भर गर्दछ । उनीहरूले स्थानीय साधन, श्रोत र जनशक्तिको

सहिरुपले परिचालन र उपयोग गर्न सके विकासको गति तीव्र हुनसक्दछ । यसका लागि राजनैतिक दलहरूले नेतृत्व क्षमता भएको योग्य तथा इमान्दार व्यक्तिलाई आफ्नो उम्मेदवार बनाउनु पर्दछ ।

- (३) विभिन्न निकायहरूमा निर्वाचित स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूलाई सक्रिय, दक्ष र जनताको हितको लागि निरन्तर समर्पित रहने उचित वातावरण तैयार गर्न राजनैतिक दलहरूले आवश्यक सहयोग, प्रशिक्षण प्रोत्साहन आदि संस्थागत रूपमा पनि दिदै जानुपर्ने नीति अवलम्बन गर्न उपयोगी हुनेछ ।

८.७ श्री ५ को सरकार र स्थानीय स्वायत्त सरकारका महासंघहरू बीचको सम्बन्ध :

स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूले आ-आफ्नो हक हित र अधिकारको संरक्षणका लागि संघ, महासंघहरू गठन गरेका छन् । यस्ता संघ, महासंघहरू स्थानीय स्वायत्त सरकारको सुदृढीकरणका लागि उपयुक्त माध्यम पनि हुन् । तसर्थ विकेन्द्रीकरण योजना सम्बन्धी महत्वपूर्ण पक्षहरूमा यस्ता संघ महासंघहरूको राय सुझावहरूले महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्दछन् । साथै श्री ५ को सरकारले कुनै विषयमा समस्त स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूसंग राय परामर्श लिन एकै साथ संभव पनि हुँदैन । तसर्थ स्थानीय स्वायत्त सरकारको अधिकार र स्थानीय विकास सम्बन्धी महत्वपूर्ण विषयमा यस्ता संघ, महासंघहरूको राय, सुझाव लिने व्यवस्था हुनु आवश्यक देखिन्छ । साथै स्थानीय स्वायत्त सरकारका क्षमता वृद्धि सम्बन्धी नीतिगत निर्णय गर्ने निकायमा यस्ता संघ, महासंघहरूको प्रतिनिधित्व हुनु पनि व्यावहारिक देखिन्छ ।

नवौं खण्ड

स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी व्यवस्था

९.१. विषय प्रवेश :

प्रस्तावित विकेन्द्रीकरण नीति अनुरूप अधिकारहरु वहन गरी प्रभावकारी रूपमा जिम्मेवारी निर्वाह गर्नका लागि स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता वृद्धि अत्यन्त महत्वपूर्ण पक्ष हुन आउँछ । स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता वृद्धिको अन्तरसम्बन्ध मुख्यतः निक्षेपित अधिकारहरु अन्तरगत वहन गर्नुपर्ने जिम्मेवारीहरुलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यक्षेत्रमा उतार्नु संग रहेको हुन्छ । यसको लागि एकातर्फ अधिकार र जिम्मेवारीको पक्ष रहेको हुन्छ भने, अर्कोतर्फ जिम्मेवारी अन्तरगत निर्वाह गर्नपर्ने अनिवार्य र ऐच्छिक कार्यहरु सम्पादन गर्नका लागि उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार, व्यवस्थापकीय र प्रशासकीय बन्दोबस्त (संस्थागत पक्षहरु), श्रोत, साधन आधार तथा अन्तर निकाय सम्बन्ध जस्ता कुराहरु आउँछन् । वस्तुतः क्षमता वृद्धि आफैमा एक निरन्तर र गतिशील तथा समयगत आवश्यकता सापेक्ष विषयवस्तु हो । यसर्थ यी दुवै कुराहरुलाई ध्यानमा राखी स्थानीय स्वायत्त सरकारहरुको क्षमता वृद्धि तर्फ कार्यक्रमहरु संचालन गर्न आवश्यक हुनेछ ।

९.२. वर्तमान स्थिति :

- १ २००७ सालमा प्रजातन्त्रको उदय पश्चात् आजसम्म पनि स्थानीय स्तरमा गरिने विकास कार्यहरुमा मुख्य भूमिकाको निर्वाह केन्द्र सरकारबाट भइ आएको छ । स्थानीय स्वायत्त सरकारहरुको खास गरी विकास निर्माण कार्यमा श्रमदान जुटाउने भूमिका रहेको देखिन्छ ।
- २ स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता विकासका निमित्त आवश्यक पर्ने प्रशिक्षण, अनुसन्धान, परामर्श सेवा आदि कार्यक्रम संचालन गर्न स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको स्थापना भएको छ । यस अन्तरगत विभिन्न स्थानमा आठवटा प्रशिक्षण केन्द्रहरु खडा छन् । यी प्रशिक्षण केन्द्रहरु पर्याप्त कार्यक्रमहरुको अभावमा कार्यशील रहन सकेका छैनन् भने अर्को तर्फ क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी तालीम, प्रशिक्षण र अनुसन्धानको अभावमा स्थानीय स्वायत्त सरकारहरुको कार्य संपादन स्तरीय हुन सकेको छैन । स्थानीय स्वायत्त सरकारहरु, यिनका संघ र स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान बीच संपर्क र समन्वयको पनि स्थापना हुन सकेको देखिदैन ।
- ३ स्थानीय स्वायत्त सरकारहरुको प्रशासकीय, व्यवस्थापकीय र प्राविधिक क्षमता कमजोर छ । स्थानीय स्वायत्त सरकारप्रति उत्तरदायी भई काम गर्ने कर्मचारी छैनन् । नियमित रूपमा सेवा प्रवेश, सेवाकालीन तथा पुनर्ताजगी तालीम संचालन गर्ने गराउने कुनै व्यवस्था पनि भएको देखिदैन ।

- ४ स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको भौतिक पूर्वाधारको विकासतर्फ खास ध्यान जान सकेको छैन । त्यसैले यी संस्थाहरू भौतिक पूर्वाधार विकासको न्यून धरातलमा रहेका छन् ।
- ५ कुनै पनि संस्थाको कार्य हुनुपर्ने गरी गर्ने संबन्धित संस्थामा काम गर्ने मानिस हो । उसलाई कुन काम के कसरी गर्ने भन्ने विषयमा आवश्यक ज्ञान र शीप अभिवृद्धि गर्न आवश्यक हुन्छ र यस कार्यलाई पूर्व शर्त नै मानिन्छ । यसबाट दिगो विकासमा सघाउ पुग्दछ । तर स्थानीय स्वायत्त सरकारका जनप्रतिनिधिमा मानव संसाधन विकास नगरी कुनै पनि विकासका काम दिगो हुन सक्तैन भन्ने प्रशिक्षणको आवश्यकताको बोध हुन सकेको पाइदैन । त्यसैले स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूबाट तत्काल फाइदा नदेखिने मानव संसाधन विकास जस्तो कार्यमा लगानी गर्ने गरेको पाइदैन ।
- ६ स्थानीय स्तरमा सूचना र अभिलेखको महत्व थाहा नभएको, सूचना व्यवस्थापन बारे ज्ञान र शीप पनि नभएको, स्थानीय स्तरका संस्थाहरू बीच सूचना आदानप्रदान गर्ने परिपाटी नभएकोले सूचनामा आधारित निर्णय गर्ने व्यवस्था देखिदैन । यस कारणले सूचना संकलन, व्यवस्थापन र अभिलेख पद्धति सारै कमजोर अवस्थामा रहि आएको देखिन्छ ।
- ७ प्रत्येक स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूलाई आवश्यक पर्ने मानव संसाधनको विकासलाई उच्चतम प्राथमिकता दिने विषयमा स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूले आफ्नो स्तरबाट पहल गर्न सकेको देखिएको छैन । सरकारको ध्यानाकर्षण पनि हुन नसकेकोले स्थानीय स्वायत्त सरकारलाई चाहिने मानव स्रोत विकास गर्ने नीति नै नभएको जस्तो देखिएको छ ।
- ८ स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको विकास र सामूहिक हक हितका लागि प्रतिनिधित्व गरी विभिन्न ठाउँमा वकालत (Advocacy) गर्ने साभा संस्थाको विकास हुन नपाई यी निकायहरू एकल रूपले मात्र कार्यशील रहेको स्थितिमा हालैमात्र स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूले आ-आफ्ना संघ-महासंघहरू स्थापना गरी आ-आफ्नो पहिचान दिन थालेको देखिएको छ । यी महासंघहरूबाट दिन सक्ने योगदानलाई स्थानीय स्वायत्त सरकारको विकासको लागि परिचालन गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

९.३. सुभावरु :

विगतको अनुभव र विद्यमान स्थितिको समीक्षा गर्दा स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको क्षमता आशा गरेभन्दा पनि न्यून रहेको देखिन्छ । निक्षेपित अधिकार वहन गर्ने क्षमता न्यून भएमा विकेन्द्रीकरण सफल हुन सक्तैन । यस्तो स्थिति आउन नदिन नीतिगत स्तरबाट पूर्ण प्रतिवद्धता, कर्मचारीतन्त्रबाट जवाफदेहीपूर्ण सहयोग तथा स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूबाट उनीहरूलाई प्राप्त जिम्मेवारी प्रभावकारी तरिकाले (Effectively) वहन गर्न सक्ने गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ । स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता अभिवृद्धिको निमित्त निम्न कुराहरूमा ध्यान जानु आवश्यक छ ।

९.३.१ स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको क्षमता विकासको क्षेत्र

(क) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको पूर्वाधारको विकास

(ख) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास

(ग) स्थानीय स्वायत्त सरकार र गैर सरकारी संघ संस्था, उपभोक्ता, नागरिक समूह र जनप्रतिनिधि बीच समन्वय र सम्बन्ध ।

(घ) स्थानीय स्वायत्त सरकारको तालीम प्राप्त जनशक्ति विकासको संस्थागत व्यवस्था

(ङ) स्थानीय विकाससंग सम्बन्धित अनुसन्धान र अनुगमन पद्धतिको विकास ।

(च) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको संघ संस्थालाई क्षमतावान् बनाई उनीहरू माफत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने रणनीतिको विकास ।

९.४ क्षमता अभिवृद्धि संबन्धी नीति

(१) स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिलाई समेटी ग्रामीण विकास र शहरी विकासका प्रशासकीय, व्यवस्थापकीय तथा प्राविधिक क्षमता विकास पक्षलाई प्राथमिकता दिई संचालन गरिनुपर्नेछ ।

(२) स्थानीय स्वायत्त सरकारका क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी मानव साधन विकासको कार्यक्रम स्थानीय स्वायत्त सरकारको विकास आयोजनाको अभिन्न अंगको रूपमा कमसेकम १० प्रतिशत रकम सो आयोजना संचालन गर्न आवश्यक पर्ने जनशक्ति विकास गर्ने तालीम, गोष्ठी, छात्रवृत्ति, अध्ययन-अवलोकन, भ्रमण जस्ता कार्यमा बजेट छुट्टयाई लगानी गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्नेछ ।

(३) स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता अभिवृद्धिको समयावद्ध कार्यक्रम बनाई योजनावद्ध रूपमा निरन्तर संचालन गराई राख्ने संस्थागत व्यवस्था हुनुपर्ने देखिन्छ ।

(४) क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमलाई गाउँ, नगर र जिल्ला गरी तीन तहमा संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनु पर्छ । यसको निमित्त जिल्ला विकास समिति माफत गाउँ स्तरको आवश्यकतालाई पूरा गर्ने र जिल्ला र नगरस्तरलाई श्री ५ को सरकारका केन्द्रस्तरका विभिन्न निकायको समन्वयात्मक सहयोग उपलब्ध गराइने व्यवस्था मिलाइनु उपयुक्त हुन्छ । स्थानीयस्तरमा काम गर्ने दातृ संस्थाहरूलाई आफूले काम गर्ने जिल्ला, गाउँ र नगरस्तरमा यी संस्थाहरूको पूर्वाधार र व्यवस्थापकीय क्षमतावृद्धि गराउन पनि सहयोग गर्न उत्प्रेरित गर्नु पर्नेछ ।

(५) मानव संसाधन विकासको कार्यक्रमलाई स्थानीय वस्तुस्थिति सित मिल्ने गरी घुम्ती शिविरको तत्स्थान (On the Spot) संचालन गर्न प्राथमिकता दिइनुपर्दछ ।

(६) श्री ५ को सरकारले स्थानीय स्वायत्त सरकारको भौतिक पूर्वाधार विकास, व्यवस्थापन क्षमता विकास र आर्थिक स्रोत साधन विकास, सूचना व्यवस्थापन तथा उपयुक्त प्रविधि विकास जस्ता पक्षहरूमा निरन्तर टेवा सेवा (Support Services) उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

(७) स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षेत्रमा काम गरिरहेका र पछि गर्ने कुनैपनि दातृसंस्थाले सम्बन्धित स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता अभिवृद्धिको निमित्त भौतिक तथा मानव संसाधन विकासमा पूर्णरूपमा लगानी गरी दीगो विकासमा सघाउ पुर्याउनु पर्ने नीति अवलंबन गरी कार्यान्वयन गराउनु पर्ने छ । यसबाट स्थानीय स्वायत्त सरकार र केन्द्र सरकारले मुलुकको दिगो विसकामा गर्ने लगानीमा दातृसंस्था तथा अन्तरराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि संबन्धी प्राविधिक सहयोगबाट गुणात्मक वृद्धिमा ठोस सघाउ पुग्न जाने छ ।

९.५ क्षमता अभिवृद्धिको निमित्त संचालन गरिनुपर्ने कार्यक्रम

क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रमलाई देहाय बमोजिम (१) तत्काल गर्ने र (२) निरन्तर गर्दै जाने गरी तर्जुमा गरेर संचालन गर्दै जाने व्यवस्था मिलाउनु व्यवहारिक हुनेछ ।

९.५.१ तत्काल गर्ने कार्यक्रमहरू :

- (१) विकेन्द्रीकरणले ल्याउने परिवर्तनहरूलाई जनसमक्ष पुर्याउन संचालन गर्नुपर्ने अनुशिक्षण कार्यक्रमहरू पहिचान गर्ने ।
- (२) यस कार्यक्रममा भाग लिने सहभागी समूहको किटान गर्ने ।
- (३) अनुशिक्षण कार्यक्रम संचालन गर्न सलग्न गराइने केन्द्र र स्थानीय स्तरका प्रशिक्षण दिने संस्थाहरूको पहिचान गरी ती संस्थाका प्रमुखहरूलाई सर्वप्रथम अनुशिक्षण दिने ।
- (४) अनुशिक्षण कार्यक्रममा सलग्न हुने प्रशिक्षकहरूको पहिचान गरेर छनौट गरी प्रशिक्षक प्रशिक्षण दिने ।
- (५) अनुशिक्षण कार्यक्रममा स्थानीय स्वायत्त सरकारका महासंघहरूलाई पनि अनुशिक्षित गरी कार्यरत गराउने । स्थानीय स्वायत्त सरकार कै पदाधिकारीहरूलाई पनि अनुशिक्षण दिने । अनुशिक्षण कार्यक्रम संचालनको प्रारम्भिक चरणमा सांसदहरू, राजनैतिक दलका विभिन्न स्तरका प्रतिनिधिहरू, वैदेशिक सहायता नियोग तथा दातृसंस्थाका प्रतिनिधिहरू, गैर सरकारी संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरू, श्री ५ को सरकारका उच्चतहका कर्मचारीहरू संस्थान तथा प्रतिष्ठानका प्रमुखहरू, स्थानीय स्वायत्त सरकारका पदाधिकारीहरू तथा कर्मचारीहरू तथा विकेन्द्रीकरण कार्यक्रमसित सम्बन्धित बुद्धिजीवी तथा समाजसेवी आदिलाई अनुशिक्षण दिने ।

(६) नेपाल अधिराज्यका सबै गाउँ विकास समितिहरू, नगरपालिकाहरू र जिल्ला विकास समितिहरूको अहिलेको आर्थिक स्थिति, व्यवस्थापकीय क्षमता, भौतिक सुविधा आदि स्थितिको विवरण संकलन (Stock taking) गर्ने ।

(७) संकलित विवरणका आधारमा गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिहरूको विद्यमान स्थिति अनुसार वर्गीकरण गर्ने ।

(८) यसरी वर्गीकरण गरिएका स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूलाई के कस्तो आधारमा विकास गरेर साधन र क्षमता संपन्न गराउनु लैजाने भन्ने विषयमा स्थानीय स्वायत्त सरकार सुदृढीकरण (Strategic Plan) योजना तयार पारी लागू गराउने ।

९.५.२ निरन्तर गर्दैजाने कार्यक्रम :

१. स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास : यो कार्य निम्नानुसार क्रमबद्धरूपमा गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

संकलित विवरणको आधारमा भौतिक विकासको निमित्त जिल्लाहरूलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्ने ।

(अ) मुख्य मुख्य दातृसंस्थाहरूको सहयोगमा कार्यक्रम संचालन भई रहेका जिल्लाहरू

(आ) कुनै बाहिरी सहयोग नभएर पनि भौतिक पूर्वाधार विकास भइरहेका आर्थिक रूपले सक्षम जिल्लाहरू

(ई) पूर्ण रूपले वाह्य सहयोग नभई विकास गर्न नसक्ने जिल्लाहरू

२. उपर्युक्त विभाजन गरेपछि निम्नानुसारको कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

(१) भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि दातृसंस्था संबद्ध रहेका जिल्लाहरूमा ती निकायहरूको सहयोगमा भौतिक पूर्वाधार विकासको कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

(२) आफ्नो आर्थिक अवस्था सबल भएका जिल्लाहरूलाई केही अनुदान दिई परिचालन गर्ने ।

(३) पूर्ण सहयोग चाहिने जिल्लाहरूका लागि भौतिक पूर्वाधारको योजना तर्जुमा गरी निश्चित वर्षभित्र पूरा गराउने लक्ष्य लिई कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास माथि उल्लिखित कार्यले मात्र परिपूर्ण हुँदैन । स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको निमित्त कार्यालय व्यवस्थापन, सवारी साधन, संचार, मुद्रणका सामग्री तथा फर्नीचर र यस्तै अन्य संपुरक सामग्रीको (Logistic

Support) विकास पनि उत्तिकै आवश्यक हुन्छ । त्यसैले यसको पनि भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमको अभिन्न अंगको रूपमा व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।

९.५.३. स्थानीय स्वायत्त सरकारको व्यवस्थापन क्षमताको विकास :

क. विगतमा विकेन्द्रीकरण कार्यक्रम सफलरूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्नाका विभिन्न कारणहरू मध्ये एक महत्वपूर्ण कारण यो कार्यक्रम के कसरी लागू गर्ने भन्ने विषयमा आवश्यक पर्ने ज्ञान र मनोवृत्तिको विकास गर्ने कुनै योजनाबद्ध कार्यक्रम संचालन नहुनु देखिएको छ । प्रस्तावित विकेन्द्रीकरण कार्यान्वयनमा पनि त्यो विगतका कमी नदोहोर्याउनेतर्फ अति चनाखो हुनु आवश्यक छ । विकेन्द्रीकरणले प्रभावित गर्ने सबै संबद्ध पक्षलाई विभिन्न स्तरमा विभिन्न विषयक्षेत्रको मानव संसाधन विकास संबन्धी कार्यक्रम उच्च प्राथमिकतासाथ विकेन्द्रीकरणको पूर्वशर्तका रूपमा संचालन गर्ने अनिवार्य व्यवस्था हुनुपर्दछ । तसर्थ प्रस्तावित क्षमता अभिवृद्धि संबन्धी नीति अनुसारको बजेट प्रारम्भिक शुरुआतको रूपमा लगानी गर्दै जाने व्यवस्था मिलाइनु पर्दछ ।

ख. विकेन्द्रीकरणको नीतिलाई कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने मानव संसाधन विकासमा हाम्रो प्रयास नितान्त समय सापेक्ष हुनुपर्दछ । प्रस्तावित विकेन्द्रीकरणको हाँकलाई पूरा गर्ने मानव संसाधन विकास संबन्धी हाम्रो परंपरागत शोचाई र कार्यशैलीमा पनि आमूल परिवर्तन गर्नु आवश्यक छ । तसर्थ क्षमता अभिवृद्धि तथा मानव संसाधन विकास संबन्धमा निम्न कार्यपद्धति अवलंबन गर्नु बाञ्छनीय छ ।

(१) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूले निक्षेपण भईजाने कार्य गर्न आवश्यक पर्ने मानव संसाधन विकासका आवश्यकताको अध्ययन गर्नुपर्ने ।

(२) मानव संसाधन विकासको आवश्यकताको माग स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूबाट लिने ।

(३) मानव संसाधन विकासमा संलग्न संबन्धित संस्थाहरूले पनि स्थानीय स्वायत्त सरकारको व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धिको निमित्त विभिन्न स्तरका स्थानीय स्वायत्त सरकारमा के कस्तो विषय क्षेत्रको क्षमता विकास गर्नु आवश्यक छ भन्ने अध्ययन अनुसंधान गरी संबन्धित निकायलाई सूचना प्रवाह गरेर उपयुक्त मानव संसाधन विकासको आवश्यकता बोध गराएर काम गर्ने नयाँ परिपाटी बसाल्नु पर्ने ।

(४) स्थानीय स्वायत्त सरकारको व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि संबन्धी कार्यक्रम स्थानीय स्वायत्त सरकारको मागको आधारमा मात्र गर्नुपर्ने ।

(५) आ-आफ्नो निकायको मानव संसाधन विकासमा संबन्धित स्थानीय स्वायत्त सरकारलाई लागत सहभागिता गर्न लगाउनु पर्दछ ।

(६) स्थानीय स्वायत्त सरकारको आवश्यकता र मागको आधारमा मानव संसाधन विकासमा संलग्न संस्थाले स्थानीय योजना व्यवस्थापन प्रणाली, प्रशासनीक कार्य प्रणाली, आर्थिक कार्य प्रणाली, स्थानीय स्रोत साधन परिचालन, सामुदायिक विकास जस्ता अति आवश्यक विषयमा प्रशिक्षणको समग्र कार्यक्रम (Package programme) तयार पारी स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूलाई उपलब्ध गराएर उनीहरूकै लागत सहभागितामा कार्यक्रम संचालन गर्दै जाने परिपाटी बसाल्नु आवश्यक छ ।

(७) मानव संसाधन विकासका क्षेत्रमा संचालन गरिएका प्रत्येक कार्यक्रमको अनिवार्य रूपमा प्रभावकारीता संबन्धी मूल्यांकन गरेर प्राप्त तथ्यको आधारमा प्रत्येक प्रशिक्षण कार्यक्रममा सुधार ल्याई समय सापेक्ष बनाई संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(८) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दातृ संस्थाहरूको सहयोगमा केही जिल्ला, गाउँ, तथा नगरपालिकामा अग्रिम परियोजनाको रूपमा स्थानीय स्वायत्त सरकारको व्यवस्थापन सहयोग कार्यक्रम (Management Support to Local self Government) संचालन गर्नु आवश्यक छ । यसबाट वाह्य सहयोग र आन्तरिक प्रयासबाट स्थानीय स्वायत्त सरकारको व्यवस्थापन क्षमतामा प्रस्तावित समयावधिभित्र गुणात्मक सुधार ल्याउन सघाउ पुग्न जान्छ । साथै यस्तो किसिमको अग्रिम परियोजना कार्यक्रम जिल्ला विकास समितिले आफ्नो जिल्लाका, गाउँ तथा नगरका तथा संघ महासंघले कुनै स्तरमा पनि गर्न सक्ने व्यवस्था हुनु सामयिक हुनेछ ।

(९) स्थानीय स्वायत्त सरकारको मानव संसाधन विकासमा संलग्न हुने प्रशिक्षण संस्थाहरूले मानव संसाधन विकासको कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गरी स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूलाई मानव संसाधन विकासको आवश्यकता र महत्व जागृत गरी यस क्षेत्रमा लगानी गराउन अभिप्रेरित गर्न प्रशिक्षण तथा कार्यानुसंधान प्रयोगशालाको रूपमा अग्रिम परियोजना संचालन गर्नु आवश्यक छ । यसो गर्नाले स्थानीय स्वायत्त सरकारको निमित्त आवश्यक पर्ने र उपयुक्त हुने प्रशिक्षणको आवश्यकताको पहिचान, पाठ्यसामाग्रीको विकास र उपयुक्तताको जाँच गरी उपयुक्त प्रशिक्षण सामाग्रीलाई (Appropriate materials) अन्य प्रसार तथा पुनरावृत्ति (Replicate) गर्न गराउन ठूलो सघाउ पुग्न जाने हुन्छ ।

(१०) क्षमता अभिवृद्धि संबन्धी मानव संसाधन विकासका कार्यक्रम संचालन गर्दा परंपरागत प्रशिक्षण प्रविधिलाई छोडी समस्या समाधानमा केन्द्रित गरी प्रशिक्षण आवश्यकताको पहिचान गरेर पाठ्य सामाग्री तयार पारी विचारोत्तेजक प्रविधि अपनाई कार्यक्रम संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

९.६ मानव संसाधन विकासको संस्थागत व्यवस्था :

(१) स्थानीय स्वायत्त सरकारको निमित्त आवश्यक पर्ने माथि उल्लिखित विभिन्न विषय क्षेत्रको जनशक्ति विकासको काम एकपटक मात्र गरेर सकिने होइन । यो निरन्तर चलाई राख्नुपर्ने कार्यक्रम हो । यस्तो मानव साधन विकास संबन्धी कार्य निरन्तर गर्दै जान स्थानीय स्वायत्त सरकारको स्वरूपसित पनि मिल्ने स्वशासित संस्था हुनु बाञ्छनीय हुन्छ । यसको निमित्त नयाँ संस्था सृजना गर्नुभन्दा भैरहेका संस्थाहरूलाई नै समयानुकूल पारी प्रयोग गर्नु राम्रो हुनेछ । तसर्थ स्थानीय स्वायत्त सरकारको कामसंग संबन्धित प्रशिक्षण, अनुसन्धान, सूचना तथा परामर्श सेवाका कार्यक्रम संचालन गर्न स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान ऐन, २०४९ बमोजिम स्थापित प्रतिष्ठान र अन्तरगतका प्रशिक्षण केन्द्रलाई गैर सरकारी संस्थाहरू र स्थानीय स्वायत्त सरकारका संघलाई पनि परिचालन गर्ने गरी विद्यमान भौतिक, प्राविधिक र व्यवस्थापन क्षमतामा सुदृढीकरण गरेर अहिलेको आवश्यकतालाई समेट्न सक्ने बनाई पारस्परिक सहयोगमा चलाउने व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक छ ।

(२) क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमलाई सफल पार्न सबै पक्षको संयुक्त प्रयासको खाँचो पर्दछ । स्थानीयस्तरमा संचालन हुने कृषि, स्वास्थ्य, पशु विकास, वन तथा वातावरण, खानेपानी, सिंचाई र सडक निर्माण जस्ता व्यवस्थापन क्षमता विकासका विषयहरूलाई पनि आवश्यकतानुसार समेटी स्थानीय स्वायत्त सरकार, महासंघ र गैर सरकारी संस्था, उपभोक्ता, नागरिक समूह र जनप्रतिनिधिहरूको बीचमा आवश्यक समन्वय र समन्वय कायम गरेर संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनु पर्छ ।

(३) यो स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता अभिवृद्धिको काम बहुविषयक र बहु आयामिक पनि भएकोले गाउँ, नगर र जिल्लामा आवश्यक पर्ने विभिन्न स्तरका दक्ष प्राविधिक, प्रशासकीय र व्यवस्थापकीय जनशक्ति तयार पारी माग अनुसार आपूर्ति गराई राख्न विश्वविद्यालयहरू, प्राविधिक शिक्षालयहरू र सरकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा प्रशिक्षित जनशक्ति विकासका कार्यमा संलग्न संस्थाहरूको बीचमा समन्वय स्थापना गरी कार्य गर्न आवश्यक संयन्त्रको पनि विकास गर्ने काम उच्च स्तरीय विकेन्द्रीकरण अनुगमन समितिबाट गराइने छ । स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता अभिवृद्धिको क्षेत्रमा एउटा नेतृत्वदायी सबल संस्था हुनु आवश्यक भएको र यो संस्था परिवर्तित परिप्रेक्ष्य अनुसार मिल्दो पनि हुनुपर्ने भएकोले स्थानीय विकास मन्त्रालयको नाम "स्थानीय स्वायत्त शासन मन्त्रालय" राख्ने प्रस्ताव गरिएकोले हालको स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानलाई गैर सरकारी संस्था र स्थानीय स्वायत्त सरकार संघहरूलाई पनि परिचालन गर्ने गरी अन्य संस्थालाई पनि मिलाई एउटा स्वशासित "स्थानीय स्वायत्त सरकार प्रशिक्षण प्रतिष्ठान" (Local Government Academy) नामाकरण गरी संचालन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

९.७.१. अनुसन्धान सूचना तथा अभिलेख पद्धतिको स्थापना र सुदृढीकरण : विकेन्द्रीकरणलाई सफल रूपमा कार्यान्वयन गर्दै जान कार्यान्वयन पक्षको निरन्तर अनुगमन र अनुसरण गरी प्राप्त जानकारी अभिलेख गर्नुका साथै संबन्धित निकाय र पक्षमा सूचना प्रवाह पनि गर्नु आवश्यक हुन्छ । तसर्थ प्रत्येक जिल्लामा सूचना संकलन, प्रवाह तथा अभिलेख पद्धतिलाई संस्थागत रूपमा विकास गर्न सूचना तथा अभिलेख केन्द्रको स्थापना हुनुपर्छ । यसै केन्द्रको माध्यमबाट क्षमता

अभिवृद्धि संबन्धमा आवश्यक देखिएका कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन सम्बन्धित निकायमा आधिकारिक सूचना निरन्तर रूपमा प्रवाहित गरी राख्ने व्यवस्था मिलाइनु पर्छ ।

साथै प्रत्येक जिल्लाभित्र संचालन गर्नुपर्ने मानव साधन विकास संबन्धी तात्कालिक तथा अल्पकालीन कार्यक्रमलाई घुम्ती तालीमका रूपमा स्थलगत संचालन गर्न जिल्लाको मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट आवश्यक सहयोग लिई स्थानीय स्वायत्त सरकारका संघ संस्थाहरूलाई समेत यस्तो कार्य गर्न क्षमतावान् बनाई उनीहरू माफत नै स्थानीय स्तरमा क्षमता अभिवृद्धि गर्दै जाने आवश्यक रणनीतिको विकास गरिनु पर्छ ।

२. प्रत्येक जिल्लामा रहेका सूचना तथा अभिलेख केन्द्रबाट प्राप्त सूचना र संचालन गरिएका अध्ययन अनुसन्धानबाट प्राप्त विभिन्न पक्षका सूचनाहरूलाई अद्यावधिक रूपमा तयार पारी संबद्ध पक्षलाई निरन्तर रूपमा उपलब्ध गराई राख्न केन्द्रस्तरमा प्रस्तावित उच्चस्तरीय अनुगमन समितिमा एउटा छुट्टै इकाईको स्थापना गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।
३. स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्षमता विकास गर्न आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार विकास, मानव साधन विकास, आर्थिक स्रोत साधन परिचालन जस्ता क्षमता अभिवृद्धि संबन्धी समयावद्ध कार्यक्रम श्री ५ को सरकार, स्थानीय स्वायत्त सरकार, स्थानीय स्वायत्त सरकार संघ र अन्य संबद्ध पक्षको समेत समन्वयात्मक सहयोग जुटाई समयावद्ध रूपमा कार्यक्रमको कार्ययोजना समेत तयार पारी पूर्ण जवाफदेहीका साथ छिटो छरिटो तरिकाले प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्ने गराउन आवश्यक व्यवस्था मिलाइनु पर्छ ।

९.८. स्थानीय स्वायत्त सरकारको मूल्यांकन सम्बन्धी व्यवस्था

जिल्लास्तरीय स्थानीय स्वायत्त सरकार र नगरपालिकाको योजना कार्यक्रम सम्बन्धी मूल्यांकन केन्द्रीय स्तरबाट र गाउँस्तरीय निकायको मूल्यांकन जिल्लास्तरबाट वर्षमा एक पटक गर्नु पर्नेछ । मूल्यांकनका लागि निर्धारित मापदण्डमन्दा राम्रो जिल्ला तथा नगरपालिकास्तरीय स्थानीय स्वायत्त सरकारलाई पुरस्कार दिने र कार्य प्रगति असन्तोष जनक देखिएका निकायहरूलाई सचेत गराउने व्यवस्था गर्दा स्थानीय स्वायत्त सरकारको क्रियाशीलतामा वृद्धि हुन जानेछ । गाउँस्तरीय निकायका लागि पनि उचित मापदण्ड तैयार गरी यस किसिमको व्यवस्था लागू गर्नु उचित हुनेछ । साथै मानव संसाधनका कार्यक्रम संचालन गर्ने संस्थाहरूको पनि तुलनात्मक मूल्यांकन गर्ने परिपाटीको थालनी गर्नु आवश्यक छ ।

दशौं खण्ड

विकेन्द्रीकरण कार्यान्वयन रणनीति (STRATEGY)

१०.१ विकेन्द्रीकरण नीतिको सफल कार्यान्वयनको लागि स्पष्ट रणनीति हुन अत्यावश्यक छ :

- (क) प्रस्तुत विकेन्द्रीकरण नीतिले श्री ५ को सरकारको स्थानीय विकाससंग सम्बन्धित विद्यमान विकास प्रक्रियामा आमूल परिवर्तन (major transformation) गर्ने सिफारिस गरेको छ । स्थानीय स्वायत्त निकायहरूलाई स्थानीय स्वायत्त सरकारको रूपमा विकसित गरिने, केन्द्रीय स्तरबाट स्थानीय विकासको लागि गरिदै आएका सम्पूर्ण विकास कार्यक्रमहरू निक्षेपण गरिने, साधन र स्रोत परिचालनको लागि थप अधिकार दिइने तथा ठाउँ सुहाउँदो योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने गरिने जस्ता कार्यहरू प्रमुख रूपमा परेका छन् । यी सम्पूर्ण कामहरूलाई परिभाषित गर्नका लागि आवश्यक ऐन, नियम तथा तदनुसंगको निर्देशिका तयार गर्न, तथा लागू गर्न गराउन यौटा बृहत् कार्ययोजनाको आवश्यकता पर्दछ । यस्तो कार्ययोजना तयार गरी लागू गर्न विकेन्द्रीकरण योजना संग सम्बन्धित सम्पूर्ण मन्त्रालय एवं विभागहरूको सक्रिय सहभागिता उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन आउँछ । यसैले यो नीतिलाई एकै पटक लागू गरिने कार्यक्रमको रूपमा नहेरी यौटा निश्चित समयावधि भित्रमा लागू गरिने विकास योजना (Development plan) को रूपमा रणनीति तयार गरिनु उपयुक्त देखिन्छ ।
- (ख) विगतमा पनि पटक पटक विभिन्न आयोगहरू तथा समितिहरू गठन भई विकेन्द्रीकरण नीति नियमहरूको तर्जुमा गरिएको पाइन्छ । तर व्यवहारमा कतिपय नीतिहरू लागू नै नभएको वा आंशिक रूपमा कार्यान्वयन भएकोले अपेक्षित लक्ष्य हासिल हुन सकेन । फलतः जनतामा नैराश्यता उत्पन्न भएको पाइन्छ । त्यसैले वर्तमान सरकारले चालेको यस महत्वपूर्ण पाइलालाई मूर्तरूप दिन पनि प्रस्तुत विकेन्द्रीकरण नीतिलाई समग्र रूपमा कार्यान्वयन गर्नु र निरन्तरता दिनु अत्यन्त जरुरी छ । त्यसैले प्रस्तुत विकेन्द्रीकरण नीति समग्र रूपमा लागू गर्ने तथा कार्यान्वयन पक्षलाई निरन्तरता दिन सक्ने रणनीति समेत विकेन्द्रीकरण नीतिको अभिन्न अंगको रूपमा लिइनु उपयुक्त देखिन्छ ।
- (ग) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको निर्वाचन आगामी चैत्र मसान्त सम्ममा हुने तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दा प्रस्तावित विकेन्द्रीकरण नीतिले सिफारिस गरेको संगठनात्मक स्वरूप तथा निर्वाचन प्रक्रिया, सो निर्वाचन मिति भन्दा अगावै तय नभएमा विकेन्द्रीकरण योजना ५ बर्ष पछि सार्न सक्ने संभावना स्पष्ट रूपमा देखिन्छ । त्यसैले प्रस्तावित विकेन्द्रीकरण योजना लागू गर्ने पूर्वशर्तको रूपमा आउँदो हिउँदे अधिवेशनमा विकेन्द्रीकरण सम्बन्धी विधेयक संसदबाट पास भई श्री ५ बाट लालमोहर लाग्ने समेत समयावधिलाई दृष्टिगत गरिनु आवश्यक छ ।

उपर्युक्त पृष्ठभूमिमा विकेन्द्रीकरणको कार्यान्वयन रणनीति निम्न बमोजिम हुन प्रस्ताव गरिएको छ :

१०.२ विकेन्द्रीकरण सम्बन्धी विधेयकको तर्जुमा :

- (१) उपर्युक्त यथार्थतालाई दृष्टिगत गरी विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिले श्री ५ को सरकार समक्ष पेश गर्ने विकेन्द्रीकरण योजनालाई आगामी २०५३ साल मंसिर महिनाभित्र प्रस्तुत गर्ने र श्री ५ को सरकारले यौटा प्याकेजको रूपमा स्वीकृत गर्ने । उक्त नीति अनुरूपको विकेन्द्रीकरण सम्बन्धी विधेयक २०५३ सालको हिउँदे अधिवेशनमा बस्ने संसदबाट पारित गर्ने गरी तर्जुमा गर्न श्री ५ को सरकारले सम्बन्धित मन्त्रालयलाई जिम्मा दिने ।
- (२) विकेन्द्रीकरण नीतिको कार्यान्वयनमा निरन्तरता दिनको लागि राष्ट्रिय सहमति कायम हुन आवश्यक छ । विधेयक संसद्मा पेश गर्नु अघि सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको सक्रियतामा विभिन्न राजनैतिक पार्टीहरु बीच अन्तर्क्रिया भई राष्ट्रिय सहमतिमा पुग्नु आवश्यक देखिन्छ ।

१०.३ अनुगमनको व्यवस्था :

विकेन्द्रीकरण नीति कार्यान्वयन गर्दै जाने क्रममा कतिपय कुराहरु तुरुन्तै लागू गर्न पर्ने र अन्य सिफारिसहरु पहिला लागू गरिएका क्षेत्रहरुको कार्यान्वयनको अनुभवको विश्लेषणको आधारमा लागू गर्दै जाँदा उपयुक्त हुनेछ । विकेन्द्रीकरणको नीति र तदनुरूपको कार्यक्रम एकै पटक लागू गरेर सकिने विषय नभई निरन्तर चली रहने प्रक्रिया भएकोले यसलाई क्रमसकम पाँच वर्षको कार्यान्वयन अवधि कायम गरी संचालन गर्नु आवश्यक छ । तसर्थ प्रस्तुत सुझावहरुलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने काममा निरन्तरता दिनको निमित्त कार्यान्वयनको पूर्व तयारीका साथसाथै तत्काल गर्नु पर्ने कार्य गर्दै जाँदा देखा परेका समस्याहरुलाई सुधार गर्दै जान र कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्याहरुको विश्लेषण गरी विकेन्द्रीकरणलाई गतिशीलरूपमा अघि बढाउने कार्यमा श्री ५ को सरकारलाई सघाउ पुऱ्याउन एउटा उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण अनुगमन समितिको गठन हुनु आवश्यक देखिएको छ ।

विकेन्द्रीकरण कुनै एक मन्त्रालयको मात्र कार्यक्रम नभएर श्री ५ को सरकारका विभिन्न मन्त्रालयहरुको साझा कार्यक्रम भएकोले यस अनुगमन समितिलाई कुनै एक मन्त्रालयको अन्तर्गत नराखी श्री ५ को सरकारका संपूर्ण अंगलाई नीतिगत मार्गदर्शन दिन सक्ने निकाय अन्तर्गत राख्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

१०.३.१ विकेन्द्रीकरण अनुगमन समितिको गठन :

- (क) विकेन्द्रीकरण अनुगमन समिति अधिकार संपन्न उच्चस्तरीय समिति हुनुपर्ने भएकोले प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा यस अनुगमन समितिको गठन गरिनु सान्दर्भिक देखिन्छ ।
- (ख) अनुगमन समितिमा राजनीति, विज्ञान, जनप्रशासन, विकेन्द्रीकरण, स्थानीय विकास, योजना, विकास प्रशासन, मानव साधन विकास तथा ऐन कानूनको क्षेत्रमा विशेष ज्ञान र लामो अनुभव भएको व्यक्तिलाई नियुक्त गरी काममा लगाउनु व्यवहारिक देखिन्छ ।

- (ग) अनुगमन समितिमा योजना पक्ष, व्यवस्थापन पक्ष, मानव संसाधन विकास पक्ष, वित्तीय पक्ष तथा तालिम, अनुगमन तथा अनुसन्धान पक्ष जस्ता विभिन्न पक्षका विषयगत कार्य हेर्ने पांच जना विशेषज्ञहरूलाई सदस्यका रूपमा नियुक्त गरी काममा लगाउनु उपयुक्त देखिन्छ ।

१०.३.२ अनुगमन समितिले गर्ने कार्यहरू :

अनुगमन समितिले मुख्य रूपमा निम्न कार्यहरू गर्नेछ :-

- (१) प्रस्तुत प्रतिवेदनले परिलक्षित गरेका उद्देश्यहरू हासिल गर्न ऐन, नियम तथा Working manual तयार पार्न श्री ५ को सरकारलाई आवश्यक सहयोग गर्ने ।
- (२) विभिन्न मंत्रालय एवं विभागहरूबाट स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूलाई निक्षेपण हुने कामको समयावधि तथा प्रक्रियाहरू तोक्न सहयोग एवं समन्वय गर्ने ।
- (४) स्थानीय स्तरको योजनाबद्ध विकासको क्रममा गाउँ/नगर तथा जिल्लास्तरको प्रोफाइल, नक्सा, आवधिक योजना तथा वार्षिक योजना तयार गर्ने कार्यमा राष्ट्रिय योजना आयोगसंग समन्वय गरी आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने ।
- (५) स्थानीय स्तरको वित्तीय व्यवस्थापन एवं लेखा परीक्षण प्रक्रियालाई सुदृढ तुल्याउन आवश्यक सहयोग पुर्याउने ।
- (६) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूमा काम गर्ने कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन एवं वृत्तिविकास सम्बन्धी नीतिगत पक्षमा श्री ५ को सरकारलाई सहयोग गर्ने ।
- (७) स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूको अवस्था अनुसार वर्गीकरण एवं पूर्वाधार विकास गराउन र क्षमतामा अभिवृद्धि गर्न श्री ५ को सरकारलाई आवश्यक सहयोग गर्ने ।
- (८) विकेन्द्रीकरण ऐन एवं नीतिको कार्यान्वयन पक्षको निरन्तर रूपमा अनुगमन गर्ने, आवश्यक तालिमको व्यवस्था मिलाउने, समन्वय गर्ने तथा विभिन्न क्षेत्रहरूको अनुसन्धान कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- (९) विकेन्द्रीकरण ऐन तथा नीतिको कार्यान्वयनमा आइपरेका बाधा अड्चन फुकाउन आवश्यक सल्लाह दिने ।

एघारौं खण्ड

उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिबाट प्राप्त सुझाव

उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको २०५३ मार्ग ९ र १३ गतेको बैठकमा विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिले "विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी प्रतिवेदन २०५३" प्रस्तुत गरेको थियो । प्रस्तुत प्रतिवेदन सम्बन्धमा समन्वय समितिको छलफलबाट प्राप्त सुझाव यस खण्डमा राखिएको छ ।

११.१ महिला सहभागितालाई प्राथमिकता दिनुपर्ने :

स्थानीय स्वायत्त सरकारका प्रत्येक निकायमा हुने निर्वाचनमा प्रत्येक राजनैतिक दलले २० प्रतिशत स्थान महिलाको निमित्त दिने व्यवस्था हुनु पर्दछ । स्वतन्त्र उम्मेदवारको आधारमा निर्वाचन हुने भएमा २० प्रतिशत स्थानमा महिला मात्र उम्मेदवार हुन पाउने व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।

११.२ नगर प्रमुख र जिल्ला विकास समितिका सभापतिको निर्वाचन सम्बन्धमा

चौथो खण्डमा प्रस्तावित निर्वाचन प्रणाली संकुचित हुने देखिएकोले देहाय बमोजिम हुनुपर्ने सुझाव आएको छ ।

११.२.१ सभा प्रति जवाफदेही तथा उत्तरदायी बनाउने गरी नगर प्रमुखको हालको निर्वाचन पद्धतिलाई यथावत नै राख्ने ।

११.२.२ सभा प्रति जवाफदेही तथा उत्तरदायी बनाउने गरी जिल्लास्तरीय स्थानीय निकायको प्रमुख (सभापति) को निर्वाचन पनि जिल्ला भित्रका सबै गाउँ सभाका सदस्यहरूले गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

११.२.३ नगरपालिका तथा जिल्लास्तरीय स्थानीय निकायका कार्यकारिणी परिपद्का अन्य सदस्यहरूको चयन निर्वाचन प्रक्रियाबाट सम्बन्धित सभाबाट गर्ने ।

दोस्रो भाग

अनुसूची खण्ड

विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिको कार्य क्षेत्र (TOR) *

पृष्ठभूमि

विकेन्द्रीकरणको माध्यमद्वारा जनतालाई शासन प्रक्रियामा अधिकाधिक मात्रामा सम्मिलित हुने अवसर र वातावरण सिर्जना गरेर नै प्रजातन्त्रलाई सुदृढ र दिगो तुल्याउन सकिन्छ। नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले यसै भावनालाई अत्मसात् गरी "जनतालाई शासनमा अधिकाधिक सरिक गराउने" विषयलाई राज्यको मुख्य दायित्वको रूपमा उल्लेख गरेको छ। संविधानद्वारा निर्दिष्ट यस लक्ष्यलाई मूर्त रूप दिन नै स्थानीय निकाय सम्बन्धी कानूनी एवं संस्थागत व्यवस्था भएको हो।

विगतमा अनुभव र वर्तमानका चुनौतीहरूलाई मध्य नजर राखी स्थानीय निकाय सम्बन्धी अवधारणा र कानूनी व्यवस्थामा समयानुकूल परिमार्जनको खाँचो अहिले महसूस गरिएको छ। एकातिर संविधानको भावना र २०४६ सालको राजनैतिक परिवर्तनको मर्म अनुरूप स्थानीय निकायहरूलाई सुदृढ एवं जनमुखी तुल्याउनु पर्ने आवश्यकता छ भने, अर्को तर्फ, एक्काइसौं शताब्दीमा प्रवेश गर्दाको विकासका चुनौतीहरू र जनताका आकांक्षाहरूलाई सामना गर्न सक्ने शासक एवं प्रभावकारी स्थानीय सरकारको व्यवस्था गरिनु अपरिहार्य भएको छ।

यसै परिप्रेक्ष्यमा विकेन्द्रीकरणको स्वरूप, अवधारणा, तहगत व्यवस्था र कार्यक्षेत्रहरू सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शनका लागि एक उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समिति र यस सम्बन्धी कार्यगत पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण गरी सुझाव एवं कार्यान्वयन पद्धतिको सिफारिस गर्न एक कार्यसमितिको व्यवस्था गरिएको हो।

समितिको स्वरूप

विकेन्द्रीकरण प्रक्रिया विविध विषय र क्षेत्रसंग सम्बन्धित हुने भएकोले यस सम्बन्धी अध्ययन एवं सुझाव कार्यलाई व्यवस्थित गर्न रहने समितिको तहगत स्वरूप निम्न प्रकारको हुनेछ।

नीति सम्बन्धी सामान्य मार्गदर्शनका लागि सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा देहाय बमोजिमको एक उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समिति रहनेछ।

विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिको कार्य क्षेत्र

कार्यसमितिले विकेन्द्रीकरणका निम्न पक्षहरूलाई समेट्ने गरी आफ्नो अध्ययन क्षेत्र तय गर्नेछ।

क) स्थानीय स्वायत्त शासनको बदलिंदो अवधारणा

कार्यसमितिले विकेन्द्रीकरणको स्वरूप, स्थानीय निकायहरूको भूमिका, स्थानीय निकाय र केन्द्रीय सरकार बीचको सम्बन्ध, स्थानीय निकाय र मन्त्रालयहरू बीचको सम्बन्ध, स्थानीय निकाय र गैर सरकारी संस्था बीचको सम्बन्ध र यस्ता अवधारणाको जनस्तरसम्म पहुँच हुने संयन्त्रको विकास सम्बन्धमा विस्तृत अध्ययन गरी तिनलाई पहिचान एवं परिभाषित गर्नेछ।

ख) स्थानीय निकायको स्वरूप

यस अन्तर्गत स्थानीय निकायहरूको वर्तमान गठन व्यवस्था, राजनैतिक प्रतिनिधित्व (प्रत्यक्ष चुनाव/अप्रत्यक्ष चुनाव), स्थानीय निकायहरूको गठन र स्वरूप, मन्त्रालय-जिल्ला, मन्त्रालय-नगर, जिल्ला-नगर, जिल्ला-गाउँ, गाउँ-वडा, क्षेत्रीय निर्देशनालय-जिल्ला/नगर बीचको अन्तर सम्बन्ध, स्थानीय निकायहरूमा गैर सरकारी संघ संस्थासंगको सम्पर्क तथा प्रतिनिधित्व सम्बन्धी व्यवस्था, स्थानीय निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विकास कार्यक्रममा बढी क्रियाशील हुने वातावरणको सिर्जना (व्यवस्थापन/नीतिगत) जस्ता विषयहरू समेटिने छन् ।

ग) कानूनी व्यवस्था

यस अन्तर्गत निम्न विषयहरू समावेश हुने छन्-

- विकेन्द्रीकरण सम्बन्धमा बनेका विगतका ऐन, नियमहरूको सिंहावलोकन गर्नुका साथै मौजुदा स्थानीय निकायका ऐन, नियमावली र निर्देशिकाहरूमा भएको व्यवस्था र अन्य निकायका ऐनहरूमा स्थानीय निकायहरू भएको व्यवस्था बीचको पारस्परिक विरोधाभास भए सो समेतको अध्ययन गरी यस सन्दर्भमा आगामी दिनहरूमा गरिनु पर्ने सुधार, सुझाव र परिमार्जन सम्बन्धमा सिफारिश,
- मौजुदा स्थानीय निकायका ऐन नियमहरूको पर्याप्तता, स्थानीय निकायहरूबाट हुनु पर्ने पालना तथा नियमितताको सन्दर्भ सम्बन्धमा स्पष्ट व्याख्या,
- स्थानीय निकायहरूको दायित्वको संयुक्त तहगत बाँडफाँड र जिम्मेवारी वहन,
- स्थानीय निकायको आर्थिक अधिकार, लेखा परीक्षण र जवाफदेहीका सम्बन्धमा प्रशासन सुधार आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लेखित Local Govt. Finance Commission गठन सम्बन्धी,
- स्थानीय निकायहरूको भौगोलिक, राजनैतिक सीमाना र सीमाना हेरफेरका कारण सृजित दायित्व, स्रोत र खर्च सम्बन्धी कानूनी प्रावधानको प्रविष्टि र यस्तो सीमाना र निर्वाचन क्षेत्र सीमाना बीचको अन्तर सम्बन्ध,
- विषयगत मन्त्रालयहरूको कार्यक्रम र स्थानीय निकायको नियन्त्रणको स्वरूप,
- स्थानीय निकाय (जिल्ला विकास समिति) र विषयगत मन्त्रालयको सम्बन्ध, कर्मचारीहरूको प्रशासकीय नियन्त्रण, सुपरिवेक्षण र मूल्यांकनको स्पष्ट आधार र
- अनियमितता र भ्रष्टाचार नियन्त्रण सम्बन्धी आधारहरूको विवेचना र किटान ।

घ) अनुगमन/मूल्यांकन र सुपरिवेक्षण

- स्थानीय निकायका विभिन्न तहमा गरिने अनुगमन र मूल्यांकनका सम्बन्धमा तत् तत् निकायको जिम्मेवारी र सीमा (Limitations),
- अनुगमन गरिंदा देखिएका समस्या समाधानको निश्चित र तहगत जिम्मेवारी किटान,
- निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रमको अनुगमनमा स्थानीय निकाय,
- तहगत अनुगमन कार्यमा स्थानीय निकाय एवं पदाधिकारीको कार्यक्षेत्र, अधिकार, जिम्मेवारी र दायित्व,
- विषयगत मन्त्रालय, स्थानीय विकास मन्त्रालय, क्षेत्रीय निर्देशनालयबाट जिल्ला स्थित विकासका कार्यक्रमहरूको अनुगमन सम्बन्धी Scope र स्थानीय निकाय (जिल्ला विकास समिति/नगरपालिका) संगको समन्वय र

		<p>- केन्द्रीय, क्षेत्रीय, जिल्लागत अनुगमनमा राष्ट्रिय योजना आयोगको संलग्नतामा अभिवृद्धि र विषयगत मन्त्रालयहरुबाट स्थानीय निकायमा संचालन गरिने कार्यक्रम कार्यान्वयन क्रममा आइपनें बाधा अडचन फुकाउने व्यवस्था ।</p>					
		<p>ड) कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्था</p> <p>- स्थानीय स्वशासन र केन्द्रीय नियन्त्रण बीचको स्पष्ट सीमांकन,</p> <p>- स्थानीय निकायका कर्मचारी सेवा, समूह र शर्त सम्बन्धी व्यवस्था,</p> <p>- स्थानीय निकायमा श्री ५ को सरकारका कर्मचारीहरुको दायित्व तथा भूमिका ।</p>					
		<p>च) कार्यावधि</p> <p>कार्यसमितिले आवश्यक सम्पूर्ण अध्ययन, अवलोकन, भ्रमण र अनुसन्धान पूरा गरी सुधार, सुझाव सहितको प्रतिवेदन समिति गठन भएको मितिले ६ महिना भित्र उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिबाट स्वीकृत गराई श्री ५ को सरकार समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।</p>					
		<p>⊗ श्री ५ को सरकार, मन्त्रपरिपदको २०५३/१/२४ को निर्णय अनुसार ।</p>					

विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी प्रतिवेदन २०५३
 मन्त्रपरिपदको २०५३/१/२४

अनुसूची २
विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिको अध्ययन पद्धति र कार्य तालिका

उपलब्धि	मुख्य कार्यहरू	उप कार्यहरू	समयतालिका				जिम्मेवार व्यक्ति/निकाय		
			बैशा	जेठ	असार	श्रावण		भाद्र	आश्विन
१. अवधारणात्मक खाकाको तयारी (Conceptualization)	१.१ सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन १.२ तहगत जिम्मेवारीको अध्ययन	क) कार्यसमितिको TOR र विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय स्वशासन सम्बन्धी आधारभूत सामग्रीहरूको अध्ययन ख) विद्यमान संगठन र निकायहरूको भूमिका र कार्यक्षेत्रको पुनरावलोकन ग) तहगत जिम्मेवारीको पहिचान - उपलब्धीको प्रभावकारिता - लागत प्रभावकारिता - जवाफदेही र पारदर्शिता - जनताको नजिकमा काम गर्न सक्ने							कार्यसमितिका सदस्यहरू
२. कार्यसमितिका सदस्यहरूमा कार्यविभाजन	२.१ विषयगत कार्य विभाजन र कार्यटोली गठन गर्ने २.२ विभाजित कार्यटोली समन्वित सदस्यहरूबाट अध्ययन, मनन र अवधारणाको तयारी	घ) सरकारी निकाय र स्वशासित निकायबीच कामको बाँडफाँडको पहिचान - प्राविधिक क्षमता - प्रभाव पार्ने क्षेत्र - लगानीको परिमाण ङ) विषयक्षेत्र पहिचान गर्ने च) कार्यविभाजन गर्ने							कार्यसमिति
३. राय सुझाव संकलन	३.१ सार्वजनिक रूपमा आह्वान गर्ने	क) सूचना प्रकाशन गर्ने ख) विकेन्द्रीकरण र स्वशासन सम्बन्धी लेख प्रकाशन गर्ने अनुरोध गर्ने							कार्यसमिति कार्यटोली सचिवालय / कार्यटोली

अनुसूची २

विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिको अध्ययन पद्धति र कार्य तालिका

उपलब्धि	मुख्य कार्यहरू	उप कार्यहरू	समयतालिका						जिम्मेवार व्यक्ति/निकाय		
			बैशा	जेठ	असार	श्रावण	भाद्र	आश्विन		कार्तिक	
	३.२ राय सुफाव पठाउन विभिन्न प्रतिष्ठित व्यक्ति, निकायहरूलाई लिखित अनुरोध गर्ने ३.३ प्रश्नावली तयार गरी पठाउने	क) इन्भेन्टरी बनाउने *									
		ख) अनुरोध पठाउने									
		क) प्रश्नावली बनाउने *									
		ख) इन्भेन्टरी बनाउने *									
		ग) प्रश्नावली पठाउने									
	३.४ छलफल गर्ने		क) सम्बद्ध व्यक्ति/पक्षहरूको इन्भेन्टरी बनाउने *								
			ख) छलफल गर्ने								
			- राजनैतिक दलहरू								
			- मन्त्रपरिषदका सदस्यहरू								
			- रा.सो.आ								
	३.५ गोपनी आयोजना गर्ने		- सवैधानिक निकायका सदस्यहरू								
			- विकास/प्रशासन यन्त्रसंग संलग्न तहका पदाधिकारीहरू								
			- जि.वि.स., न.पा. र गा.वि.स.का पदाधिकारीहरू								
		- स्थानीय निकायका संघ/महासंघहरू									
		- सार्वजनिक संस्थानहरू									
		- NGO/INGO									
		- दातृसंस्थाहरू									
		क) विषय र क्लाइन्ट ग्रुप निर्धारण गर्ने *									
		ख) विशेषज्ञ संघ/संस्था पहिचान गर्ने *									
		ग) गोपनी गर्ने *									

अनुसूची २

विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिको अध्ययन पद्धति र कार्य तालिका

उपलब्धि	मुख्य कार्यहरू	उप कार्यहरू	समयतालिका					जिम्मेवार व्यक्ति/निकाय		
			बैशा	जेठ	असार	श्रावण	भाद्र		आश्विन	कार्तिक
४. राय सुभाबको अध्ययन र विश्लेषण	३.६ पेशागत टोलीबाट अध्ययन गराउने	क) अध्ययनको विषय र Modality तय गर्ने * ख) अध्ययनटोली नियुक्ति गर्ने * ग) अध्ययन गर्ने * क) स्थलगत भ्रमण र फोकस ग्रुप डिस्कसनको कार्ययोजना बनाउने * ख) स्थलगत भ्रमण गर्ने * ग) नमूनामूलक मूलांकहरूको अध्ययन भ्रमण							कार्यसमिति	
										सचिवालय
५. प्रारम्भिक मस्यौदा प्रतिवेदन	४.१ राय सुभाबको वर्गिकरण ४.२ विश्लेषण, छलफल र विकल्पहरूको खोजी	क) कार्यटोलीमा विषयगत विश्लेषण र विकल्पहरूको अध्ययन ख) विषयगत निष्कर्षको कार्यसमितिमा परिमार्जन र संयोजन							कार्यसमिति / सचिवालय	
										कार्यटोली / कार्यसमिति
६. फिड ब्याक लिने	५.१ विषयगत प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी ५.२ कार्यसमितिमा परिमार्जन र संयोजन ६.१ नियमित फिड ब्याक लिने	क) मा. स्था.वि. मन्त्रीज्यू समक्ष छलफल ख) विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिमा छलफल							कार्यटोली	
										कार्यसमिति

अनुसूची २
विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिको अध्ययन पद्धति र कार्य तालिका

उपलब्धि	मुख्य कार्यहरू	उप कार्यहरू	समयतालिका					जिम्मेवार व्यक्ति/निकाय				
			वैशा	जेठ	असार	श्रावण	भाद्र		आश्विन	कार्तिक		
१. अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन	७.१ प्राप्त फिड ब्याक समेत समावेश गरी अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गर्ने ७.२ ऐनको मस्यौदा ७.३ कार्यायोजना तयार गर्ने									कार्यसमिति		
											कार्यसमिति	
											कार्यसमिति	
२. अन्तिम प्रतिवेदन (विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिमा) पेश गर्ने											कार्यसमिति	
												कार्यसमिति
												कार्यसमिति

* छुट्टै कार्यतालिकामा व्यवस्था भए बमोजिम हुने

अनुसूचि ३

संशोधन गर्नुपर्ने ऐनहरुको विवरण

सि.नं.	ऐन/नियम	संशोधन गर्नुपर्ने विषय	संशोधन गर्नुपर्ने कारण
१	स्थानीय निकाय (निर्वाचन कार्यविधि) ऐन, २०४८	उम्मेदवारको आयोग्यता (दफा १६) का सम्बन्धमा भ्रष्टाचारको कसूरमा सजाय पाएको व्यक्ति निर्वाचनमा उम्मेदवार हुन योग्य नहुने व्यवस्था गर्न ।	वेलायतको कम्पन ल प्रणालीमा भ्रष्टाचार गरेको व्यक्ति सार्वजनिक पदमा नियुक्तिमा र निर्वाचनमा भाग लिन अयोग्य मानिने व्यवस्था भएको र हाम्रो कानून प्रणालीमा नैतिक पतन देखिने फौजदारी मुद्दामा दोषी ठहरी सजाय भोगी सकेको मितिले ६ वर्ष भुक्तान नभएको व्यक्ति अयोग्य मानिएको, नैतिक पतन देखिने फौजदारी मुद्दा भन्ने व्यापक अर्थमा लिएको देखिन्छ । भ्रष्टाचारको अपराधमा सजाय पाएको भन्ने समेतको व्यवस्था खुलाउँदा भ्रष्टाचार गर्न निरुत्साहित हुने अवस्थाको श्रृजना हुन सक्ने स्थिति समेतको कारणले सो व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
२	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८	स्थानीय निकायका पदाधिकारीले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३ अनुसार अनुचित कार्य गरेमा आवश्यक कारवाही गर्न दफा १२ मा स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्ने ।	स्थानीय निकायका पदाधिकारीले अनुचित कार्य गरेको सम्बन्धमा उनीहरु प्रति के कस्तो कारवाही कस्ले गर्ने ऐनको दफा १२ मा स्पष्ट व्यवस्था नभएको हुँदा कारवाही गर्नको लागि व्यवस्था हुनु पर्ने ।
३	मालपोत ऐन, २०२४	स्थानीय निकायले ऐलानी, पर्ती जग्गा, गुठी जग्गा सम्बन्धी लगत तयार गरी अध्यावधिक राख्ने र मालपोत असूल गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी सुम्पने ।	जिल्ला भित्र रहेको ऐलानी, पर्ती जग्गा गुठी जग्गा सम्बन्धी लगत तयार गरी अध्यावधिक राख्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायहरुलाई सुम्पिने सन्दर्भमा मालपोत असूल गर्ने अधिकार स्थानीय तहमा दिने व्यवस्था अनुरूप मालपोत ऐनमा सामन्जस्यता कायम गर्ने ।

४	मदीरा ऐन, २०३१	स्थानीय तहमा मदीराको विक्री वितरणमा नियन्त्रण गर्न स्थानीय निकायहरूलाई कारवाइ गर्ने अधिकार प्रदान गर्ने ।	स्थानीय निकाय सम्बन्धी ऐनहरूले जनताको सदाचार स्वास्थ्य, तथा आर्थिक हित कायम राख्न मदीरा सेवन जस्ता सामाजिक कुरीतिहरू रोकथाम गर्ने गराउने अधिकार जिम्मेवारी सुम्पने परिप्रेक्ष्यमा कारवाहीको प्रक्रिया र दण्ड सजायका व्यवस्थामा सामान्जस्यता गर्न गराउन ।
५	औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०४९	स्थानीयतहमा निजी क्षेत्रबाट संचालन गरिने उद्योग धन्दाको इजाजत दिने र नवीकरण गर्न व्यवस्था गर्ने ।	स्थानीय तहमा निजी क्षेत्रबाट संचालन गरिने उद्योग धन्दाको इजाजत दिने र नवीकरण गर्ने जिम्मेवारी र अधिकार जिल्लास्तरमा सुम्पने सन्दर्भमा सोही अनुरूप गर्न गराउन ।
६	नेपाल खानी ऐन, २०२३	स्थानीय क्षेत्रमा ढुंगा, बालुवा, गिट्टी, उपयोग वा परिचालन गर्ने अधिकारलाई सुरक्षित गर्न ।	स्थानीय क्षेत्रमा ढुंगा, बालुवा, गिट्टी, उपभोग वा परिचालन गर्ने अधिकारलाई सुरक्षित गर्न स्थानीय तहमा अधिकार सुम्पनका निम्ति ।
७	कालो बजार तथा केही अन्य सामाजिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०३२	कालो बजार तथा सामाजिक अपराध नियन्त्रण, रोकथाम गर्ने गराउने जिम्मेवारी स्थानीय निकायहरूलाई समेत प्रदान गर्ने ।	कालो बजार तथा सामाजिक अपराध नियन्त्रण, रोकथाम गर्ने गराउने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय निकाय सम्बन्धी ऐन कानूनमा स्थानीय निकायलाई सुम्पिएको सन्दर्भमा सजायको व्यवस्था र कारवाहीको प्रक्रियालाई सरकारका अन्य निकायसंग सामान्जस्यता गर्न ।
८	सार्वजनिक सडक ऐन, २०३०	सार्वजनिक सडक र बाटोमा अवरोध खडा भएकोमा त्यसलाई निराकरण गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय निकायहरूलाई समेत दिने व्यवस्था गर्ने ।	सार्वजनिक सडक, बाटो, फुटपाथ वा गल्ली वा कुनै सार्वजनिक स्थान घेर्ने वा रोक्ने कार्य गरेमा घेरा, वार र अवरोधका सामान हटाउन जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायहरूलाई दिने सन्दर्भमा ।

९	सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९	नगरपालिका वा गाउँ विकास समितिका क्षेत्र भित्र संचालित यातायात सेवाको निरीक्षण गर्ने जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायलाई दिन ।	नगरपालिका वा गाउँ विकास समितिका क्षेत्र भित्र संचालित यातायात सेवाहरू सम्बन्धित ऐनद्वारा तोकिएका शर्त बमोजिम संचालित छन् छैनन् सो को निरीक्षण गर्ने, शर्त बमोजिम दायित्व पूरा गर्न लगाउने, शर्त उल्लंघन गर्नेलाई सजाय गर्ने समेतका जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायहरूलाई सुम्पिने सन्दर्भमा सोही अनुरूप उक्त ऐनमा सामन्जस्यता कायम गर्न ।
१०	फोहरमैला (प्रबन्ध तथा श्रोत परिचालन) ऐन, २०४४	गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाका आ-आफ्नो क्षेत्रमा फोहर मैलाको प्रबन्ध तथा नियन्त्रण गर्न ।	गाउँ विकास समिति वा नगरपालिका क्षेत्र भित्रका फोहर मैलालाई नियन्त्रण तथा प्रबन्धको व्यवस्था गर्न फोहर मैला प्रबन्ध तथा श्रोत परिचालन केन्द्र र स्थानीय निकायहरूको बीचमा सामन्जस्यता र समन्वय कायम गर्न ।
११	खाद्य ऐन, २०२२	दुपित खाद्य पदार्थको विक्रि वितरणलाई नियन्त्रणका लागि स्थानीय निकायले कारवाही गर्न गराउन सक्ने व्यवस्था गर्ने ।	गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाले आ-आफ्नो क्षेत्र भित्र दुपित खाद्य पदार्थको विक्रि वितरण समेतमा नियन्त्रण गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायलाई सुम्पिने परिप्रेक्ष्यमा सरकारी निकाय र स्थानीय निकाय बीच कारवाहीको प्रक्रिया र दण्ड सजायमा सामन्जस्यता कायम गर्न।
१२	जलश्रोत ऐन, २०४९	स्थानीय तहमा जलश्रोतका उपयोगका निम्ति जिम्मेवारी र अधिकारको व्यवस्था गर्न ।	स्थानीय तहमा जलश्रोत सम्बन्धी योजनाको उपयोग र कार्यान्वयन गर्ने समेतका जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायहरूलाई सुम्पिने सन्दर्भमा व्यवस्था गर्न ।
१३	विद्युत ऐन, २०४९	स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्र भित्र साना जल विद्युत आयोजना संचालन गर्न चाहेमा स्वीकृति दिने व्यवस्था समेत गर्न ।	स्थानीय निकायले आ-आफ्ना क्षेत्र भित्र साना जल विद्युत् आयोजना संचालन र वितरण गर्ने समेतको जिम्मेवारी र अधिकार सुम्पिने सन्दर्भमा त्यसलाई व्यवस्थित गर्न ।

१४	वनसंरक्षण (विशेष व्यवस्था) ऐन, २०२४	वन वनस्पति, जडीबुटी एवं दुर्लभ जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने दायित्व स्थानीय निकायहरूलाई समेत सुम्पिने व्यवस्था गर्ने ।	वन वनस्पती, जडीबुटी एवं दुर्लभ जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने दायित्व स्थानीय निकायहरूलाई समेत सुम्पिने सन्दर्भमा र स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्रको वन पैदावार आदि नोक्सानी हुनबाट नियन्त्रण गर्ने समेतको जिम्मेवारी सुम्पिने सन्दर्भमा ।
१५	वन ऐन, २०४९	निजी वन लगाउन चाहनेहरूलाई स्वीकृति दिई प्राविधिक र अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन र सामुदायिक वन सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गर्ने समेतको व्यवस्था गर्ने ।	स्थानीय निकायका आफ्नो क्षेत्र भित्र निजी वन लगाउन चाहेमा स्वीकृति प्रदान गर्ने, सामुदायिक वन सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गर्ने समेतका कार्यहरू स्थानीय तहमा सुम्पिने सन्दर्भमा ।
१६	प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३	प्राचीन स्मारक संरक्षण र तीर्थस्थान तथा देवालयको बचाउ गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायहरूलाई समेत दिन ।	पुरातात्विक महत्वका स्थान, मूर्ति र मन्दिरहरूको संरक्षण गर्ने अभिलेख अध्यावधिक राखी सुरक्षा गर्ने, तीर्थस्थान तथा देवालयहरूको बचाउ गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायहरूलाई सुम्पिने सन्दर्भमा ।
१७	शिक्षा ऐन तथा शिक्षा नियमावली, २०५०	स्थानीय निकायहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा कुनै समुदायले स्कूल खोल्न चाहेमा स्वीकृति दिने, स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्रमा साहित्यिक, बौद्धिक, धार्मिक आदि क्षेत्रको विकासका निमित्त अक्षयकोष स्थापना गर्न चाहेमा स्वीकृति दिने समेतको व्यवस्था गर्ने ।	स्थानीय निकायहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा नै कुनै समुदायले स्कूल खोल्न चाहेमा स्वीकृति दिने, स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्रमा साहित्यिक, बौद्धिक, धार्मिक आदि क्षेत्रको विकासका निमित्त अक्षयकोष स्थापना गर्न चाहेमा स्वीकृति दिने समेतका व्यवस्था गर्न स्थानीय निकायहरूलाई अधिकार प्रदान गर्ने सन्दर्भमा ।
१८	अचल सम्पत्ति अधिग्रहण ऐन, २०१३	स्थानीय निकायहरूले आ-आफ्नो क्षेत्र भित्र संचालन गर्ने कुनै विकास तथा निर्माण कामका लागि कुनै अचल सम्पत्ति अधिग्रहण गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने ।	स्थानीय निकायहरूले आ-आफ्नो क्षेत्र भित्र संचालन गर्ने कुनै विकास तथा निर्माण सम्बन्धी कामका लागि कुनै अचल सम्पत्ति अधिग्रहण गर्न सक्ने व्यवस्था गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गर्ने सन्दर्भमा उक्त ऐनमा सामन्जस्यता गर्ने ।

१९	जुवा ऐन, २०२०	गाऊँ विकास समिति वा नगरपालिकाले आ-आफ्नो क्षेत्रमा जुवा तास जस्ता कुलतहरु रोकथाम गर्ने गराउने दायित्व सुम्पन ।	गाऊँ विकास समिति वा नगरपालिकालाई आ-आफ्नो क्षेत्रमा जुवा, तास जस्ता कुलतहरु रोकथाम गर्ने गराउने दायित्व समेत सुम्पने सम्बन्धमा कारवाहीको प्रक्रिया र दण्ड सजायलाई व्यवस्थित र सामन्जस्य गर्न ।
२०	लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३	स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्रभित्र लागू पदार्थको रोकथाम र नियन्त्रण गर्ने गराउने दायित्व सुम्पन ।	स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्रभित्र लागू औषधको नियन्त्रण गर्न, लागू औषधको प्रकृति र विषय अनुसार स्थानीय निकायको बीच जिम्मेवारीको विभाजन र कारवाहीको प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न ।
२१	सामाजिक व्यवहार (सुधार) ऐन, २०३३	सामाजिक व्यवहारमा भइ रहेको बढ्दो प्रतिस्पर्धात्मक भडक र फजुल खर्चमा नियन्त्रण गर्न गराउन स्थानीय निकायलाई जिम्मेवारी सुम्पन ।	सामाजिक व्यवहारमा भएको फजुल खर्चमा नियन्त्रण गर्न गराउन स्थानीय निकायहरुलाई दायित्व सुम्पने सन्दर्भमा कारवाहीको प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न ।
२२	जन्म मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना दर्ता गर्ने ऐन, २०३३	नाता प्रमाणित गर्ने विषयको अधिकार गाऊँ विकास समिति र नगरपालिकालाई दिने ।	नाता प्रमाणित गर्ने विषय हाल स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को दफा ९ को उपदफा ८ अनुसार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई भएकोमा सो ऐनको सो व्यवस्थामा संशोधन गरी गाऊँ विकास समिति वा नगरपालिकाले आ-आफ्नो क्षेत्रमा नाता प्रमाणित गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने सन्दर्भमा ।
२३	जग्गा प्राप्त ऐन, २०३४	स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्रभित्र संचालन गर्ने कुनै विकास तथा निर्माण सम्बन्धी कामका लागि जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था गर्न ।	स्थानीय निकायले आ-आफ्नो क्षेत्र भित्र संचालन गर्ने कुनै विकास तथा निर्माण सम्बन्धी कामका लागि जग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक भएमा कानूनको रीत पुऱ्याई क्षतिपूर्ति दिई अधिग्रहण गर्न सक्ने सन्दर्भमा उक्त ऐनमा सामन्जस्यता गर्न ।

२४	उपभोक्ता हित संरक्षण विधेयक, २०५३	स्थानीय निकायहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा आपूर्ति व्यवस्था र मूल्य व्यवस्थित र नियन्त्रण गर्ने, पसलहरूमा मूल्यसूची राख्ने व्यवस्था मिलाउने, गुण र स्तरहीन खाद्य पदार्थको विक्री वितरणमा रोक लगाउने व्यवस्था गर्ने ।	स्थानीय निकायहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा आपूर्ति व्यवस्था र मूल्य व्यवस्थित र नियन्त्रण गर्ने पसलहरूमा मूल्यसूची राख्ने व्यवस्था मिलाउने, गुण र स्तरहीन खाद्य पदार्थको विक्री वितरणमा रोक लगाउने व्यवस्था गर्न जिल्ला स्थित स्थानीय निकायहरूलाई अधिकार र जिम्मेवारी सुम्पने सन्दर्भमा उक्त विधेयकमा सामन्जस्यता गर्ने ।
२५	मुलुकी ऐन, लोग्ने स्वास्तीको महल	मुलुकी ऐन, लोग्ने स्वास्तीको महलको १ क.नं.खारेज गर्नु पर्ने ।	मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्तीको महल अन्तरगतको मुद्दा गाऊँ विकास समिति र नगरपालिकालाई हेर्न दिने सन्दर्भमा उक्त व्यवस्था आवश्यक नपर्ने हुँदा खारेज गर्न पर्ने ।
२६	बालबालिका ऐन, २०४८	बेवारिसे बालबालिकाको उचित हेर विचारको प्रवन्ध गर्ने तथा बाल कल्याण गृहमा समेत पठाउने व्यवस्थाको जिम्मेवारी दिन ।	प्रचलित बालबालिका ऐन, २०४८ मा बेवारिसे बालबालिकाको उचित हेर विचार गर्ने सम्बन्धमा प्रहरी र प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई दायित्व तोकी बालकल्याण गृहमा पठाउने समेतको जिम्मेवारी भइ रहेकोमा आ-आफ्नो क्षेत्र भित्रका बेवारिसे बाल बालिका बाल कल्याण गृहमा राख्ने प्रवन्ध मिलाउने समेतको दायित्व आ-आफ्नो क्षेत्रमा स्थानीय निकायलाई दायित्व सुम्पने सन्दर्भमा ।
२७	चलचित्र (निर्माण प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६	चलचित्र घर निर्माण गरी चलाउन इजाजत दिने सन्दर्भमा स्थानीय निकायलाई अधिकार र जिम्मेवारी दिन ।	चलचित्र घर निर्माण गरी चलाउन इजाजत दिने विषयहाल चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६ को दफा ४ अनुसार श्री ५ को सरकार वा श्री ५ को सरकारले तोकि दिएको अधिकारीलाई भएकोमा भौगोलिक स्थिति र केन्द्र सम्म आवत जावत गर्दा अनावश्यक रूपमा समय, श्रम र आर्थिक व्यय हुने हुँदा भौगोलिक स्थिति र उपयुक्तता भए नभएको आ-आफ्नो क्षेत्र भित्र स्थानीय तहबाट नै स्थलगत निरीक्षण गरी इजाजत दिन पाउने अधिकार र जिम्मेवारी सुम्पने सन्दर्भमा ।

२८	संस्था दर्ता ऐन, २०३४	सामाजिक संस्थाहरुको दर्ता जिल्लास्तरीय स्थानीय निकायको सचिवालयमा गराउने व्यवस्था गर्न तथा वैदेशिक गैह्र सरकारी संघ संस्थाले परिपदसंग संभौता गरी संचालन गरेको कामको सम्बन्धमा सम्बन्धित स्थानीय निकायलाई अनिवार्य रुपमा जानकारी गराउने व्यवस्था गर्ने समेतका व्यवस्था गर्न ।	सामाजिक संस्थाहरुको दर्ता जिल्ला स्तरीय स्थानीय निकायको सचिवालयमा गराउने व्यवस्था गर्न तथा वैदेशिक गैह्र सरकारी संघ संस्थाले परिपदसंग सम्भौता गरी संचालन गरेको कामको सम्बन्धमा सम्बन्धित स्थानीय निकायलाई अनिवार्य रुपमा जानकारी गराउने व्यवस्था गर्ने समेतको व्यवस्था गर्ने सन्दर्भमा ।
२९	समाज कल्याण ऐन, २०४९	" " " "	" " " "
३०	रकम र सरकारी ठेक्का बन्दोबस्त ऐन, २०२०	स्थानीय निकायले ठेक्का पट्टा दिने सन्दर्भमा आवश्यक व्यवस्था गर्न ।	स्थानिय निकायले ठेक्का तथा पट्टा दिने सम्बन्धमा उक्त ऐनमा यो कुरालाई पनि समावेश गरी सामन्जस्य गर्ने सन्दर्भमा ।
३१	ठेकेदार व्यवस्था नियमावली, २०५०	घ श्रेणीको ठेकेदारको लाइसेन्स दिने र नवीकरण गर्ने सम्बन्धी अधिकार जिल्ला विकास समितिलाई प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्न ।	घ श्रेणीको ठेकेदारको इजाजतपत्र दिने र नवीकरण गर्ने सम्बन्धी अधिकार जिल्ला विकास समितिलाई प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने सन्दर्भमा ।
३२	दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९	दैवी प्रकोपका सम्बन्धमा राहत र उद्धारको कार्य गर्नका लागि आवश्यक व्यवस्था जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायलाई समेत सुम्पिन ।	दैवी प्रकोपका सम्बन्धमा राहत र उद्धारको कार्यका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायलाई सुम्पिने सन्दर्भमा ।
३३	मनोरन्जन कर ऐन, २०१७	मनोरन्जन कर, टेलिभिजन तथा मिडियो कर लगाउने अधिकार स्थानीय निकायलाई दिदा अपनाउनुपर्ने प्रक्रियालाई ऐनमा सामन्जस्यता कायम गर्न ।	मनोरन्जन कर, टेलिभिजन तथा मिडियो कर लगाउने अधिकार स्थानीय निकायलाई दिदा अपनाउनुपर्ने आवश्यक प्रक्रियालाई ऐनमा समावेश गरी सामन्जस्यता कायम गर्ने सन्दर्भमा ।
३४	सवारी साधन कर ऐन, २०३९	सवारी साधन करलाई एकीकरण गरी स्थानीय तहमा लगाउने व्यवस्था गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रक्रियालाई ऐनमा सामन्जस्यता कायम गर्न ।	सवारी साधन करलाई एकीकरण गरी स्थानीय तहमा नै कर लगाउने व्यवस्था गर्दा अपनाउनु पर्ने आवश्यक प्रक्रियालाई ऐनमा समावेश गरी सामन्जस्यता कायम गर्ने सन्दर्भमा ।

३५	घर जग्गा कर ऐन, २०१९	घर जग्गा करलाई एकीकरण गरी एकीकृत कर लगाउने अधिकार स्थानीय निकायलाई दिँदा अपनाउनु पर्ने प्रक्रियालाई ऐनमा सामन्जस्यता कायम गर्ने ।	घर जग्गा करलाई एकीकरण गरेर एकीकृत कर लगाउने अधिकार स्थानीय निकायलाई दिँदा अपनाउनु पर्ने प्रक्रियालाई ऐनमा समावेश गर्न सामन्जस्यता कायम गर्ने सन्दर्भमा ।
३६	स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८	नाता प्रमाणित गर्ने विषयको अधिकार गाउँ विकास समिति र नगरपालिकालाई दिएपछि उक्त ऐनमा भएको उक्त व्यवस्था खारेज गर्ने ।	नाता प्रमाणित गर्ने विषयको अधिकार गाउँ विकास समिति र नगरपालिकालाई दिन स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को दफा ९ को उप दफा ८ मा संशोधन गर्ने सन्दर्भमा ।

द्रष्टव्य:

- (१) स्थानीय निकायहरूले उठाउन पाउने करका प्रस्तावित विषय अनुसार सम्बन्धित कर ऐनहरूमा संशोधन गर्नु पर्ने ।
- (२) उपर्युक्त ऐनहरूमा भएका संशोधन अनुरूप नै तत् तत् नियमहरूमा सोही अनुरूप मिलाउनु पर्ने ।

अनुसूची नं. ४

उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको बैठक निर्णयहरु

- क. मिति २०५३/३/१६/१ को निर्णय
ख. मिति २०५३/६/१८/६ को निर्णय
ग. मिति २०५३/६/२३/४ को निर्णय
घ. मिति २०५३/८/९/१ को निर्णय
ङ. मिति २०५३/८/१३/५ को निर्णय

क. आज २०५३ आषाढ १६ गते अपरान्ह ४.०० बजे सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा बसेको उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको पहिलो बैठकबाट भएका निर्णयहरु :

निर्णय

- सम्माननीय प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाज्यूबाट उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको पहिलो बैठकको अध्यक्षता ग्रहण पश्चात् बैठक प्रारम्भ भयो ।
- बैठकको प्रारम्भमा समन्वय समितिका सदस्य सचिव तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयका सचिव श्री विश्वराज रेग्मीले बैठकमा उपस्थित सदस्यहरु एवं आमन्त्रित महानुभावहरुको स्वागत गर्दै समन्वय समितिको गठन र उपादेयता बारे प्रकाश पार्नु भयो ।
- माननीय स्थानीय विकास मन्त्री श्री कमल थापाले समन्वय समितिको अध्यक्षता स्वयं सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूले लिनु भएकोमा आभार प्रकट गर्नु भयो र विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको गठनको उपादेयतामा प्रकाश पार्दै भन्नुभयो:-
 - २०४६ सालको राजनैतिक परिवर्तनको मर्म अनुरूप र जनतालाई शासन प्रक्रियामा अधिकाधिक सरिक गराउन वर्तमान स्थानीय निकायहरुलाई सवल र सक्षम बनाउनु पर्ने ।
 - वर्तमान विकासको चुनौती सामना गर्न स्थानीय निकायलाई सक्षम बनाउनु पर्ने ।
 - स्थानीय निकाय र केन्द्र सरकारको अधिकारको स्पष्ट व्याख्या र तहगत बाँडफाँड परिभाषित गर्नु पर्ने ।
 - आर्थिक स्वायत्तताका लागि स्थानीय करको अवधारणा तयार गर्ने ।
 - गठित कार्यसमितिमा विशेषज्ञहरु सम्मिलित रहेकोले यसको सुझावलाई व्यापक रूपमा राष्ट्रिय सहमतिको लागि छलफल गराइने ।
- छलफलको क्रममा सदस्यहरु श्री विहारीकृष्ण श्रेष्ठ, श्री सुरेन्द्र बहादुर श्रेष्ठ, श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले, डा. तुलसी नारायण श्रेष्ठ, श्री श्रीकृष्ण उपाध्याय, श्री कृष्णलाल सापकोटा र डा. किशोर कुमार गुरुघरानाले भाग लिँदै निम्न सुझावहरु दिनु भयो :-
 - समितिको राष्ट्रिय पार्टीहरुको संलग्नता हुन सके बढ्दो सरकारको कारण यस समितिको अस्तित्व रहने र यसको सुझाव कार्यान्वयन गर्न सकिने ।

- विकेन्द्रीकरण सम्बन्धी यो प्रतिबद्धता यदि राजनैतिक प्रतिबद्धता पनि हो भने प्रमुख दलहरूलाई संलग्न गराउनु उचित ।
 - गाउँमा जाने रकमको सदुपयोग हुन केन्द्रीय पदाधिकारीहरूले पाउने सुविधामा हुने वृद्धि रोक्नु जरुरी ।
 - विषयगत मन्त्रालयहरूले श्रोत बाँडफाँड, विनियोजन र कार्यान्वयन प्रक्रिया र पद्धति वारे सम्बन्धित मन्त्रालयहरूबाट लिखित प्रतिवेदन प्राप्त गर्नुपर्ने ।
 - संसद्मा नै सुझाव गरिएका कुराहरूलाई वैधानिक गराउन सके कार्यान्वयन पक्षमा सजिलो हुने ।
 - कुनै व्यक्ति वा दल विशेषको मान्यताको कारण विकेन्द्रीकरण खतरामा पर्नु हुँदैन ।
 - केन्द्र सरकारको आकार बढ्नुको सट्टा घट्नु उपयुक्त ।
 - जनजातिहरूको भलाई र उनीहरूको समुचित विकास वारे TOR मा थप कुरा समावेश हुनुपर्ने धिचार ।
 - स्वायत्तता र स्वावलम्बनलाई एकै साथ लाने सम्बन्धमा सुझाव आउनु पर्ने ।
 - वर्तमान स्थानीय निकाय गा.वि.स.हरूको संख्या घटाउन सकिने वारे समेत सोचिनु पर्ने ।
५. अध्यक्ष सम्माननीय प्रधानमन्त्रीबाट विकेन्द्रीकरण सम्बन्धमा नीतिगत मार्गदर्शन भयो ।
- सदस्यहरूबाट प्राप्त सुझावहरूलाई यथाशक्य समावेस गर्न तयार रहेको ।
 - Self Governing Society नबनाई विकासमा सहभागिता नजुट्ने ।
 - कर्मचारी तन्त्रबाट विकेन्द्रीकरण हुने प्रक्रियामा सकारात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने बनाउन प्रयास हुनु पर्ने ।
 - हाम्रो Spirit Devolution of Power नै हुनु पर्ने ।
 - आर्थिक स्वायत्तताका सम्बन्धमा स्थानीय निकायहरूलाई सोभै श्रोत उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुने ।
 - केन्द्रीयस्तरका अधिकारहरू गाउँमा दिन आफु कटिबद्ध भएको धारणा व्यक्त ।
६. बैठकको अन्त्यमा माननीय मन्त्री श्री कमल थापाले कार्यसमितिले छिट्टै नै कार्यपद्धति, कार्यतालिका, समयतालिका तयार गरी कार्य शुरु गर्नु पर्ने सुझाव व्यक्त गर्नु भयो र सम्माननीय प्रधानमन्त्रीबाट सबैमा धन्यवाद सहित बैठक विसर्जन भयो ।

ख. आज २०५३ आश्विन १८ गते शुक्रवारका दिन अपरान्ह २.०० बजे स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, जावलाखेलमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको दोश्रो बैठकबाट भएका निर्णयहरू निम्न बमोजिम छन् ।

निर्णय

१. बैठकको सुरुमा समितिका सदस्य सचिव श्री विश्वराज रेग्मीले उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिका अध्यक्ष सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यू एवं उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिका सबै सदस्य महानुभाव हरुको हार्दिक स्वागत गर्नुभयो ।

२. बैठकमा अध्यक्षज्यूको आदेशानुसार समन्वय समितिका सदस्य एवं विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिका संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्लेले समितिले सम्पादन गरेका कामहरु र विकेन्द्रीकरणको भावी स्वरूप सम्बन्धी आधारपत्र प्रस्तुत गर्नुभयो ।
 ३. छलफलको क्रममा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूले सबै सदस्यहरुलाई सुभाब सहित आफ्नो राय/प्रतिक्रिया प्रस्तुत गर्न आह्वान गर्दै मिति २०५३/६/२३/४ का दिन अपरान्ह ३.३० वजे पुनः छलफल गर्ने गरी बैठक स्थगित गर्नुभयो ।
- ग. आज २०५३ साल आश्विन २३ गते बुधवारका दिन अपरान्ह ३.३० वजे स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, जावलाखेलमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको बैठक बसी निम्न बमोजिम निर्णय भयो ।

निर्णय

- (क) बैठकमा पेश भएको आधारपत्र उपर प्राप्त प्रतिक्रिया एवं बैठकमा छलफल भएका र विभिन्न व्यक्तिहरुले दिनु भएको सामयिक सुभावलाईसमेत मध्य नजर राख्दै निम्न बूदाहरु समावेश गरी कार्यपत्रलाई परिमार्जन गर्ने ।
- (१) सार्वभौम अधिकार जनतामा रहेकोले सबै साधारण जनतालाई सशक्तीकरण गर्ने गरी जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका र गाउँ विकास समिति भन्दा पनि तल समुदायको तहमा अधिकार पुऱ्याउने र उक्त अधिकार प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
 - (२) स्थानीय सरकारको प्रत्येक निकायको अधिकार र उत्तरदायित्व आपसमा नदोहोरने किसिमले प्रष्टरूपमा परिभाषित एवं किटान गर्ने ।
 - (३) स्थानीय सरकारको निकायमा काम गर्ने कर्मचारी, सम्बन्धित स्थानीय सरकार प्रतिनै पूर्ण उत्तरदायी हुने गरी स्थानीय निकायले आफ्ना कर्मचारी आफैले नियुक्ती गर्न पाउने व्यवस्था मिलाउने ।
 - (४) गैऱ सरकारी संस्थाहरुको के कस्तो भूमिका हुने भन्ने कार्य क्षेत्रको प्रष्ट परिभाषा गर्दै परामर्श दातृ संस्था र कार्यान्वयन गर्ने संस्था कुन हो वर्गीकरण समेत गरी गाउँ, नगर र जिल्लामा स्थानीय सरकारको स्वीकृति नलिई कुनै काम गर्न नपाईने व्यवस्था गर्ने ।
 - (५) प्रजातन्त्रमा प्रत्येकले आ-आफ्नो भूमिका खोजी गर्ने भएकोले स्थानीय सरकार र सांसद्को बीचको सम्बन्ध र भूमिका प्रष्ट गर्ने ।
 - (६) स्थानीय निकायको गठन विधि र चुनाव पद्धतिका सम्बन्धमा विभिन्न राजनैतिक दल र स्थानीय निकायका प्रतिनिधिहरूसंग छलफल गरी कुन विकल्प उपयुक्त हुन्छ निधो गर्ने ।
 - (७) महिलाको भूमिकालाई प्रत्येक क्रियाकलापमा संलग्न र सक्रिय गराउने गरी व्यवस्था मिलाउने ।
 - (८) स्थानीय सरकारलाई अनुदानमा मात्र भरपर्ने प्रवृत्तिमा सुधार ल्याउन सहूलियतपूर्ण व्याजदरको ऋण लिन अधिकार दिने ।
 - (९) स्थानीय कर केन्द्रीय कर र के के हुन र को को ले के के कर उठाउन पाउने र कुन कुन करमा केन्द्र र स्थानीय सरकार बीच बाँडफाँड गर्ने भन्ने कुरा प्रष्ट आधार सहित व्यवस्था मिलाउने ।
 - (१०) गाउँ र नगरलाई विकासको केन्द्रविन्दु मानेर अधिकार निक्षेपण गर्ने ।
 - (११) जिल्लालाई गाउँ, नगर र केन्द्र बीच समन्वयको काम गर्ने मुख्य जिम्मेवारी दिने ।
 - (१२) स्थानीय निकायलाई विकेन्द्रित भै जाने अधिकार तथा काम कतव्यहरु मध्ये स्थानीय निकायहरुले गर्ने योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्यांकन पद्धतिमा राष्ट्रिय योजना आयोगले अब नवौ योजना तर्जुमा गर्दा कसरी व्यवस्थित गर्ने हो सो स्पष्ट गर्न छलफल गरी स्थानीय योजना पद्धति र राष्ट्रिय योजना पद्धतिमा तादात्म्यता कायम गराउने ।

(१३)लेखा परीक्षण श्रेस्ताको आधारमा मात्र नगरेर Performance Audit / Social Audit गर्ने थालनी गर्नु पर्ने ।

(१४)स्थानीयस्तरमा विकास बजेट पठाउंदा अर्थ मन्त्रालयले लाइन एजेन्सी मार्फत् नगरी सिधै जिल्ला विकास समितिमा पठाउने व्यवस्था मिलाउने ।

(१५)प्रस्तावित विकेन्द्रीकरण प्रतिवेदनमा निर्देशक शिद्धान्त Guiding Principles उल्लेख गर्नु पर्ने

(१६)विकेन्द्रीकरण लागू गर्दा पूर्व शर्तहरु के के हुन् उल्लेख गर्ने ।

(१७)स्थानीय सरकार संबन्धी व्यवस्था संविधानमा नै राख्नु पर्ने ।

(१८)तोकिएको समयभित्र आउनु पर्ने सुझाव नआएता पनि आफ्नो काम अगाडि बढाउने, कसैलाई नपखने ।

(ख) उपरोक्त सबै कुरो मिलाई पुनः अर्को बैठकमा पेश गर्ने ।

(घ) आज २०५३ आश्विन मार्ग ९ गते आइतवारका दिन अपरान्ह ३.३० बजे स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, जावलाखेलमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको दोश्रो बैठकवाट भएका निर्णयहरु निम्न बमोजिम छन् ।

निर्णयः

१. बैठकको सुरुमा उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिका सदस्य सचिव श्री विश्वराज रेग्मीले समितिका अध्यक्ष सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यू, उपाध्यक्ष माननीय स्थानीय विकास मन्त्रीज्यू तथा सदस्य महानुभावहरुको हार्दिक स्वागत गर्नु भयो ।
२. विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिका संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्लेले समितिका अध्यक्षज्यूको आदेशानुसार "विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय स्वायत्त शासन सम्वन्धी प्रतिवेदन, २०५३" का प्रमुख बुँदाहरु प्रस्तुत गर्नुभयो ।
३. प्रतिवेदन उपरको छलफल प्रारम्भ भएपछि समितिका सदस्यहरुले आ-आफ्नो मन्तव्य प्रस्तुत गर्नु भयो ।
४. छलफलको क्रममा समितिका अध्यक्ष एवं प्रधानमन्त्रीज्यूले प्रस्तुत प्रतिवेदन उपर व्यापक रुपमा छलफल गरिनु आवश्यक भएकोले मिति २०५३/८/१३/५ का दिन अपरान्ह ३.३० बजे पुनः छलफल गर्ने गरी बैठक स्थगित गर्नुभयो ।

(ङ) आज २०५३ आश्विन मार्ग १३ गते विहिवारका दिन अपरान्ह ३.३० बजे स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, जावलाखेलमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिको दोश्रो बैठकवाट भएका निर्णयहरु निम्न बमोजिम छन् ।

निर्णयः

विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिले उच्चस्तरीय विकेन्द्रीकरण समन्वय समितिमा पेश गरेको विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय स्वायत्त शासन संबन्धी प्रतिवेदन, २०५३मा छलफल हुंदा सदस्यहरुले दिनुभएका सुझावहरुलाई समेत ध्यानमाराखी प्रस्तुत प्रतिवेदनलाई अन्तिम रुप दिएर श्री ५ को सरकार समक्ष पेश गर्ने निर्णय गर्नुभयो ।

अनुसूची ५.१

एकीकृत सवारी करको दरको संरचना

क्र. सं.	सवारीको किसिम	केन्द्रीय स्तरको सवारी साधन कर	नगर स्तरको सवारी कर	जम्मा वार्षिक कर	पटके सवारी कर	प्रस्तावित एकीकृत वार्षिक सवारी कर
१.	बस, ट-क, लरी	६२५०	१०००(३०००)	७२५०(९२५०)	५(२०)	७५००(१००००)
२.	मिनिबस, मिनिट-क	३७५०	४००(१०००)	४१५०(४७५०)	५(१०)	४५००(५०००)
३.	ट-याक्टर	६००	१००(३००)	७००(९००)	५(२०)	८००(१०००)
४.	कार, जीप, भ्यान					
	१३०० सी.सी. सम्म	२०००(३२५०)	२००(५००)	२२००(३७५०)	५(१०)	२५००(४०००)
	१३०१ देखि २००० सी.सी. सम्म	२५००(४५००)	२००(५००)	२७००(५०००)	५(१०)	३०००(६०००)
	२००१ देखि २९०० सी.सी. सम्म	३०००(५७००)	२००(५००)	३२००(६२००)	५(१०)	३५००(७०००)
	२९०० सी.सी. भन्दा माथि	३७००(७७००)	२००(५००)	३९००(८२००)	५(१०)	४५००(९०००)
५.	त्रटो रिक्सा, श्री, व्हीलर टेम्पो, पावर टिलर	६००	१००(३००)	७००(९००)	५(१०)	८००(१०००)
६.	स्कुटर, मोटर साइकल					
	१५० सी.सी. सम्म	२००	५०(२००)	२५०(४००)	०(५)	३००(५००)
	१५० सी.सी. भन्दा माथि	२५०	५०(२००)	३००(४५०)	०(५)	४००(६००)
७.	ठेला गाडा तथा रिक्सा	-	१५(२५)	१५(२५)	०(५)	२०(४०)
८.	अन्य सवारी साधन	-	५०(२००)	५०(२००)	०(५)	५०(३००)

अनुसुची ५.२

व्यवसाय करको दरको संरचना

(क) वर्तमान

क्र.स.	विवरण	न्यूनतम रु.	अधिकतम रु.
क.	दैनिक उपभोगका खाद्य सामग्री विक्री गर्ने पसल	५०	२०००
ख.	स-साना व्यवसाय गर्ने (कपाल काट्ने, लूगा सिउने, जूता सिउने, भाँडा बनाउने, पान पसल, फोटो ग्राफर (कलर ल्याब बाहेक) फोटो बनाउने)	१००	२०००
ग.	निर्माण सामग्री विक्रेताहरू (पेट-रोल, डिजेल, मट्टिल, मोबिल, छड, सिमेन्ट, रंग, विजुलीका सामान)	२००	३०००
घ.	तामा, पित्तल, कलात्मक मुर्ति बनाउने वा बेच्ने	१००	१०००
१.	आइसक्रिम, पाउरोटी, खाद्य सामग्री उद्योगबाट	५०	१०००
च.	रेडियो, इलेक्ट्रोनिक्स, क्यामरा, हिटर, फ्रिज आदि सामानको विक्रेता	२००	१०००
छ.	फर्निचर तथा काष्ठ सामग्री विक्रेता	१००	२०००
ज.	लूगा तथा तयारी पोशाक विक्रेता	५०	२०००
झ.	मदिरा विक्रेता	५०	२०००
ञ.	डिस्टिलरी वा ब्रुअरी वा हल्का पेय उत्पादक	१०००	६०००
ट.	धान कट्ने वा तेल पल्ने मिलमा प्रति अश्वशक्ति	-	२५
ठ.	इट तथा फ्रिगट्री उत्पादन गर्ने	५००	२०००
ड.	होर्डि? बोर्ड राख्नेसंग पटके पटके व्यावसायिक व्यानर प्रति पटक प्रति व्यानर	- -	१००० ५०
ढ.	विज्ञापन एजेन्सी, परामर्शदाता तथा नाफा कमाउने उद्देश्यले स्थापित संस्था	१००	५०००
ण.	डाक्टर, वैद्य, बकिल र इन्जिनियरको व्यावसायिक कारोबार	१००	५०००
त.	सिनेमा, सर्कस आदि	१०००	५०००
थ.	पर्यटन उद्योग बाहेकका अन्य होटल रेष्टुरा र लज	१००	१०००
द.	ट्रेकिंग एजेन्सी	१०००	५०००
ध.	नर्सि? होम	१०००	५०००
न.	पर्यटन उद्योग सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएको पर्यटन स्तरको होटलको हकमा, १. एकतारे होटललाई २. दुइतारे होटललाई ३. तीनतारे होटललाई ४. चारतारे होटललाई ५. पाँचतारे होटललाई	१००० २००० ३००० ४००० ६०००	२००० ३००० ४००० ६००० १००००
प.	माछा, मासु पसले	५०	१०००
फ.	श्रृंगारका (विलासिताका) सामान विक्रेतालाई	२००	२०००
ब.	कलर ल्याब, कम्प्युटर प्रशिक्षण, मर्मत केन्द्रहरू र फोटो कपियर	२००	२०००
भ.	मोटर, मोटरसाइकल, साइकल मर्मत, रिमोडिङ कारखाना पसल	१००	१०००
म.	सासाना घिया पसल र रेष्टुरा	५०	५००
य.	फलफूल पसल	५०	५००
र.	माथि उल्लेख भएदेखि बाहेकका अन्य व्यापार, व्यवसाय वा पेशा	५०	१०००

मदिरा समेत विक्री गर्ने रेष्टुरा वा होटलमा रेष्टुरा वा होटलको वेग्लै र मदिरा पदार्थ विक्रीको वेग्लै व्यवसाय कर लाग्दछ । त्यस्तै क्यासिनो मात्र सन्चालन भएकोमा वार्षिक एक हजार रूपैयाँदिखि दश हजार रूपैयाँ सम्म र क्यासिनो र होटल दुवै सन्चालन भएकोमा होटलको वेग्लै र क्यासिनोको वेग्लै व्यवसाय कर लाग्ने व्यवस्था छ । नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रको अस्थायी हाट वजारमा देहाय बमोजिमको पटके व्यवसाय कर असुल गर्न सक्ने पनि व्यवस्था छ ।

- (क) कूम्ले पसल दूई रूपैयादिखि पच्चीस रूपैयांसम्म,
 (ख) चौपाया प्रति गोटा दूई रूपैयादिखि दश रूपैयांसम्म,
 (ग) हांस, कूबूरा प्रति गोटा एक रूपैयादिखि पांच रूपैयांसम्म,
 (घ) साग सव्जी पसल एक रूपैयादिखि तीन रूपैयांसम्म र
 (?) अन्य एक रूपैयादिखि दश रूपैयांसम्म ।

(ख) प्रस्तावित :

१. उपभोग्य सामाग्री उत्पादन तथा विक्री विनयन गर्ने ।

क्र.सं.	व्यवसायको किसिम	न्यूनतम रु.
क.	ससाना चिया पसल र रेष्टुरा	बीस रूपैया
ख.	दैनिक उपभोगका खाद्य सामाग्री विक्री गर्ने पसल	पचास रूपैया
ग.	फलफूल तथा तरकारी पसल	पचास रूपैया
घ.	पर्यटन उद्योग बाहेकका अन्य होटल रेष्टुरा र सज	एक सय रूपैया
ङ.	माछामासु पसल/पशुदाना उत्पादक एवं विक्रेता	एक सय रूपैया
च.	पशुपंक्षी पालन	एक सय रूपैया
छ.	आइसक्रिम, पाउरोटी तथा अन्य खाद्य सामग्री उद्योगबाट	पचास रूपैया
ज.	मदिरा पदार्थ विक्रेता : मदिरा समेत विक्री गर्ने, खण्ड घ र ङ बाहेकका अन्य पसल, रेष्टुरा वा होटलमा मदिरा पदार्थ विक्रीको बेग्लै व्यवसाय कर लाग्नेछ ।	दुई सय रूपैया
झ.	पर्यटन उद्योग सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका पर्यटन स्तरको होटल - एक तारे होटलमा दुई तारे होटलमा तीन तारे होटलमा चार तारे होटलमा पांच तारे होटलमा	एक हजार रूपैया तीन हजार रूपैया पांच हजार रूपैया सात हजार रूपैया दश हजार रूपैया
ञ.	ब्यासिनो संचालन भएको थप	एक हजार रूपैया
ट.	डिस्टीलरी वा ब्रुअरी वा हल्का पेय पदार्थ उत्पादक	एक हजार रूपैया
ठ.	माथि उल्लेख भए बाहेकका अन्य यस्तै व्यवसाय	एक सय रूपैया

२. सेवा व्यवसाय वा पेशा

क्र.सं.	व्यवसायको किसिम	न्यूनतम रु.
क.	कपाल काट्ने, लुगा सिउने, जुता सिउने, भाडा बनाउने, गहना बनाउने, पान पसल, फोटो ग्राफर, फोटो कपी गर्ने, व्युटी पार्लर	एक सय रुपैया
ख.	डाक्टर, वैद्य, बकिल र इन्जिनियरको व्यवसायिक कारोबारमा	एक सय रुपैया
ग.	विज्ञापन एजेन्सी, संचार सेवा, नसिङ होम, शिक्षण प्रशिक्षण संस्था, कलर ल्याब, चलचित्र निर्माण कम्पनी, टि.भि. प्रसारण कम्पनी, रिजल स्टेट कम्पनी, वैदेशिक रोजगार सेवा, परामर्शदाता तथा नाफा कमाउने उद्देश्यले स्थापित संस्था,	एक सय रुपैया
घ.	ट्रकिङ, ट्रामल तथा न्याफ्टिङ एजेन्सी	एक हजार रुपैया
ङ.	सिनेमा, सर्कस र अन्य मनोरन्जन प्रदान गर्ने सेवा	पाँच सय रुपैया
च.	ठेकेदारी व्यवसाय, ढुवानी तथा कार्गो सेवा, कुरियर सेवा, यातायात सेवा	पाँच सय रुपैया
छ.	शील उद्योग	तीन सय रुपैया
ज.	वाणिज्य बैंक, वित्त कम्पनी, बीमा कम्पनी, वायु सेवा कम्पनी	पाँच सय रुपैया
झ.	माथि उल्लेख भए बाहेकका अन्य यस्तै प्रकारका सेवा, व्यवसाय वा पेशा	तीन सय रुपैया

३. उद्योग तथा कारखाना

क्र.सं.	व्यवसायको किसिम	न्यूनतम रु.
क.	गलैचा उद्योग, तयारी पोशाक उद्योग	एक हजार रुपैया
ख.	धान कुट्ने वा तेल पेल्ले मिल (प्रति अश्व शक्ति)	दश रुपैया
ग.	चिया बगान (प्रति हेक्टर)	पाँच रुपैया
घ.	इंटा, भिँगटी तथा ब्लक उत्पादन गर्ने	पाँच सय रुपैया
ङ.	काठ मिल र विक्रेता	पाँच सय रुपैया
च.	अन्य मभौला तथा साना उद्योग	पाँच सय रुपैया
छ.	ढुला उद्योग	पाँच हजार रुपैया

४. व्यापार व्यवसाय

क्र.सं.	व्यवसायको किसिम	न्यूनतम रु.
क.	निर्माण सामग्री विक्रेता (ईट, सिमेन्ट, छड, रंग, विजुलीका सामान, धारा वाधरुमका सामान आदि)	एक सय रुपैया
ख.	पेट्रोल पम्प तथा पेट्रोलियम पदार्थ विक्रेता	एक सय रुपैया
ग.	ब्यामेरा, फ्रिज, रेडियो तथा इलेक्ट्रानिक्स सामानको विक्रेता र मर्मत, किराना, स्टेशनरी र औषधी पसल	दुई सय रुपैया
घ.	फर्निचर तथा काष्ठ सामग्री विक्रेता	एक सय रुपैया
ङ.	श्रृंगार तथा विलासिताका सामान विक्रेता	दुई सय रुपैया
च.	कपडा तथा तयारी पोशाक विक्रेता	एक सय रुपैया
छ.	सुन, चाँदी, तामा, पित्तल र अन्य धातुका गहना, भाडा बर्तन, कलात्मक सामान, आदि बनाउने वा बेच्ने	एक सय रुपैया
ज.	मोटर, मोटर साइकल, ट्रयाक्टर, टेम्पो र पार्टस विक्रेता, डिलर	दुई सय रुपैया
झ.	साइकल, रिक्सा, टायर, ट्रयूव विक्रेता र मर्मत केन्द्र	एक सय रुपैया
ञ.	यान्त्रिक सवारी साधन र अन्य यन्त्र मर्मत केन्द्र	दुई सय रुपैया
ट.	डिपार्टमेन्टल स्टोर	दुई हजार रुपैया
ठ.	माथि उल्लेख भए बाहेकका अन्य यस्तै प्रकारका व्यवसाय	एक सय रुपैया
ड.	होर्डिङ बोर्ड तथा विद्युतीय विज्ञापन बोर्ड (प्रति वर्गफिट)	बीस रुपैया
	व्यावसायिक ध्यानर तथा पोष्टर (प्रति पटक)	बीस रुपैया
ड.	आफ्नो क्षेत्रको अस्थायी हाट बजार तथा घुमेर सामान बेच्नेसंग देहाय बमोजिम पटके व्यवसाय कर असूल गर्न सक्नेछ :	
	कुन्ले पसल	दुई रुपैया
	चौपाया प्रतिगोटा	दुई रुपैया
	हाँस, कुबुरा प्रति गोटा	एक रुपैया
	साग सव्जी पसल	एक रुपैया
	अन्य	एक रुपैया

अनुसूची ५.३

पसल करका दरको संरचना

गाउँ विकास समितिले आफ्नो क्षेत्र भित्र देहायका पसल राख्ने व्यक्ति वा संस्थाको हैसियत हेरी देहाय बमोजिमको दरमा नवलाई वार्षिक कर लगाउन सक्नेछः-

क्र.स.	विवरण	न्यूनतम	अधिकतम
१.	चामल, दाल, पिठो, दूध, दही, माछा, मासु, नून, चिनी, तेल, मसला, आदि दैनिक उपभोगका खाद्य पदार्थ बेच्ने पसलमा	रु. ५०	रु. ५००
२.	लुगा सिउने, कपाल काट्ने, कपडा धुने, गहना बनाउने, पान बेच्ने, तस्वीर खिच्ने, माटोको भाँडा बनाउने वा बेच्ने पसलमा	रु. २५	रु. १००
३.	मसलन्दको सामान, लत्ता-कपडा, फलाम सिमेन्ट, कंकटपाता, तामा तथा पित्तलबाट तयारी हुने सामान, रङ्ग रोगन कलात्मक मूर्तिको सामान, विजुलीको मालसमान बेच्ने पसलमा	रु. १००	रु. ५००
४.	पेट्रोल, मोबील, आइसक्रिम, जुत्ता, फर्निचर मेशिनको पार्टपूजा आदि मालसामानहरु बेच्ने पसलमा	रु. १०	रु. ५००
५.	रेडियो, घडी, क्यामरा, ह्मिटर, फ्रिज, सबारीको साधन वा विलासिताको सामान बेच्ने पसलमा	रु. १००	रु. १०००
६.	स्थानीय भट्टिघाट उत्पादित रक्सी, जाड आदि बेच्ने पसल वा भट्टीमा	रु. ५०	रु. ५००
७.	स्वदेशी वा विदेशी, डिप्टीलरी वा बूजरीबाट उत्पादित बोतलबन्दी रक्सी, बियर आदि बेच्ने वारमा	रु. ५०	रु. ६००
८.	धान कुट्ने, तेल तथा पीठो पेलने मीलको प्रति अश्वशक्ति वापत बढीमा	-	रु. २५
९.	छापाखानामा	रु. १००	रु. २०००
१०.	इंट, भिगटी, आदिमा घिम्नीको ठाडो भट्टाको उत्पादन बिक्रीमा	रु. ५०० रु. २००	रु. २००० रु. ८००
११.	गाउँ विकास समितिको हकभोगको घर जग्गा र सार्वजनिक ठाउँमा विज्ञापन वा साइनबोर्ड राख्नेलाई भाडा वापत बढीमा		रु. २००
१२.	गाउँ विकास समितिको क्षेत्र भित्र संकलन गरी बाहिर लैजाने चशांको साइज कायम गरी सानो साइजको प्रत्येक चशांको ठूलो साइजको प्रत्येक चशांको	रु. १ रु. ५	रु. २ रु. १०
१३.	अस्थायी रुपका सिनेमा हलमा अस्थायी घुम्ती सिनेमा, सर्कस, नाटक, नाच आदिको प्रत्येक प्रदर्शनमा	रु. ५०० रु. २५	रु. २००० रु. १००
१४.	ध्यापारिक दृष्टिकोणले बिक्री गरिने रांगा, भैसी, हाँस, कुखुरा, भेडा, खसी, बंगुर, घोडा, खच्चर, माछा आदिमा	रु. १०	रु. ५००
१५.	ज्यासल खोली व्यापार गर्नेलाई	रु. १०	रु. १००

१६.	खण्ड (घ) बाहेकको होटल, लज, रेष्टुरा, भोजनालय, चिया तथा मिठाई पसलमा	रु. १००	रु. ५००
१७.	पर्यटन ऐन, २०३५ बमोजिम दर्ता भएको होटलमा	रु. २००	रु. १०००
१८.	श्री ५ को सरकारको स्वीकृत लिई स्थापना भएको मद् भईमा	रु. १०००	रु. ५०००

क्र.सं.	वर्ष	विवरण	रु.	रु.
१००१	२०१३
१००२	२०१४
१००३	२०१५
१००४	२०१६
१००५	२०१७
१००६	२०१८
१००७	२०१९
१००८	२०२०
१००९	२०२१
१०१०	२०२२
१०११	२०२३
१०१२	२०२४
१०१३	२०२५
१०१४	२०२६
१०१५	२०२७
१०१६	२०२८
१०१७	२०२९
१०१८	२०३०
१०१९	२०३१
१०२०	२०३२
१०२१	२०३३
१०२२	२०३४
१०२३	२०३५
१०२४	२०३६
१०२५	२०३७
१०२६	२०३८
१०२७	२०३९
१०२८	२०४०
१०२९	२०४१
१०३०	२०४२
१०३१	२०४३
१०३२	२०४४
१०३३	२०४५
१०३४	२०४६
१०३५	२०४७
१०३६	२०४८
१०३७	२०४९
१०३८	२०५०
१०३९	२०५१
१०४०	२०५२
१०४१	२०५३
१०४२	२०५४
१०४३	२०५५
१०४४	२०५६
१०४५	२०५७
१०४६	२०५८
१०४७	२०५९
१०४८	२०६०
१०४९	२०६१
१०५०	२०६२
१०५१	२०६३
१०५२	२०६४
१०५३	२०६५
१०५४	२०६६
१०५५	२०६७
१०५६	२०६८
१०५७	२०६९
१०५८	२०७०
१०५९	२०७१
१०६०	२०७२
१०६१	२०७३
१०६२	२०७४
१०६३	२०७५
१०६४	२०७६
१०६५	२०७७
१०६६	२०७८
१०६७	२०७९
१०६८	२०८०
१०६९	२०८१
१०७०	२०८२
१०७१	२०८३
१०७२	२०८४
१०७३	२०८५
१०७४	२०८६
१०७५	२०८७
१०७६	२०८८
१०७७	२०८९
१०७८	२०९०
१०७९	२०९१
१०८०	२०९२
१०८१	२०९३
१०८२	२०९४
१०८३	२०९५
१०८४	२०९६
१०८५	२०९७
१०८६	२०९८
१०८७	२०९९
१०८८	२१००

अनुसूचि - ५.४

हाट, बजार, मेलाका दरका संरचना

गाउँ विकास समितिले आफ्नो क्षेत्र भित्रको हाट बजार, मेला आदिमा देहायका मालसमान विक्री गर्ने व्यक्ति उपर प्रतिदिन देहायको दरमा कर लगाउन सक्नेछ-

क्र.स.	विवरण	अधिकतम
१.	चामल, दाल, पिठो, माछा, मासु, कपडा, चुरोट, तमाखु, विस्कुट आदि विक्री गर्नेलाई	रु. १०
२.	अस्थायी पसल खडा गरी काठका समान वा भाँडा बर्तन विक्री गर्नेलाई बढीमा	रु. २०
३.	हांस, कुखुरा आदि चरा विक्री गर्नेलाई बढीमा प्रतिगोटा भेडा र खसी बोका आदि सानो जनावर विक्री गर्नेलाई प्रतिगोटा गोरु, भैसी, राँगा, घोडा, खच्चर आदि ठूलो जनावर विक्री गर्नेलाई प्रति गोटा हात्ती विक्री गर्नेलाई प्रति गोटा	रु. १ रु. ५ रु. १० रु.१००
४.	अस्थायी ज्यासल खोली मर्मतको काम गर्नेलाई	रु. १००
५.	सागसब्जी फलफूल विक्री गर्नेलाई	रु. ३
६.	माथि उल्लिखित खण्डहरुमा नपरेका मालसामानको पसल राख्ने र त्यस्तो सामान विक्री गर्नेलाई	रु.५०

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९
३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९

विक्रीकर्ता	दिनांक						कुल रकम
	१	२	३	४	५	६	
१	२	३	४	५	६	७	८
९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४

अनुसूची ५.५
मालपोतका दरको वर्तमान संरचना

(क) पहाडी क्षेत्रको मालपोतको दर (प्रति रोपनी रु.)

अ. नापी भएको पहाडी क्षेत्र

जग्गाको स्वामित्व	परिमाण	अवल	दोयम	सिम	चाहार	पाँचौं
भीट/पालो	२० रोपनीसम्म	/३८	/२५	/१२	/११	/०३
	४० रोपनीसम्म	/४४	/३७	/२८	/२०	/१३
	४० रोपनी भन्दा बढी	३/१०	१/८०	/६०	/६०	/२०
धनहर/खेत	२० रोपनीसम्म	/५०	/३८	/२५	/२०	०
	४० रोपनीसम्म	/६२	/४०	/३७	/२५	०
	४० रोपनी भन्दा बढी	४/४०	३/१०	१/८०	१/८०	०

आ. काठमाण्डौ उपत्यकाका तीन जिल्लाको मालपोत दर :

- उपत्यकाका तीन जिल्लाको शहरी र पहाडी क्षेत्रमा पर्ने बाहेकका सबै किसिमको जग्गामा मालपोतको दर प्रति रोपनी रु. २५.६० छ ।
- उपत्यकाका तीन जिल्लाको पहाडी क्षेत्रमा पर्ने जग्गाको मालपोतको दर अन्य पहाडी क्षेत्रको सरह छ ।

(ख) तराई क्षेत्रको मालपोतको दर (प्रति विगाहा रु.)

जग्गाको स्वामित्व	परिमाण	अवल	दोयम	सिम	चाहार
धनहर / भीट	१.५ विगाहा सम्म	६/८०	६/-	४/८०	३/६०
	३ विगाहा सम्म	८/५०	६/८०	५/-	४/-
	३ विगाहा भन्दा बढी	७०/-	६२/-	५०/-	३०/-

(ग) शहरी क्षेत्रको भूमिकरको दर (प्रति रोपनी / कठ्ठा रु.)

क्षेत्र / इकाई	वर्गीकरण भएको						वर्गीकरण नभएको
	क	ख	ग	घ	ङ	च	
अ। काठमाण्डौ उपत्यका (प्रति रोपनी)	१२८/-	१२०/४०	७६/८०	६१/४४	४६/०८	३५/८४	४६१/४४
आ। पहाडी क्षेत्र (प्रति रोपनी)	३५/८४	३०/७२	२५/६०	२०/४८	१५/३६	१०/२४	२०/४८
इ। तराई क्षेत्र (प्रति रोपनी)	५०/-	४०/-	३०/-	२५/-	२०/-	१५/-	२५/-

अनूसुची ५.६

मालपोतका प्रस्तावित दरको संरचना

(क) पहाडी क्षेत्रको लागि मालपोतको न्यूनतम दर (प्रति रोपनी रु.)

जग्गाको स्वामित्व	अवल	दोयम	सिम	चाहार	पाँचौ
भीर / पाखो	५	४	३	२	१
धनहर / खेत	७	६	५	४	-

(ख) काठमाडौं उपत्यकाका तीन जिल्लाको लागि मालपोतको न्यूनतम दर

- उपत्यकाका तीन जिल्लाको शहरी र पहाडी क्षेत्रमा पर्ने बाहेकका सबै किसिमको जग्गाको मालपोतको न्यूनतम दर प्रति रोपनी रु. ४० तोकिनु पर्दछ।
- उपत्यकाका तीन जिल्लाको पहाडी क्षेत्रमा पर्ने जग्गाको मालपोतको न्यूनतम दर अन्य पहाडी क्षेत्रको दर सरह हुनु पर्दछ।

(ग) तराई क्षेत्रको मालपोतको न्यूनतम दर (प्रति बिगाहा)

जग्गाको स्वामित्व	अवल	दोयम	सिम	चाहार
धनहर/भीर	१२०	१००	८०	५०

(घ) शहरी क्षेत्रको भूमि करको न्यूनतम दर (प्रति रोपनी /कठ्ठा रु.)

क्षेत्र / इकाई	वर्गीकरण भएको						वर्गीकरण नभएको
	क	ख	ग	घ	ङ	च	
अ) काठमाडौं उपत्यका (प्रति रोपनी)	२५०	२००	१५०	१२०	९०	७०	१२०
आ) पहाडी क्षेत्र (प्रति रोपनी)	७०	६०	५०	४०	३०	२०	४०
इ) तराई क्षेत्र (प्रति कठ्ठा)	१००	८०	६०	५०	४०	३०	५०

वर्गीकरण	न्यूनतम दर
शहरी क्षेत्र	४०
पहाडी क्षेत्र	५-१०
तराई क्षेत्र	५०-१००
उपत्यका क्षेत्र	५-१०
अन्य क्षेत्र	५-१०

अनुसूची ५.७

घरजग्गा करको मुल्यांकन गर्ने तरिका र करको दरको दर

१. घरको वनोटको वर्गीकरण र मुल्यांकन देहाय अनुसार छः

(क) घरको वनोटको वर्गीकरणः

अ वर्गः भित्र काँचो बाहिर पाको ईटमा माटोको जोडाइ भएका सबै किसिमका घरहरू र काठै काठवाट बनेका घरहरू ।

आ वर्गः भित्र बाहिर पाको ईट वा ढूंगामा माटोको जोडाइ भएका सबै किसिमका घरहरू ।

इ वर्गः भित्र बाहिर पाको ईटमा सिमेण्ट वा वज्रको जोडाइ भएका सबै किसिमका घरहरू ।

ई वर्गः आर. सि. सि. फ-म स्ट-क्चरवाट बनेका घरहरू ।

(ख) घरको मुल्यांकनः

घरको वनोट	औषत लागत दर (प्रति वर्गफुट रु)	टुटफुट कट्टी दर	
		प्रति वर्ष कट्टी छ	कट्टी गर्ने जम्मा वर्ष
अ वर्ग अनुसारको घर	३००/-	३.००	२५
आ वर्ग अनुसारको घर	३५०/-	२.००	३०
इ वर्ग अनुसारको घर	३८०/-	१.००	७०
ई वर्ग अनुसारको घर	४००/-	०.७५	१००

(ग) काँचो ईट वा माटोको गात्रहो वा वाँस वा काठको टाटी भै फूस छुवाली, खर, पराल र साधारण टिनको छाना भएको घरको मुल्यांकन गरिदैन ।

२. जग्गाको मुल्यांकन देहाय अनुसार गर्ने व्यवस्था छः

(क) घरजग्गा कर लाग्ने क्षेत्रहरूमध्ये शहरी क्षेत्रको जग्गाको मुल्यांकन गर्दा सोको प्रयोजनको लागि गठित स्थानीय समितिले तोके बमोजिम हुने व्यवस्था छ ।

(ख) माथि (क) अनुसार तोकिएको क्षेत्रदेखि बाहेकका अन्य क्षेत्रहरूको जग्गाको मुल्यांकन सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले रजिष्ट्रेशन प्रयोजनको लागि तोकेको दर अनुसार हुन्छ ।

घरजग्गा करको दर

पहिलो रु. १० लाख सम्मको मुल्यमा	कर नलाग्ने
त्यसपछिको रु. १० लाख सम्मको मुल्यमा	रु. ३००। एकमूट
त्यसपछिको रु. ३० लाख सम्मको मुल्यमा	०.०५ प्रतिशत
त्यसपछिको रु. ५० लाख सम्मको मुल्यमा	०.२५ प्रतिशत
त्यसपछिको रु. १०० लाख सम्मको मुल्यमा	०.५० प्रतिशत
त्यसपछिको जतिसुकै भए पनि	१.५० प्रतिशत

अनुसुची ५.८

मनोरंजन करको दर

(क) साधारण तर्फ

हलको स्तर र टिकटको श्रेणी	मनोरंजन करको दर (प्रवेशशुल्क दरको छ)
क स्तर	
१) डेस सर्कल, बाल्कोनी र स्पेसल	७०
२) प्रथम श्रेणी र द्वितीय श्रेणी	५०
३) तृतीय श्रेणी	४०
ख स्तर	
१) डेस सर्कल, बाल्कोनी र स्पेसल	१००
२) प्रथम श्रेणी र द्वितीय श्रेणी	६०
३) तृतीय श्रेणी	४०
ग स्तर	
१) डेस सर्कल, बाल्कोनी र स्पेसल	१३०
२) प्रथम श्रेणी र द्वितीय श्रेणी	८५
३) तृतीय श्रेणी	४५

(ख) विद्यार्थी सहूलियत तर्फ

श्रेणी	दर	श्रेणी	दर
डेस सर्कल	रु. ५१०३	बाल्कोनी	रु. ३१०
स्पेशल वा रियल बाल्कोनी	रु. १९७	पहिला श्रेणी	रु. १५१
दोश्रो श्रेणी	रु. ११६	तेस्रो श्रेणी	रु. ०९७

अनुसूची ५.९

भिडियो तथा टेलिभिजन दस्तुरको दर

क. टेलिभिजन र भिडियो डेकमा विदेशवाट पैठारी गर्दा वा स्थानीय उत्पादनवाट खरिद गर्दा एकमुष्ट देहाय बमोजिमको दस्तुर लाग्ने व्यवस्था छ ।

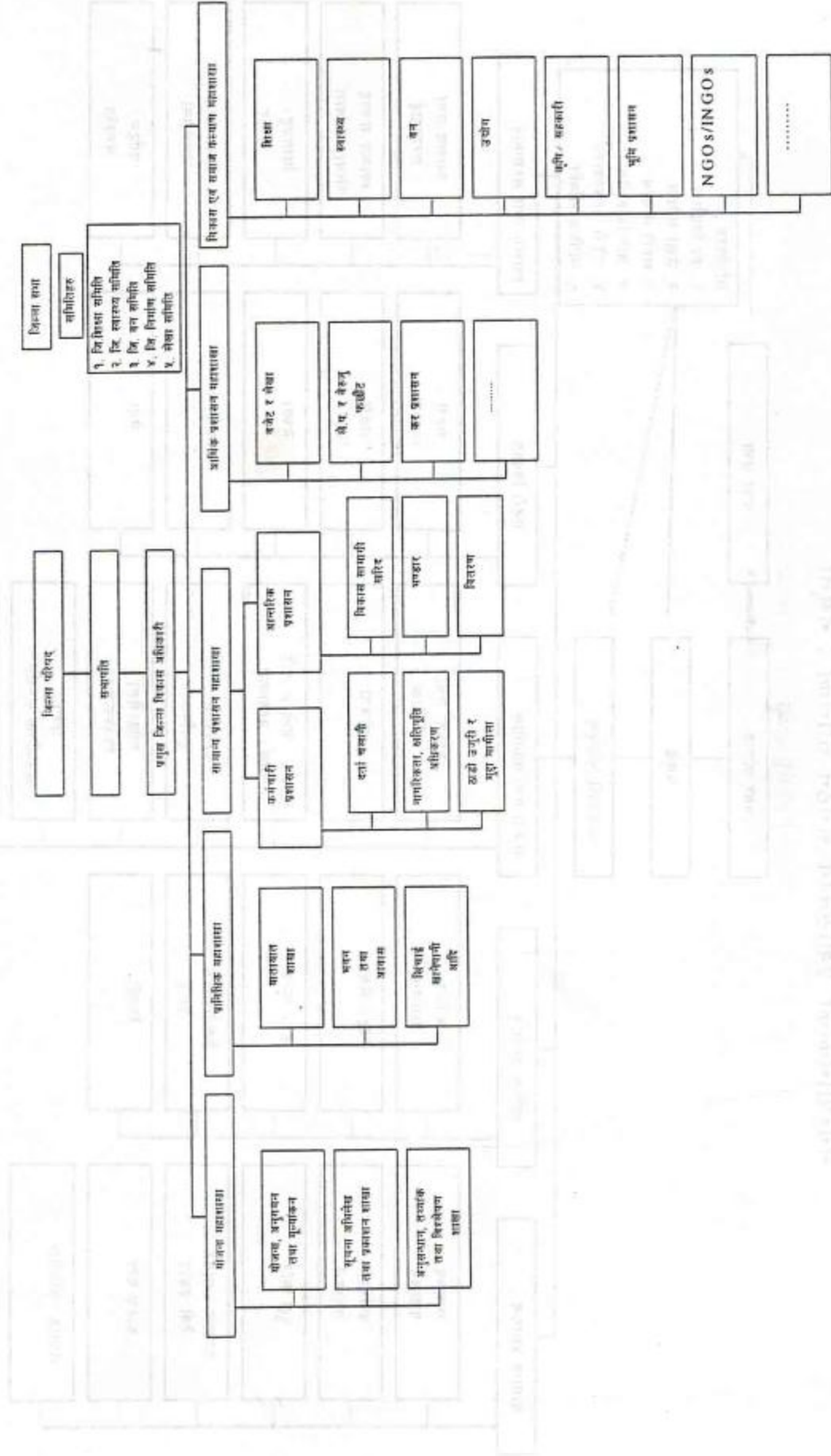
(१)	श्यामस्वेत टेलिभिजन	रु. ३००१-
(२)	रंगिन टेलिभिजन	रु. १,०००१-
(३)	भि.सि.पी. डेक	रु. १,५००१-
(४)	भि.सि.आर.डेक	रु. २,०००१-

ख. सार्वजनिक प्रदर्शन गर्न इजाजत प्राप्त गर्ने भिडियो डेकमा वार्षिक रु. १२,०००१- दस्तुर लगाई असुल उपर गरिन्छ ।

क्र.सं.	विवरण	दस्तुर	टिप्पणी
१	भिडियो डेक	३००१ रु.	
२	रंगिन टेलिभिजन	१०००१ रु.	
३	भि.सि.पी. डेक	१५००१ रु.	

अनुसूची अ(क)

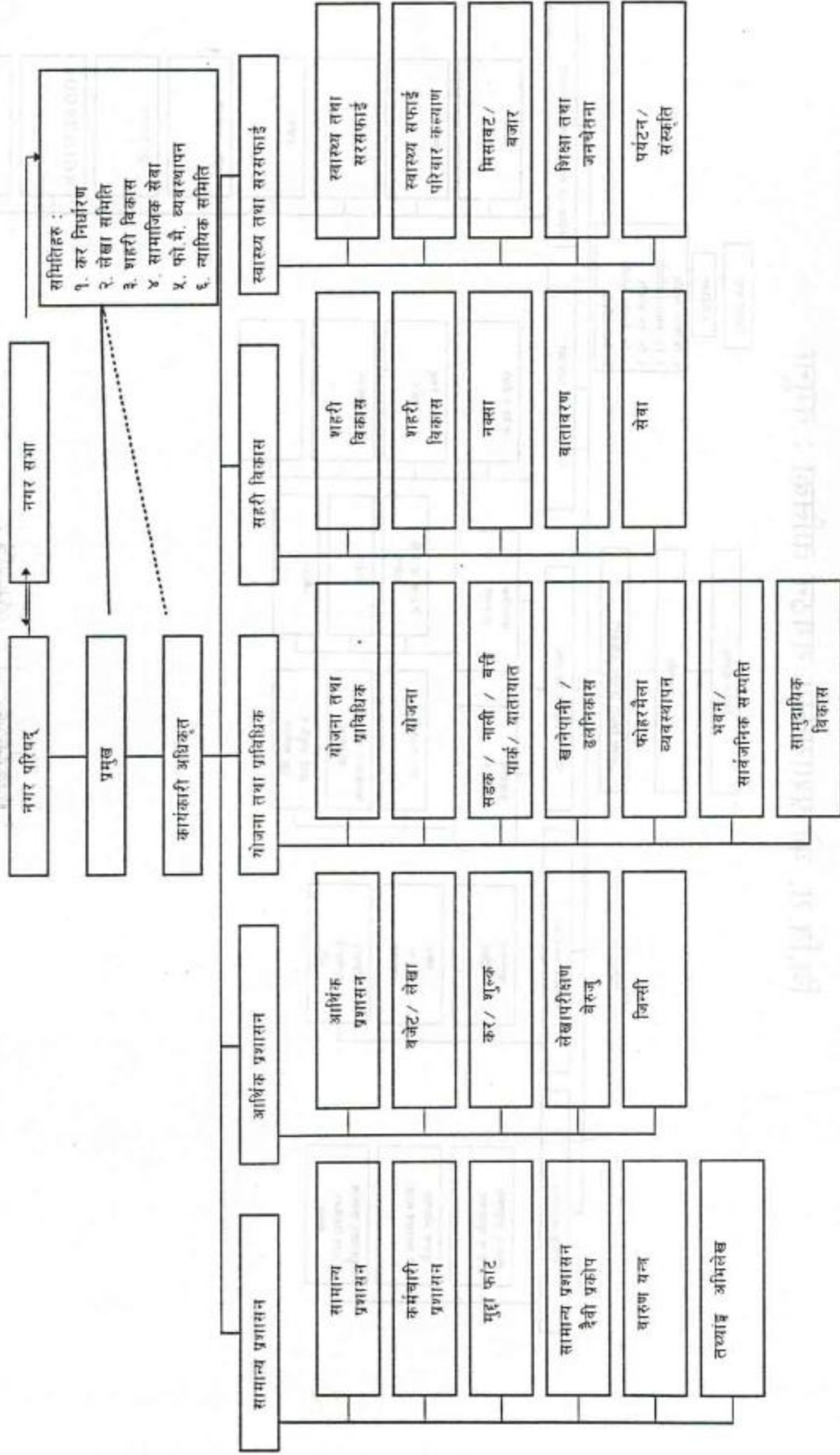
जि.वि.स. को प्रशासकीय संगठन तालिका : नमूना

नोट : कार्यविवेक आधारमा शाखा थपघट हुन सक्नेछन् ।

अनुसूची ७(ख)

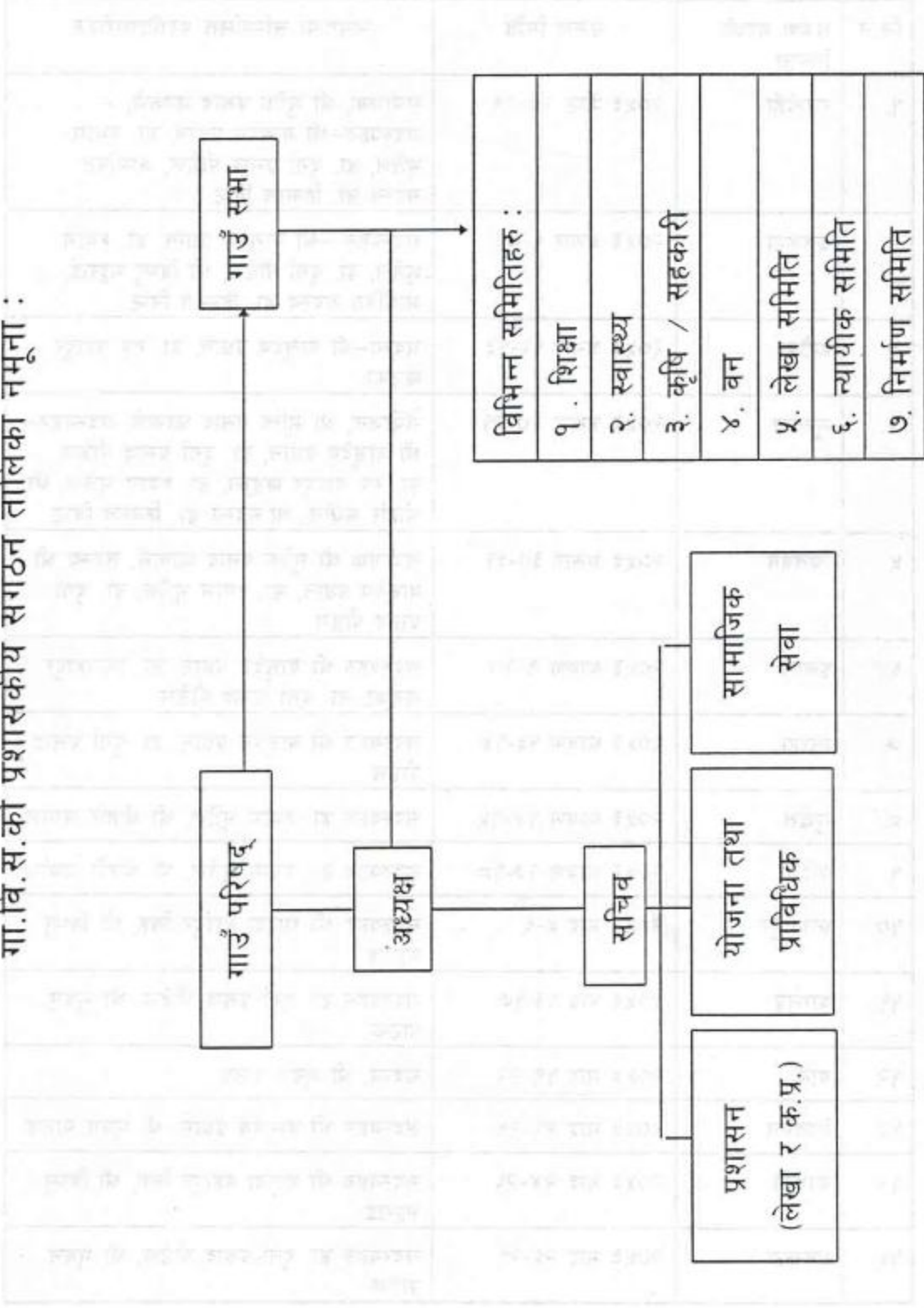
नगरपालिकाको प्रशासकीय संगठन तालिका : नमुना

नोट : कार्यवोभ्र अनुसार थप शाखाको व्यवस्था हुन सक्ने ।

अनुसूची ७(ग)

गा.वि.स.को प्रशासकीय संगठन तालिका नमूना :

नोट : कार्यवोक्का आधारमा शाखा थपघट हुन सक्नेछन् ।

अनुसूची - ८

राय सुभाष संकलनका लागि भ्रमण गरिएका जिल्लाहरु

सि.नं	भ्रमण गरेको जिल्ला	भ्रमण मिति	भ्रमणमा सम्मिलित पदाधिकारीहरु
१.	रुपन्देही	२०५३ जेष्ठ २८-२९	संयोजक, श्री मुक्ति प्रसाद काफले, - सदस्यहरु-श्री वासुदेव प्रधान, डा. श्याम भूतेल, डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, आमंत्रित सदस्य डा. हिक्मत विष्ट
२.	धनकुटा	२०५३ असार ६-७	सदस्यहरु -श्री वासुदेव प्रधान, डा. श्याम भूतेल, डा. दुर्गा पौडेल, श्री विष्णु भट्टराई, आमंत्रित सदस्य डा. हिक्मत विष्ट,
३.	हेटौंडा	२०५३ असार १२-१३	सदस्य-श्री वासुदेव प्रधान, डा. रुप बहादुर खड्का
४.	मुस्ताङ	२०५३ असार २०-२१	संयोजक, श्री मुक्ति प्रसाद काफले, सदस्यहरु- श्री वासुदेव प्रधान, डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, डा. रुप बहादुर खड्का, डा. श्याम भूतेल, श्री श्रीहरि अयाल, आ.सदस्य डा. हिक्मत विष्ट
५.	चितवन	२०५३ असार ३०-३१	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफले, सदस्य श्री वासुदेव प्रधान, डा. श्याम भूतेल, डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल
६.	इलाम	२०५३ श्रावण ९-१०	सदस्यहरु श्री वासुदेव प्रधान, डा. रुपबहादुर खड्का, डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल
७.	सिरहा	२०५३ श्रावण १३-१४	सदस्यहरु श्री वासुदेव प्रधान, डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल
८.	सुर्खेत	२०५३ श्रावण १४-१५	सदस्यहरु डा. श्याम भूतेल, श्री श्रीहरि अयाल
९.	बर्दिया	२०५३ श्रावण १७-१८	सदस्यहरु डा. श्याम भूतेल, श्री श्रीहरि अयाल
१०.	कंचनपुर	२०५३ भाद्र ५-६	सदस्यहरु श्री शारदा बहादुर सिंह, श्री विष्णु भट्टराई
११.	बाग्लुङ	२०५३ भाद्र १३-१७	सदस्यहरु डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, श्री भुवन पाठक
१२.	बाँके	२०५३ भाद्र १९-२२	सदस्य, श्री भुवन पाठक
१३.	चितवन	२०५३ भाद्र २२-२५	सदस्यहरु श्री वासुदेव प्रधान, श्री भुवन पाठक
१४.	काभ्रे	२०५३ भाद्र २४-२६	सदस्यहरु श्री शारदा बहादुर सिंह, श्री विष्णु भट्टराई
१५.	धनकुटा	२०५३ भाद्र २६-२९	सदस्यहरु डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, श्री भुवन पाठक

अनुसूची - ९

विकेन्द्रीकरण सम्बन्धी सम्मेलन/गोष्ठीहरुमा सहभागिता भएको विवरण

सि. नं.	विषय	सहभागीहरु	आयोजक
१	पश्चिमांचल जिल्ला विकास समिति पदाधिकारीहरुको सम्मेलन, सिद्धार्थनगर	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले सदस्यहरु-श्री वासुदेव प्रधान, डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, डा. श्याम भर्तेल, आमन्त्रित सदस्य डा. हिममत विष्ट	जिल्ला विकास समिति महासंघ र जिल्ला विकास समिति, रुपन्देही ।
२	Democracy Decentralization and Development, Kathmandu.	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले, आमन्त्रित सदस्य डा. हिममत विष्ट	Public Administration Association Of Nepal. Kathmandu,
३	पूर्वांचल जिल्ला विकास समिति पदाधिकारीहरुको सम्मेलन, धनकुटा	सदस्यहरु श्री वासुदेव प्रधान, डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, डा.श्याम भर्तेल, श्री विष्णु भट्टराई, आमन्त्रित सदस्य डा. हिममत विष्ट	जिल्ला विकास समिति महासंघ र जिल्ला विकास समिति, धनकुटा ।
४	नवी योजनाको अवधारणा , द्वैध अर्थतन्त्र, गरीबी निवारण , रोजगारी श्रृजना र विकेन्द्रीकरण, काठमाडौं ।	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले, प्रा.गणेशचन्द्र अधिकारी	त्रिभुवन विश्वविद्यालय, प्राशिक समूह, काठमाडौं ।
५	विकेन्द्रीकरण आजको सन्दर्भ र भावी स्वरूप, ललितपुर	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले , सदस्यहरु-श्री वासुदेव प्रधान, श्री श्रीहरि अर्याल, डा. रुप बहादुर खड्का, डा. श्याम भर्तेल, सदस्य सचिव श्री उदयरज सोती, प्रा.गणेशचन्द्र अधिकारी	स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, ललितपुर ।
६	मध्यमांचल जिल्ला विकास समिति पदाधिकारीहरुको सम्मेलन, हेटौंडा	सदस्यहरु-श्री वासुदेव प्रधान, डा. रुप बहादुर खड्का	जि.वि.स.महासंघ र जिल्ला विकास समिति, मकवानपुर
७	National Seminar on Participatory District Dev. Programme, Kathmandu.	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले, आमन्त्रित सदस्य डा. हिममत विष्ट सदस्य सचिव उदयरज सोती	NPC-MLD-UNDP Kathmandu.
८	Effective Decentralization Strategy in Nepal	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले, सदस्यहरु	Nepal Law Society Kathmandu.

९	विकेन्द्रीकरण सम्बन्धी मध्यमांचल जि.वि.स. सभापति र स्था.वि.अ.हरुको गोष्ठी, ललितपुर ।	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले, सदस्यहरु सबै	जिल्ला विकास समिति, ललितपुर
१०	विकेन्द्रीकरणको माध्यमद्वारा स्था.नि.को सुदृढीकरण, ललितपुर	संयोजक सदस्यहरु सबै	स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, ल.पु.,जाबलाखेल
११	विकेन्द्रीकरणको माध्यमबाट त.पा.को सुदृढीकरण, पोखरा ।	सदस्यहरु श्री शारदा बहादुर सिंह, श्री विष्णु भट्टराइ, प्रा.गणेशचन्द्र अधिकारी र श्री प्रद्युम्न प्रसाद रेग्मी	नगर विकास प्रशिक्षण केन्द्र, पोखरा
१२	विकेन्द्रीकरण एवं स्था.नि.मा कर्मचारीहरुको व्यवस्थापन, काठमाडौं ।	सदस्य श्री वासुदेव प्रधान, प्रा.गणेशचन्द्र अधिकारी	विकास सेवा समूह, काठमाडौं ।
१३	विकेन्द्रीकरणको भावी स्वरूप, काठमाडौं ।	संयोजक तथा सदस्यहरु सबै र प्रा.गणेशचन्द्र अधिकारी	नेपाल कानून समाज ।
१४	विकेन्द्रीकरणको भावी स्वरूप, काठमाडौं ।	संयोजक श्री मुक्ति प्रसाद काफ्ले, सदस्यहरु र प्रा.गणेशचन्द्र अधिकारी	गाउँ विकास समिति राष्ट्रिय महासंघ
१५	विकेन्द्रीकरण कार्यशाला गोष्ठी, चितवन ।	सदस्य श्री वासुदेव प्रधान, श्री भुवन पाठक	Participatory District Development Programme.
१६	विकेन्द्रीकरण कार्यशाला गोष्ठी, बाँके ।	सदस्य श्री भुवन पाठक	Participatory District Development Programme.
१७	विकेन्द्रीकरण कार्यशाला गोष्ठी, धातुङ्ग ।	सदस्यहरु डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, श्री भुवन पाठक	Participatory District Development Programme.
१८	विकेन्द्रीकरण कार्यशाला गोष्ठी, धनकुटा ।	सदस्यहरु डा. दुर्गा प्रसाद पौडेल, श्री भुवन पाठक	Participatory District Development Programme.

समितिमा प्राप्त सुभाबको संख्या र वर्गीकरण

(क) सुभाबकर्ताको संख्या

१.	व्यक्तिगत	-	२८
२.	स्थानीय निकाय	-	१८
३.	मंत्रालय/विभाग/कार्यालय	-	२१
४.	संवैधानिक आयोग तथा सरकारी संस्था-		४
५.	राजनैतिक पार्टी तथा गैर सरकारी संस्था-		२०
६.	सम्मेलन/गोष्ठी	-	२
७.	विविध	-	१

जम्मा ९४

(ख) सुभाबको वर्गीकरण

विषय

सुभाबकर्ताको संख्या

१.	विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय निकायको अवधारणा, संगठनात्मक स्वरुप, गठन विधि, सीमाना र काम, कर्तव्य तथा अधिकार		
१.१	अवधारणा	-	३२
१.२	संगठनात्मक स्वरुप तथा गठन विधि-		४१
१.३	सीमाना	-	३७
१.४	काम, कर्तव्य, तथा अधिकार	-	४६
	जम्मा-		१५६
२.	योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन अनुगमन, मूल्यांकन तथा अन्य निकायसंगको अन्तर सम्बन्ध:		
२.१	योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन	-	४५
२.२	अनुगमन तथा मूल्यांकन	-	२९
२.३	अन्य निकायको सम्बन्ध	-	२९
	जम्मा-		१०३
३.	कर्मचारी सेवा, व्यवस्था तथा सुपरिवेक्षण		
३.१	कर्मचारीको सेवा	-	२४

३.२ कर्मचारीको व्यवस्था	-	४१
३.३ सुपरीवेक्षण	-	२
	जम्मा-	६७
४. श्रोत, साधन, खर्च तथा लेखा परीक्षण		
४.१ श्रोत साधन	-	४९
४.२ खर्च	-	२८
४.३ लेखा परीक्षण	-	२५
	जम्मा-	१०२

सुभाबको वर्गीकरणको कूल जम्मा संख्या - ४३१*

* एकै व्यक्तिले एक भन्दा बढी विषयमा राय सुभाब दिएको हुंदा सुभाब कर्ताको संस्था र सुभाबहरुको संख्यामा एक रुपता नदेखिएको ।

१	१	१
२	२	२
३	३	३
४	४	४
५	५	५
६	६	६
७	७	७
८	८	८
९	९	९
१०	१०	१०
११	११	११
१२	१२	१२
१३	१३	१३
१४	१४	१४
१५	१५	१५

अनुसूची - ११

विकेन्द्रीकरण सम्बन्धमा विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिले भेटघाट गरेका महानुभावहरुको विवरण

सि.नं.	विशिष्ट महानुभावको नाम	पद
१	श्री गिरिजा प्रसाद कोइराला	भू.पू. प्रधानमंत्री
२	श्री मनमोहन अधिकारी	भू.पू. प्रधानमंत्री
३	श्री सूर्य बहादुर थापा	भू.पू. प्रधानमंत्री
४	श्री लोकेन्द्र बहादुर चन्द	भू.पू. प्रधानमंत्री
५	श्री माधवकुमार नेपाल	भू.पू. उप प्रधानमंत्री
६	श्री भरतमोहन अधिकारी	भू.पू. अर्थमंत्री
७	श्री विष्णु प्रताप शाह	निर्वाचन आयुक्त
८	श्री नारायणमान विजुक्छे	सांसद
९	श्री पृथ्वीराज लिगल र सदस्यहरु	रा.यो.आ. उपाध्यक्ष तथा सदस्यहरु
१०	श्री ५ को सरकारका सचिवहरु	वन मंत्रालय, आवास तथा भी.यो.मं., जलश्रोत मंत्रालय, श्रम कृषि मंत्रालय, स्वास्थ्य, निर्माण यातायात, शिक्षा, पर्यटन, उद्योग, आदि।
११	श्री लोक बहादुर श्रेष्ठ	बंगला देशका लागि नेपालका राजदूत
१२	श्री कुल शंखर शर्मा	पूर्व मुख्य सचिव
१३	डा.श्री चन्द्र बहादुर श्रेष्ठ	भू.पू. सदस्य रा.यो.आ.
१४	प्रो. उपेन्द्रमान मल्ल	भू.पू. सदस्य रा.यो.आ.
१५	डा. श्री बट्टी प्रसाद श्रेष्ठ	भू.पू. रा.यो.आ.
१६	डा. किशोर कुमार गुरुघराना	सदस्य रा.यो.आ.
१७	श्री मोहनमान सैजू	भू.पू. उपाध्यक्ष रा.यो.आ.
१८	श्री रामभक्त कोख श्रेष्ठ	प्रमुख बनेपा न.पा.
१९	मो. रहमान अलि समेत	बंगलादेशी प्रतिनिधि मण्डल
२०	श्री उमेश मल्ल	डेप्युटी चिफ इन्जिनियर भवन विभाग
२१	Mr. Ficare	UNICEF
२२	Mr. Zimerman	Local Government Finance Expert
२३	श्री नरेश गुरुङ्ग	UNICEF
२४	Mr. Henrik A. Nielsen	Danish Expert on Local Government
२५	Mr. Bjarne S. Jensen	Danish Expert on Local Government
२६	Ms. Lene Lindhardtzen	Danish Expert on Local Government
२७	Mr. Quincy Lindsey	UNDP Decentralization Expert
२८	Mr. Kolin	SDC Decentralization Expert

विकेन्द्रीकरण सम्बन्धी जिल्ला भ्रमण तथा अन्तरक्रियाको प्रतिवेदन

१.१ जिल्ला विकास महासंघद्वारा आयोजित जिल्ला विकास समिति तथा नगरपालिकाका पदाधिकारीहरुको क्षेत्रीय सम्मेलन रुपन्देही मा भएको छलफलको सारांश (२८-२९ जेष्ठ २०५३)

- नगरपालिका (न.पा.) लाई केवल संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने अधिकार छ । एउटा पुरानो गाडीको लिलाम गर्नु पर्यो भने पनि केन्द्र को स्वीकृति लिनु पर्छ ।
- विकेन्द्रीकरणको नाममा केवल संगठन हरूको विस्तार भैरहेको छ । तर Structure को function संग तालमेल छैन ।
- विकेन्द्रीकरण नीतिको कार्यान्वयनमा निरन्तरता छैन । सरकार परिवर्तनको साथ साथै नीतिमा पनि परिवर्तन भैरहेको छ ।
- स्थानीय निकायहरु प्रजातान्त्रिक संस्थाको रुपमा विकास हुन सकेका छैनन् । अधिकार पाएर पनि निजी अधिकारको रुपमा हेर्ने परम्परा छ ।
- विगतमा राष्ट्रिय विधायिका भंग भएको बेलामा पनि स्थानीयस्तरमा अस्थिरताको अनुभव भएन -किनभने स्थानीय निकायहरुले त्यो अभावलाई पूर्ति गरेका थिए । त्यसैले स्थानीय निकायहरुको सम्बर्द्धन अत्यन्त महत्वपूर्ण छ ।
- जिल्लाकोलागि उच्च पदमा काम गर्ने कर्मचारी नियुक्तिकोलागि लोक सेवा आयोग लाई नै उपयोग गरिनु पर्दछ । तर २ वटा प्रावधान थपिनु पर्छ ।
 (१) विकाससंग सम्बन्धित काम गर्ने अधिकारी जस्तै LDO को छुट्टै विज्ञापन गरी छुट्टै भर्ना गर्ने ।
 (२) Posting गर्दा सकभर सम्बन्धित (घर पायक) जिल्लामा पठाउने ।
- तल्लो तहका कर्मचारीहरु स्थानीय स्तरबाटै भर्ना गर्न सकिन्छ ।
- Locally नियुक्त भएका कर्मचारीहरुको job continuity र political neutrality मा ध्यान दिनु पर्ने ।
- Local मान्छे हुंदा Political leaders ले उस्लाई चिनिरहेको हुंदा उस्लाई हेप्न सक्छन् । त्यसैले उस्लाई आफ्ना पद मर्यादा राख्न कठिन हुन सक्छ ।
- यदि स्थानीयस्तरको कार्यक्रमको तर्जुमा स्वीकृति, सुपरिवेक्षण, मूल्यांकन जि.वि.स. वाटै हुन्छ भने ती कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन गर्ने कर्मचारी जहाँको भएपनि खास फरक पर्दैन ।
- स्थानीय स्तरका उच्च पदस्थ कर्मचारीहरु locally नियुक्ति हुने व्यवस्था हुंदा ऊ ruling पार्टीको निर्देशन र control मा हुन सक्छ किनभने उ तिनै वाटनियुक्त हुन्छ ।
- स्थानीयस्तरको ऐलेका समस्या के भने स्थानीय स्तरको समस्यालाई जिल्ला विकास कार्यक्रमले प्रतिबिम्बित गरेन र त्यो अनुरूप जिल्लास्तरमा विषयगत कार्यालयहरुले

कार्यान्वयन गर्न सकेनन् । त्यसैले जिल्लाको समष्टिगत समस्या हरुलाई समेट्न सक्ने योजनाको तर्जुमा गर्ने र त्यस्ताई स्थानीयस्तरबाट चाहेको अनुरूप कार्यान्वयन गर्न सक्ने mechanism चाहियो ।

- योजनाको तर्जुमा देखिनै उपभोक्ता हरुकाे involve हुनु पर्यो । तिनीहरूको सिफारिस अनुसार मात्र कार्यक्रम तर्जुमा, मूल्यांकन गर्ने परिपाटी बसाल्नु पर्छ । त्यसो हुंदा ward level मा planing सुरु हुन्छ, जस्को screening हुदै feasible कार्यक्रमहरू जिल्ला विकास कार्यक्रममा include हुनुपर्छ । त्यस्तै सम्बन्धित योजनाका उपभोक्ताहरूलाई पनि योजनाको मूल्यांकनमा समावेश गराइनु पर्छ ।
- गा.वि.स. अनुसार साधन विनियोजन हुने भएपछि (रु.५,००,०००/गा.वि.स.) गा.वि.स. को size जनसंख्या को आधारमा बनाइनु पर्छ । त्यसो भए मात्र साधनको equitable distribution हुन्छ ।
- जि.वि.स., sectoral agency र NGO हरुले एउटै sector मा काम गर्दा duplication भयो । त्यसैले जि.वि.स. ले sectoral activities नगर्ने ।

१.२ रुपन्देही जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीसंगको छलफलको सारांश (३० जेष्ठ २०५३)

- जिल्लाको sectoral Programme सिद्धान्तमा जिल्लाबाट बनाएर केन्द्रमा पठाउने रहेको छ । तर व्यवहारमा त्यस्को ठीक विपरीत छ ।
- कृषि क्षेत्रमा - field trial, extention work locally गरे हुन्छ । नयाँ variety को introduction र यस्ताई चाहिने foundation seeds को व्यवस्था केन्द्रले गर्ने ।
- सिचाई sector मा केन्द्रबाट बजेट तोकि दिएर जि.वि.स. बाट/वा कुनै समितिबाट योजना तर्जुमा गर्न राम्रो ।
- कर्मचारीहरूको मूल्यांकन केन्द्रबाटै हुनु पर्छ । किनभने जनप्रतिनिधिहरू technicians को कामको मूल्यांकन गर्न सक्षम छैनन् । पढ्न वा अन्य कृनै वृत्तिविकासको लागि जि.वि.स. को मूल्यांकन को आधारमा केन्द्रले सिफारिश गर्छ कि गर्दैन वा सम्बन्धित institute ले स्थानीय स्तरको मूल्यांकनलाई मान्यता दिन्छ कि दिदैन भन्ने हेर्नुपर्छ ।
- सामुदायिक वन विकास, पर्ती जग्गा छुट पाउने र वृक्षारोपण गर्ने काम locally हुनु पर्ने । घर जग्गा कर, मनोरंजन कर, कृषि उत्पादन कर आदि locally उठाउनु राम्रो हुने ।
- Equalization fund :- साधन सम्पन्न जिल्लाबाट साधन विपन्न जिल्लामा revenue transfer गर्ने व्यवस्था हुनु जरुरी ।

२.१ क्षेत्रीय सम्मेलन-धनकुटा आषाढ ६ र ७ गते २०५३ मा भएका छलफलहरूको मुख्य सारांश:

- विद्यमान विकेन्द्रीकरण ऐन आफैमा पूर्ण र स्पष्ट नभएको कारणले यसको संचालन आ-आफ्नो ढंगबाट भएको छ ।
- सांसद् सदस्य १ निर्वाचन क्षेत्रबाट चुनिन्छन् । तर जिल्ला समापति सम्पूर्ण जिल्लाभरीबाट चुनिने भएकोले उनको status (मर्यादाक्रम) सांसद् सदस्यको सरह नै राखिनु पर्ने ।

- उप-सभापति को दायित्व के हो ? सभापति उपस्थित रहदाको अवस्थामा उस्ले के गर्ने ? स्पष्ट हुनु पर्ने ।
- शक्ति संतुलनको सिद्धान्त अनुरूप स्थानीयस्तरमा पनि व्यवस्थापिका र कार्यपालिका छुट्टा छुट्टै हुनु जरुरी छ । यौटा विकल्प के हुन सक्छ भने वार्ड समितिमा ५/५ जना सोभै जनतावाट चुन्ने । ९ वार्डमा जुन Party ले बहुमत ल्याउछ त्यस्ले गा.वि.स. (कार्यपालिका) बनाउने यस्तै संरचना जिल्ला स्तरमा पनि गर्न सकिन्छ ।
- जिल्ला स्तरका विकाससग सम्बन्धित सम्पूर्ण विषयगत कार्यालयहरु जि.वि.स. अन्तर्गत राखिनु पर्ने । ती कार्यालयहरुलाई चाहिने Manpower and Professional support क्षेत्रीयस्तरका कार्यालयहरुले गर्ने व्यवस्था भएमा केन्द्रीय स्तरमा विभागको कुनै आवश्यकता पर्दैन ।
- सविधानमा स्थानीय निकायहरुको व्यवस्था स्पष्ट रुपमा हुनु पर्छ ।
- जि.वि.स. ऐन र खानी ऐन २०१८ बाकिएको छ सो संशोधन हुनु पर्छ । यस्तै दहत्तर बहत्तर को सम्बन्धमा वन ऐन र जि.वि.स. ऐन बाकिएको छ ।
- विकेन्द्रीकरणलाई स्थानीय विकास मन्त्रालयको घेरावाट बाहिर ल्याउनु पर्छ । त्यसैले स्था.वि.मन्त्रालयको role लाई परिभाषित गरिनु पर्छ ।
- स्था. वि.अ. जि.वि.स. प्रति उत्तरदायी हुनुपर्छ सभापति प्रति होइन ।
- स्थानीय विकास कार्यक्रमको वर्तमान व्यवस्थापन पक्ष कमजोर छ । विकास कार्यक्रममा पनि संगठनहरुमा भै विश्वास गरेर काम गर्नुपर्छ । Manage by exception अर्थात् विग्रेकोमा मात्र माथिल्लो अधिकारीले हस्तक्षेप गर्नुपर्छ । सम्पूर्ण क्षेत्रलाई समेट्न सक्ने व्यवस्थापन पक्ष हुनुपर्छ ।
- पाँचथर जिल्लामा-सल्लाको खोटो collection वन कार्यालयले गर्छ । त्यो सम्बन्धित गा.वि.स.लाई दिने हो भने गा.वि.स. को आम्दानी पनि बढ्ने र उत्पादन पनि बढ्ने हुनजान्छ ।
- सप्तरीमा सिँचाई सुविधा बडाउन सकेमा उत्पादन र आम्दानी स्वतः बढ्न जान्छ ।
- हिमाली, पहाडी र तराई क्षेत्रमा अलग अलग आम्दानीको श्रोत भएता पनि यौटै नियम कानून हुँदा उक्त श्रोत परिचालनमा बाधा परेको छ ।
- कर नतिर्ने लाई के गर्ने ? दण्ड वा उत्प्रेरणा गर्ने भन्ने विषयमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था एवं effective mechanism तयार पारिनुपर्छ ।
- जलविद्युत् क्षेत्रमा-१०० KW सम्मको विद्युत् शक्तिको उत्पादन र वितरण गर्ने वा लाईसेन्स दिने अधिकार जि.वि.स. लाई दिनु पर्ने । त्यो भन्दा बढी क्षमताको Project मा Royalty लिन अधिकार हुनुपर्ने ।
- सामुदायिक वनमा जडिबुटी, चिराइतो, अल्लो खेती गर्न सम्बन्धित उपभोक्त समितिलाई प्रोत्साहित गरेर आम्दानी बडाउनु पर्ने ।
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐनले अधिकार दिएको राष्ट्रिय निकुञ्जहरुले आम्दानी गरेको ३०-५० प्रतिशत सम्मको रकम स्थानीय स्तरले प्राप्त गर्न सकेको छैनन् ।
- खानी संचालन गरे वापत स्थानीय निकायले के पाउने हो ? उदाहरणको लागि उदयपुर सिमेन्ट कारखानाले स्थानीयस्तरमा प्रदूषण बडाएको छ । कारखाना भित्र बेला बेलामा हुने मजदूरहरुको समस्याहरु स्थानीय निकायहरुले मिलाई दिनु पर्छ । त्यो वापत स्थानीय

निकायले के पाउने हो ? त्यसैले त्यस्ता कारखानाबाट केही प्रतिशत रकम स्थानीय निकायले Royalty वापत लिन पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

- स्थानीय तहका सबै निकायले श्री ५ को सरकारको श्रेष्ठा प्रणाली अपनाउदै आएका छन् । तर श्री ५ को सरकारको श्रेष्ठा ज्यादै बृहत् र सानो निकायलाई अव्यवहारिक भएको हुनाले छोटो र सबैले बुझ्ने किसिमको श्रेष्ठा प्रणालीको विकास गरिनु पर्ने ।
- तराई, पहाड र हिमाली क्षेत्रको योजना तर्जुमा विधि मान्यता र समयावधिमा फरक हुनु पर्छ । हिमालमा हिंड परेको बेलामा तराई मा योजना कार्यान्वयन गर्ने उत्तम समय हुन्छ भने तराई र पहाडमा खेती गर्ने समयमा हिमालका योजना कार्यान्वयन गर्ने बेला हुन्छ । त्यस्तै सिंचाई क्षेत्रमा पनि तराई, पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा irrigated land मा फरक पर्ने हुदा per hectare people's contribution अथवा per hectare expenditure को आधारमा गरिनु नहुने ।
- धनकुटा जिल्लाको ३ वटा गा.वि.स. मा ५ वर्ष यता देखिको हिसाव फछ्यौट भएको छैन । तर पनि ५ लाख रुपैया निकासा दिइयो । तर पहिलेको हिसाव फस्यौट नगरिकन पैसा निकासा नहुने व्यवस्था लागू हुनु पर्ने र कडाईका साथ पालना हुनु पर्ने ।
- गा.वि.स. लाई पैसा एकमुष्ट पठाउने परिपाटी पनि ठीक छैन । गा.वि.स. लाई पहिले village profile तयार पार्न लगाउने र सो को आधारमा आवधिक योजना तयार पार्ने । त्यसपछि आवधिक योजनाको आधारमा तयार पारिएको वार्षिक योजनालाई आधार बनाएर मात्र ५ लाख पठाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- स्थानीयस्तरका आयोजनाहरूको, निरीक्षण तथा मूल्यांकन गर्ने अधिकार जि.वि.स. लाई हुनु पर्ने ।
- योजनाको कार्यान्वयन उपभोक्ता समूहबाटै गरिनु पर्छ । ठेक्काबाट कार्यान्वयन गरिएका आयोजनाहरूमा धेरै विकृति देखिएका छन् । ठेक्काबाट संचालन गरिने आयोजनाहरूको लगत इष्टिमेटमा चाहिने भन्दा धेरै बढी रकम अनुमान गरिएको पाइयो । उदाहरणका लागि सिंचाई विभागबाट इलाम र संखुवासभामा ठेक्काबाट संचालन गरिएका आयोजनाहरू ज्यादै खर्चिला र निम्न गुणस्तरीय भएको देखिएको छ ।
- विकेन्द्रीकरण योजना प्रक्रिया तय भैसकेपछि पूर्णरूपमा लागू हुने परम्परा वस्तु पर्छ । ऐले पनि ऐन नियमले दिएका कतिपय स्थानीयस्तरका अधिकारहरू व्यवहारमा लागू भएका छैनन् ।
- स्थानीयस्तरमा संभावना भएका तथा स्थानीयस्तरको आय बढाउन सक्ने खालका आयोजना संचालन गर्नकोलागि स्थानीय विकास बैक खोलिनु पर्छ । त्यस्तो बैकबाट केवल नाफा आर्जन हुन सक्ने आयोजनामा मात्र लगानी हुने व्यवस्था हुनु पर्ने । त्यस्तो बैक माफत दिइने रकम श्री ५ को सरकारले विदेशी संस्थाबाट सस्ता ब्याजदरमा दिई सोही अनुरूप दिने व्यवस्था मिलाईनु पर्ने ।

३.१ मुस्ताङ जिल्लाका गा.वि.स. का पदाधिकारीहरूसंग भएको छलफलको सारांश (२०-२१ आषढ २०५३)

- असार मसान्तमा समाप्त हुने आर्थिक वर्ष उत्तरी भेकलाई ज्यादै असजिलो भएको छ । किनभने उत्तरी क्षेत्रको काम गर्ने बेला वैशाख देखि आश्विन सम्ममात्र हुन्छ । पैसा निकाशा भएर जिल्लामा आईपुग्दा आर्थिक वर्षको अन्त्य भैसकेको हुन्छ र खर्च गर्न हतार हुन्छ । त्यसैले उत्तरी क्षेत्रको लागि भदौ मसान्तमा समाप्त हुने नयाँ आर्थिक वर्षको व्यवस्था मिलाईनु पर्छ ।

- देशको हिसावले मुस्ताङ जिल्ला दुर्गम जिल्ला भएता पनि जिल्लाको हिसावले सम्पूर्ण जिल्ला समानरूपले दुर्गम छैन । तल्लो मुस्ताङका १० वटा गा.वि.स. हरू भन्दा माथिल्लो मुस्ताङका ६ वटा गा.वि.स. विकट र दुर्गम छन् । त्यसैले सम्पूर्ण जिल्लालाई समानरूपले हेरिनु हुन्न । सोही अनुरूप योजना तर्जुमा पनि क्षेत्रगत रूपमा हुनु बढी व्यवहारिक हुन सक्छ ।
- मुस्ताङ जिल्लाको प्रत्येक गाउँमा (एउटा गा.वि.स. मा धेरै गाउँहरू हुन्छन्) प्रत्येक वर्ष एउटा मुखियाको छनौट हुन्छ । मुखिया गा.वि.स. अध्यक्ष भन्दा बढी शक्तिशाली हुन्छ । मुखिया प्रथाको विशेषता निम्न वमोजिम छन् ।
 - (१) मुखियाको पदावधि १ वर्षको हुन्छ । गाउँको परम्परा अनुसार क्रमानुसार छनौट गरिन्छ ।
 - (२) मुखिया प्रथा राजनैतिक दलबाट प्रभावित हुदैन ।
 - (३) मुखियाले आफ्नो पदावधि समाप्त भएपछि भगवान् साक्षी राखेर शपथ खान्छन् कि उनको पालामा उनले कुनै नराम्रो काम गरेनन् । त्यसैको आधारमा उनको क्रियाकलापको मूल्यांकन गरिन्छ ।
 - (४) गा.वि.स. मा श्री ५ को सरकारबाट प्राप्त हुने रकम पनि मुखियाकै रोहवरमा खर्च हुने गर्दछ ।
 - (५) प्रत्येक गाउँको परम्परागत नियम कानूनहरू भिन्न भिन्न हुन्छन् । नियमको उल्लंघन गरेमा सबै लाई जरिवाना हुन्छ । मुखियाले नियम उल्लंघन गरेमा अरुलाई लागे जरिवानाको दोब्बर जरिमाना हुन्छ ।
 - (६) जनस्तरमा गरिने कार्यक्रमहरू जस्तै परिवार नियोजन, स्वास्थ्य र सरसफाई जस्ता कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा मुखियालाई पनि समावेश गरिएमा कार्यक्रम बढी प्रभाकारी हुन सक्ने ।
- मुस्ताङ जिल्लामा मात्र शिक्षा क्षेत्रमा (प्राथमिक देखि माध्यमिक तहसम्म) २ करोड भन्दा बढी प्रतिवर्ष श्री ५ को सरकारले खर्च गर्ने गर्छ । प्रत्येक गाउँमा छरिएर बसेका विभिन्न तहका विद्यालयमा नत शिक्षकहरू बस्छन् न विद्यार्थी नै आउँछन् । हिउँ परेको समयमा पायः छुट्टी हुन्छ भने वर्षामा शिक्षकको तालिम देखि लिएर विभिन्न कारणले शिक्षक/कर्मचारी हरू जोमसोम तिरै बस्ने गर्छन् । विद्यार्थीहरू पनि कहिले मौसमको कारणले र कहिले घरको कामकाजले स्कूल नियमित रूपमा जाँदैनन् । त्यसैले त्यो ठूलो शिक्षाको लगानी खेर गैरहेको छ । यसरी शिक्षा क्षेत्रलाई श्री ५ को सरकारले आफै संचालन गर्नु भन्दा स्थानीय स्तरमै सुम्पिएमा त्यही रकम खर्च गरेर दुई चार वटा आवासीय विद्यालय खडा गरेर संचालन गर्न सकिने थियो । त्यस्तो भएमा विद्यार्थीहरू स्कूलमै बस्ने हुँदा नियमित पठन पाठन हुन गई शिक्षाको गुणस्तर समेत अभिवृद्धि हुने थियो ।
- उपल्लो मुस्ताङमा बाहिरबाट गएका कर्मचारीहरू लामो समय सम्म बस्न सक्दैनन र रुचाउदैनन् पनि । त्यसैले त्यहीँका बासिन्दालाई छात्रवृत्ति दिएर त्यहाँ चाहिने जनशक्ति तयार पार्न सके विकासको लागि चाहिने जनशक्तिको अभाव हुने थिएन । तर ऐले छात्रवृत्तिको निर्धारण एस. एल.सी. पास गरेपछि मात्र हुन्छ जबकि त्यहाँ एस. एल. सी. पास गर्ने व्यक्ति नै भेटिन कठिन छ । त्यसैले माध्यमिक तह देखि नै केही छात्रवृत्ति दुर्गम क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई प्राप्त भएमा पोखरा वा काठमाण्डौमा आई पढ्न पाउने थिए ।
- मुस्ताङ गएका प्रत्येक विदेशी पर्यटकहरूबाट श्री ५ को सरकारले ७० डलर प्रति व्यक्ति प्रति दिन लिने गर्दछ । प्रतिवर्ष १२ देखि १५ हजार पर्यटक त्यस क्षेत्रमा भ्रमण गर्ने हुँदा यौटा ठूलो धनराशी प्राप्त हुने गर्दछ । त्यहाँ आर्जन भएको ६० प्रतिशत रकम त्यही क्षेत्रको विकासमा खर्च गर्ने नीति रहेता पनि व्यवहारमा त्यो कार्यान्वयन भएको छैन । हाल त्यस क्षेत्रमा अन्नपूर्ण संरक्षण कार्यक्रम (ACAP) अन्तरगत केही रकम खर्च भएको भएता पनि त्यहाँका जनताको माग अनुरूप योजना कार्यान्वयन भएको छैन । उत्तरी मुस्ताङका जनताको माग निम्न ३ प्रकारको रहेको छ ।

- (१) उत्तरी क्षेत्र जाडो भएकोले इन्धनको समस्या प्रमुख रहेको छ। यसैले वनको संरक्षण गरेर वन बचाउन भन्दा बैकल्पिक इन्धनको व्यवस्था गरेर वन बचाउन उपयुक्त हुन सक्छ। उत्तरी क्षेत्रमा विभिन्न खोला नाला छन्, जहाँबाट विजुली उत्पादन गर्न सकिन्छ। जस्तै त्यहाँका वासिन्दाको इन्धन आपूर्ति हुन गई वन स्वतः संरक्षित हुन्छ। जस्तो गामी खोला उपयुक्त देखिएता पनि हालसम्म त्यसको कार्यन्वयन भएको छैन।
- (२) खानेपानी अर्को प्रमुख समस्या हो। कतिपय गाउँमा हिउँ परेको बेलामा खानेपानी लिन जाने आईमाई कंटाकंटी हिउँले पुरिएर मर्छन्। त्यस्तो विकट गाउँ हरूमा खानेपानी ल्याउन सके सार्है सुविधा हुने थियो।
- (३) मुस्ताङ जिल्लाको विशेषगरी उत्तरी भेगमा सबै भन्दा बढी खर्च हुने क्षेत्र खाद्यान्न र सामान ढुवानीमा हो। ढुवानीको असुविधाले पर्यटनको विकासलाई समेत असर पारेको छ। जस्तो घुसाङ गा.वि.स. मा पर्ने काली गण्डकीको पुलभन्दा बाहिरबाट खोला बग्छ। त्यहाँ खोला तार्ने १ जनाको रु ५०० सम्म लिने गर्छन्। ज्यानको समेत जोखिम छ। यो पुलको असुविधा सम्बन्धमा धेरै बपंदेखि कुरा भएता पनि यस विषयमा कसैले ध्यान दिएका छैनन्।

३.२ मुस्ताङ जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीहरूसंग भएको छलफलको सरांश (२१आषाढ२०५३)

- मुस्ताङ जिल्लाको वन संरक्षण श्री ५ को सरकारको वन कार्यालयले गर्ने हो वा अन्नपूर्ण संरक्षण आयोजना (ACAP) ले गर्ने भन्ने अन्वील लो. गर्दा यस क्षेत्रको वन संरक्षण कार्यमा समेत असर पारेको छ।
- ठूला र घना जंगल भएको क्षेत्रमा (Thick Forest Area) मा उपभोक्ता समिति मार्फत वन संरक्षण गराउनु उपयुक्त देखिएन। वन उपभोक्ता समितिमा गाउँका धनी र प्रभावशाली व्यक्तिहरु पसेर व्यक्तिगत फाइदाको लागि उपभोक्ता समितिको दुरुपयोग गरेको पाइयो। यस्तो उपभोक्ता समितिका कतिपय व्यक्तिहरुले ठेकेदारसंग मिलेमतो गरी उपभोक्ता समिति कै निर्णयले ठूला र महङ्गा काठपात सरकारी दरभन्दा पनि कम मूल्यमा बेचबिखन गरेको धेरै उदाहरणहरु पाईए। हाललाई स्थानीय प्रशासनले रोक लगाएता पनि नियम कानूनभै कुनै बन्देज नलगाए यस्तै विकृति ल्याउन सक्नेछ।
- उपभोक्ता समितिमा विकृति आउनुको अर्को कारण के भने यीटै व्यक्ति उपभोक्ता समितिमा पनि छ, ठेकेदार पनि र राजनीतिमा पनि। त्यसैले उस्तै यी सामाजिक संस्थालाई व्यक्तिगत फाइदाकोलागि प्रयोग गर्ने गर्छ। यस्ता विकृतिलाई निराकरण गर्न स्थानीय तहमा प्रजातान्त्रिक संस्कारको विकास गरिनुको साथ साथै उपभोक्ता समितिको कार्य क्षेत्रमा केही कानूनी बन्देज लगाइनु पर्ने देखिन्छ।
- स्थानीय विकास अधिकारी तथा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यक्षेत्रमा over - laping भएकोले काम गर्न असजिलो भएको छ। जस्तो नागरिकता वाड्ने अधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई छ भने वृद्ध भत्ता वाड्ने अधिकार स्थानिय विकास अधिकारीलाई छ। नागरिकता नभई वृद्ध भत्ता दिइदैन। त्यसैले गाउँलेले वृद्ध भत्ता नपाएको मा स्थानिय विकास अधिकारीलाई दोष लगाउछन् भने स्थानिय विकास अधिकारीले नागरिकता नदिएको मा प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई दोष लगाउछन्।
- मुस्ताङ जिल्ला लाई ९० प्रतिशत दुर्गम स्थान भत्ता दिइदै आएको थियो। तलव स्केल मा वृद्धि भएको भएता पनि सोही अनुरूप दुर्गम स्थान भत्तामा वृद्धि नहुदा ऐले तलव स्केलको ५६ प्रतिशत मात्र दुर्गम स्थान भत्ता हुन आउँछ। यसरी कम incentives भएपछि दुर्गम स्थानमा काम गर्ने कर्मचारीको मनोबल घटेको अनुभव भएको छ।

३.२ चितवन जिल्ला विकास समितिका पदाधिकारीहरूसंग भएको छलफलको सारांश (२७ आषाढ २०५३)

- चितवन जिल्लामा जम्मा ३८ गा.वि.स. १ न.पा. १५ इलाकाहरु र ४ चुनाव क्षेत्रहरु पर्दछन् । यहाँका गा.वि.स. हरूको आकार समान छैन । कोही ज्यादै ठूला कोही साना छन् । हाल प्रति गा.वि.स. को हिसावमा रकम विनियोजन हुने परिप्रेक्ष्यमा यो जिल्ला ठगिएको छ ।
- ऐलेको क्रियाकलाप एवं परिपाटी रहने हो भने ऐलेको विकेन्द्रीकरण को कुनै महत्व छैन । उच्च ओहोदामा बस्ने सबै नेताले आ-आफ्नो चुनाव क्षेत्रमा ठूलो रकमको विनियोजन ठाडो तोक आदेशबाट गर्छन् । यौटा सांसदले ४ लाख रुपैया आफ्नो तजविजले खर्च गर्छ । जस्तो चितवन जिल्लाको क्षेत्र नं. ४ मा प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभा गरी ३ जना सदस्यहरु पर्दछन् । प्रत्येक गा.वि.स. ले पुरानो हिसाब किताब फर्स्यौट नै नगरी एवं गाउँ विकास योजना तर्जुमा नै नगरी ५ लाख रुपैया स्वतः पाउछन् । तब के यो विकेन्द्रीकरण को अवधारणा केवल जि.वि.स. को लागि लगाईएको हो ?
- वास्तवमा सांसदहरु राष्ट्रिय नीति निर्माणको लागि केन्द्रीय तहमा चुनिएर गएका प्रतिनिधिहरु हुन् । फेरि उनीहरु कुनै राजनैतिक पार्टीको उमेदवार भएको कारणले व्यक्तिगतरूपमा आफ्नो चुनाव क्षेत्रमा पैसा खर्च गर्नुपर्ने कुनै औचित्य देखिदैन । त्यसैले सांसदलाई सरकारले दिने रकम तुरुन्त बन्द गरी त्यो रकम स्थानीय निकायमा पठाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।
- हालको जिल्ला विकास समितिको संरचना अरु सुदृढ गरी जिल्ला सरकारको स्थापना गरिनु पर्छ । स्थानीय स्तरको विकास कार्यक्रममा खर्च हुने सम्पूर्ण रकम जि.वि.स. मार्फत निकास हुनुपर्छ । जिल्लास्तरमा कार्यरत विकास सम्बन्धी सम्पूर्ण विषयगत कार्यालयहरुमा कर्मचारीहरुको प्रशासकीय नियन्त्रण, सुपरिवेक्षण एवं मूल्यांकन केन्द्रबाट गरिने परंपरा बन्द गरी जिल्ला सरकार अन्तर्गत गरिनु पर्छ ।
- कुन कुन NGOs जिल्लामा कार्यरत छन् ? कुन NGOs अन्तर्गत कति र कस्ता आयोजनाहरु संचालन भएका छन् ? ती आयोजनाहरुबाट को लाभान्वित भएका छन् ? आदि कुनै पनि विषयमा जि.वि.स. लाई जानकारी हुदैन । त्यसरी NGOs ले गर्ने कार्यक्रम हरू जि.वि.स. लाई पनि थाहा भएको भए कार्यक्रम दोहोरो पर्ने आउने धिएन होला र जि.वि.स. ले समेत आफ्नो सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्न सक्थ्यो । यसैले NGOs अन्तर्गत संचालन गरिने कार्यक्रमहरु अनिवाय रुपमा जि.वि.स. लाई जानकारी गराईनु पर्ने कानूनी प्रावधान राखिनु पर्ने ।
- गा.वि.स.लाई सक्षम र सुदृढ बनाउने हो भने गा.वि.स. को संख्या घटाएर करीव २००० जति बनाउनु पर्छ । त्यसो हुदा गा.वि.स. कार्यालयमा श्रोत एवं प्रशासकीय क्षमताको वृद्धि गर्न सकिन्छ । भौगोलिक आधारमा गा.वि.स. को सीमाना निर्धारण गर्नको लागि एक उच्चस्तरीय भौगोलिक समिति गठन गरिनु पर्छ । आगामी चुनावको मिति पर सारेर भए पनि गा.वि.स. को सीमा निर्धारण गर्न सकिने भए सो कार्य प्राथमिकताको आधारमा गरिनु उपयुक्त हुनेछ ।
- जिल्ला विकास समिति वा गाउँ विकास समितिका नामले यस्को गरिमालाई समाहित गर्न नसकेको महशुस भएको छ । जिल्लामा विभिन्न प्रयोजनका लागि गठन गरिएका सयकडी समितिहरु (जस्तै बजार व्यवस्था समिति, उपभोक्ता समिति आदि) जस्तो यो पनि हो कि भन्ने जस्तो पाईएको छ । त्यसैले जि.वि.स./गा.वि.स. को बहुपक्षीय जिम्मेदारीलाई समेत बुझाउन सक्ने किसिमको नाम परिवर्तन गरिनु उपयुक्त हुनेछ ।
- जिल्ला स्तरको अर्को ठूलो समस्या हो लेखा प्रणालीलाई अध्यावधिक राख्ने र समयमै लेखा परीक्षण गराउने । यस समस्याको समाधानको लागि यौटा छुट्टै लेखा समितिको व्यवस्था जिल्ला विकास समिति अन्तर्गत रहनु पर्दछ । लेखा समितिको संयोजकको रुपमा जिल्ला परिषद्को सबै भन्दा ठूलो प्रतिपक्षको नेता रहने व्यवस्था हुनु पर्छ । लेखा समितिहरुलाई सम्पूर्ण बेरुजु उपर कारवाही गर्ने एवं रुजु गर्नको लागि सिफारिश सहित जिल्ला परिषद्मा पेश गर्ने अधिकार दिईनु पर्छ ।

४.२ भरतपुर नगरपालिकाका पदाधिकारीहरूसंग भएको छलफलको सारासं (२८ आषाढ २०५३)

- प्रायः सबै क्षेत्रमा पुराना आयोजनालाई मरम्मत सुधार गरी संचालन गर्ने मानसिकता देखिदैन । सबैलाई नयाँ योजना चाहिन्छ । यसरी नयाँ योजना थप्दै लैजादा पहिले गरेको लगानीको सदुपयोग हुन नसकेको देखिन्छ ।
- भरतपुर नगरपालिका वास्तवमा नगरोन्मुख गा.वि.स. मात्र हो । यस्को धेरै भूभाग ग्रामीण छ । त्यसैले यस नगरपालिकाको क्रियाकलापमा नगर र ग्रामीण क्षेत्रको सम्मिश्रण पाइन्छ ।
- हाल योजना संचालनमा जनसहभागिता को हद बढीमा १०,००,००० सम्म तोकिएको छ । यसरी हद तोकिनु भएन । स्थानीय संभावना तथा योजनाको प्रकृतिको आधारमा जनसहभागिताको हद निर्धारण स्थानीय निकायबाटै हुनु पर्छ ।
- नगरपालिकाको सल्लाहाकार सभाका सदस्यहरु चुनाव प्रक्रिया बाटै आउनु पर्छ । त्यसो भएमा उनीहरु जुन अधिकार प्राप्त प्रतिनिधिको हैसियतले काम गर्न सक्नेछन् ।
- उप मेयरको काम, कर्तव्य र अधिकार ऐनद्वारा स्पष्ट रूपमा किटान हुनु पर्छ ।

४.३ चितवन जिल्लाका गा.वि.स. का पदाधिकारीहरूसंग भएको छलफलको सारांश (२८ आषाढ २०५३)

- हाल व्यवस्था भएको मनोनीत सल्लाहाकार सभालाई निर्णय गर्ने अधिकार छैन । त्यसैले सल्लाहाकार सभाबाट त्यस्तो creative सहयोग हुन सकेको छैन । साथै स्थानीय स्तरमा मनोनीत प्रक्रियाले साम्प्रदायिकता वा नातागोता लाई असर पाउँछ । त्यसैले सल्लाहाकार सभामा मनोनीत नभै निर्वाचित हुनु पर्छ । उपभोक्ता समितिहरु effective र functional हुन सकिरहेका छैनन् । त्यस्को यौटा कारण के हो भने स्थानीय स्तरका जान्ने सुन्ने व्यक्तिहरु चुनाव प्रक्रियाबाट गा.वि.स. मा आउंछन् जो उपभोक्ता समितिमा रहन पाउदैनन् । त्यसैले उपभोक्ता समितिमा बाई सदस्यहरु पनि रहने व्यवस्था भएमा राम्रो हुने देखिन्छ ।
- गा.वि.स. लाई न्यायिक अधिकार नहुँदा गा.वि.स. केवल मूक दशक भएर बस्नु परेको छ । त्यसैले गा.वि.स. लाई पनि केही न्यायिक अधिकार दिईनु पर्छ ।
- जनप्रतिनिधिहरुलाई बढी जनमुखी बनाउने हो भने काम नगर्ने वा भ्रष्टाचारी प्रतिनिधिलाई प्रत्याह्वान गर्ने व्यवस्था हुनु पर्छ ।
- गा.वि.स. सचिवहरुलाई कामको बोझ बढी भएको छ । हालमा उनीहरुले निम्न कामहरु गर्दछन् :
 - (१) पर्जीकरण
 - (२) मालपोत उठाउने
 - (३) योजना संभौता, अनुगमन
 - (४) अशक्त भत्ता वितरण
 - (५) मतदाता नामावली
 - (६) सिफारिशहरु
 - (७) सरजमिन गर्ने
 - (८) आर्थिक एवं दैनिक प्रशासन

- प्राविधिक सहायकहरु शिक्षा, सीप र जिम्मेदारीको तुलनामा सचिवभन्दा बढी तलब खान्छन् । यसले गा.वि.स. सचिवको मनोबलमा असर पारेको छ ।
- गा.वि.स. सचिवको तलब - रु १८५०
- प्राविधिक सहायकको तलब - रु १९५०
- ढुङ्गा बालुवाको ठेक्का लगाउने वा कर लगाउने अधिकार जि.वि.स. गा.वि.स. र नगरपालिका सबै लाई छ । वास्तवमा यो अधिकार कस्को हो ? यो सम्बन्धित गा.वि.स. वा न.पा. लाई दिईनु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
- गा.वि.स. को सीमाना मिलेको छैन । हाल गा.वि.स. को आधारमा रकम विनियोजन हुने प्रक्रियाले यो मिलाउनु भन्नु जरुरी देखिन्छ । गा.वि.स. को क्षेत्र निर्धारण गर्दा जनसंख्या र भौगोलिक अवस्थालाई मुख्य रूपमा लिईनु पर्ने ।
- यस जिल्लामा ४ वटा नमूना गा.वि.स. तोकिएका छन् । नमूना गा.वि.स. ले स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी सिंचाई र कृषिको योजना तर्जुमा गर्ने भनिएता पनि कति रकमको के कस्तो योजना कसरी बनाउने भन्ने स्पष्ट निर्देशन नभएकोले अन्यौल को स्थिति देखिएको छ ।

४.४ चितवन जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीहरूसंग भएको छलफलको सारांस (२८ आषाढ २०५३)

- विपयगत मन्त्रालयहरुको योजना तर्जुमा समय र जिल्ला विकास कार्यक्रमको तर्जुमा समयमा तालमेल नहुनु नै अहिलेको मुख्य समस्या हो । जिल्ला परिषद्को बैठक विपयगत मन्त्रालयको योजना तर्जुमा समय भन्दा धेरै पछि हुने भएकोले विपयगत कार्यक्रमहरु केवल अनुमोदन को लागि मात्र जिल्ला परिषद्मा प्रस्तुत गरिन्छ । विकेन्द्रीकरण योजना अर्न्तगत सम्पूर्ण अधिकार जिल्लालाई नै सुम्पे पनि केन्द्रीय र जिल्ला स्तरको योजना तर्जुमा गर्ने समयमा तालमेल मिलाउनु जरुरी छ ।
- पहिले पहिले जिल्लामा budget ceiling प्राप्त हुन्थ्यो । ऐले त्यो पनि प्राप्त हुँदैन । केवल गत सालको योजनामा ५१० प्रतिशत थप गरेर पठाउनु भन्ने सामान्य निर्देशनको आधारमा योजना तर्जुमा गरिन्छ । त्यसैले जिल्लाको वास्तविकतालाई समेट्न सक्दैन ।
- केन्द्रीयस्तरका कार्यालयहरुको Programme Management ठीक छैन । उदाहरणको लागि मन्त्रालयबाट १५% बजेट कटौती गर्ने भन्ने निर्देशन आयो । तर कुन योजना कटाउने, कुन नगर्ने जस्तो कुनै गृहकार्य भएन । यसरी मन्त्रालय स्तरबाट गृहकार्य नभैकन हचुवा निर्देशन दिँदा जिल्ला स्तरका कार्यालयहरुलाई काम गर्न ज्यादै अप्ठेरो पर्छ । साथै केन्द्रीयस्तरमा ऐन नियममा छिटो छिटो परिवर्तन गरिदा (उदाहरणको लागि शिक्षा नियमावली) जिल्लास्तरमा अन्यौलको स्थिति सृजना भएको छ ।
- स्थानीय स्तरमा सानो भन्दा सानो कुरालाई समेत राजनैतिक रूपमा हेर्ने प्रवृत्ति बढेको छ । उदाहरणको लागि शिक्षकको नियुक्ति बढुवादेखि लिएर योजनाको तर्जुमा समेत राजनैतिक हिसाबबाट गरिन्छ । स्थानीय स्तरलाई राजनीतिबाट मुक्त राख्न नसके कर्मचारीले निष्पक्ष भएर काम गर्न सक्दैनन् । यसरी राजनीति मुक्त राख्ने काम केवल जिम्मेवार राजनैतिक दलहरुले मात्र गर्न सक्छन् ।
- स्वास्थ्य कार्यालय सम्बन्धमा जनस्वास्थ्य र जिल्ला अस्पतालको एकीकरण भएपछि समन्वय गर्न अझ गाह्रो भएको छ । यसैले यी दुई कार्यालयको स्वरूप र जिम्मेदारी किटान हुनु पर्छ ।

- केन्द्रबाट बजेट, कार्यक्रम र निर्देशन समयमा नआउनु अर्को समस्या हो । उदाहरणको लागि जिल्ला स्थित कार्यालयहरूले पर्सि साउन १ गते देखि के गर्ने भन्ने थाहा छैन । गत सालको कार्यक्रम पुपमा आयो । साउन देखि मङ्सिर - पुपको समयमा योजना कार्यान्वयन को गृहकार्य सम्पन्न गर्न सकिएको भए योजना सम्पन्न हुन सक्थ्यो ।
- स्थानीयस्तरका कार्यालयहरू जि.वि.स. अन्तर्गत राखेको स्थितिमा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्यांकन गर्न अरु राम्रो हुन सक्छ । तर जि.वि.स. ले योजना तर्जुमा गरि सकेपछि कार्यान्वयन गर्ने स्वतन्त्रता विषयगत कार्यालयहरूलाई छोडि दिनु पर्छ ।

४.५ स्थानीय विकाश अधिकारीका समस्याहरू :

- जिल्ला विकास समितिको व्यवस्थापकीय (legislative) र कार्यकारी (Executive) कार्यहरू नछुट्टिएको हुँदा सानो भन्दा सानो कुरामा पनि जि.वि.स. को स्वीकृति लिनु पर्ने अवस्था छ । यी दुई कार्यहरू छुट्ट्याएर स्था.वि.अ. लाई स्वतन्त्र रूपमा कार्यकारी अधिकारी नवनाउञ्जेल सम्म स्था.वि.अ. Effective हुन सक्दैन ।
- स्था.वि.अ. को जिम्मेवारी अनुसारको सुविधा पुर्याइएको छैन । उदाहरणको रूपमा जि.वि.स. मा एउटा गाडी हुन्छ जो सभापतिले प्रयोग गरि रहेको हुन्छ । त्यसैले स्था.वि.अ. ले समारोहमा भाग लिनु पर्यो वा कुनै निरीक्षण गर्नु पर्यो भने या त सभापतिको स्वीकृतिले सभापतिको गाडीमा जानुपर्यो या अरुहरूलाई पुर्याई, ल्याई दिन अनुरोध गर्नुपर्यो । त्यस्तो गर्दा उसको व्यक्तिगत प्रभावलाई असर पाउँछ ।
- जिल्लामा व्यवहारिक रूपमा काम गर्दा सभापतिले मौखिक टोक लगाएका भरमा स्था.वि.अ. ले लिखित रूपमा काम गर्नु पर्छ । त्यसैले कुनै अप्ठेरो पर्ने स्थितिमा सभापति जोगिन सक्छ । यस्ता साना कुराहरूलाई सभापतिको व्यक्तिगत गुण अवगुणको भरमा छोडिदिनु भन्दा नीतिमै प्रष्ट पार्नु राम्रो हुन्छ ।
- स्थानीय विकास अधिकारीको कुनै वृत्ति विकासको योजना छैन । ऊ काँठबाट पनि आउन सक्छ र कहीं पनि जान सक्छ । त्यसैले यो पद केवल राम्रो स्थानको लागि पर्खने थलो (waiting platform) मात्र भएको छ । त्यसो नगरी यसलाई एउटा छुट्टै समूह बनाई त्यही समूहमा वृत्ति विकास गराउने व्यवस्था भएमा राम्रो हुने थियो ।

४.६ भरतपुर उद्योग वाणिज्य संघ, नारायणघाटसंग भएको छलफलको सारांश (२९ आषाढ २०५३)

- व्यापारी र स्थानीय निकायहरूको सम्बन्ध केवल कर वा चन्दा लिने कुरासंग मात्र छ । व्यापारिक संस्था र स्थानीय निकायहरू पनि एक अर्काका परिपूरक हुन सक्छन् भन्ने प्रकारको सोचाई हालसम्म भएको छैन ।
- व्यापारिक क्षेत्रसंग सम्बन्धित निर्णयहरू प्रायः व्यक्ति हेरेर हचुवारूपमा गरिन्छन् । कर निर्धारण गर्दा पनि व्यापारी वा व्यापारिक संस्थालाई विश्वास नगरी कर लादने प्रवृत्ति छ । व्यापारिक संस्था जस्तो उद्योग वाणिज्य संघसंग सल्लाह गरेर कर निर्धारण गरेमा एले भन्दा बढी कर लगाउन र असुल गर्न सकिन्छ ।
- जिल्ला सदरमुकामलाई जिल्लाको resource centre को रूपमा विकास गर्न सकिन्छ । विकासको लागि आवश्यक पर्ने सामग्री र सेवालाई निजीकरण गर्दै जाने हो भने जिल्लाका व्यापारिक वर्गले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् । त्यसो हुँदा सामग्रीको ढुवानी, गोदाम

व्यवस्था, वा उत्पादनको भन्कटबाट सरकार मुक्त हुन गई केवल सामग्रीको गुणस्तर नियन्त्रणमा मात्र केन्द्रित रहन सक्छ । यस प्रकारको broad based विकास प्रक्रियाको सोचाई रहनु पर्छ ।

- कर निर्धारण गर्दा प्रत्यक्ष करमा जोड दिनु पर्छ । त्यसो हुंदा उपभोक्ता करको वास्तविक भागिदार हुनु नपरोस् । यसरी प्रत्यक्ष कर निर्धारण गर्दा २ कुरोलाई ध्यान दिनु पर्छ । पहिलो, कर तिरे वापत कर दातालाई के दिने ? जस्तो, सुविधा वा सम्मान वा मान मयार्दा आदि । दोस्रो, कर असुल गर्ने तदारुकता अनुरूप उठाएको करको सदुपयोग गर्ने व्यवस्था भएको छ भन्ने महसुस करदाताले गरेको हुनुपर्ने ।
- हाल धेरै बटा कर हरुमा दोहोरोपना छ । यसलाई हटाएर कर व्यवस्थालाई सुदृढ गर्नको लागि नगर पालिकामा एउटा कर बोर्डको गठन गरिनु पर्छ । यसमा उद्योग वाणिज्य संघको प्रतिनिधित्व गरिनु पर्छ ।
- यो विकेन्द्रीकरण कायंसमितिको टोली राय संकलनको लागि यस जिल्लामा आयो । यो राम्रै हो । तर हाम्रो वीचारमा यो राय मागनु बेकार छ । किनभने जे जति राय जिल्लाले वा गाउँले दिए पनि केन्द्रीयस्तरका पदाधिकारीलाई लागेको कुरो नै अन्तिममा लागू हुनेछ । उदाहरणको लागि यस जिल्लामा मेडिकल कलेज खोल्ने विषयमा राय संकलनको लागि टोली यहाँ आएको थियो । टोलीले राय संकलन गरिरहेकै बेला स्वास्थ्य मन्त्रालयको निर्णय हामीले समाचारबाट सुन्यौं । यसरी पहिले नै निर्णय भैसकेको भए के को राय संकलन ? रायको पनि कुनै मूल्य - मान्यता हुनु पर्‍यो ।
- विकेन्द्रीकरण नहुंदा जनतालाई शासन पद्धति संगै अनास्था हुने स्थिति आएको छ । तर संगै विकेन्द्रीकरण गरिसके पछि स्थानीय निकायलाई साधन सम्पन्न बनाई प्राप्त अधिकारको सदुपयोग गर्न सक्ने क्षमताको विकास गरिनु उत्तिकै जरुरी छ ।

५.१ इलाम जिल्ला विकाश समितिका पदाधिकारीहरूसंग भएको छलफलको सारांश (९ श्रावण २०५३)

- विगतमा गा.वि.स. को सीमाना निर्धारणगर्दा व्यक्तिगत राजनैतिक लाभको हिसावले मात्र हेरियो । त्यसैले धेरैजसो गा.वि.स. को सीमाना भौगोलिक एवं जनसंख्या वितरणको दृष्टिले मिलेका छैनन् । अब गा.वि.स. को सीमाना निर्धारण गर्दा भौगोलिक अवस्था एवं जनसंख्याको समानुपातिक वितरणको साथ साथै साधन परिचालनकोलागि उपर्युक्त एवं जनतालाई सेवा पुर्याउन सक्ने इकाईको रूपमा हेरिनु पर्छ । साह्रै सानो गा.वि.स. भएमा साधन परिचालनको लागि अत्यन्त सानो इकाई हुने तथा ज्यादै ठूलो भएमा जनतालाई सेवा पुर्याउन नसक्ने हुन सक्छ ।
- गा.वि.स. लाई बढी अधिकार दिने कुरामा दुई मत कसैको छैन । तर ती अधिकारहरुको सदुपयोगकोलागि के कस्तो supportive role उच्च निकायहरुको हुनु पर्ने हो सो तय गरिनु पर्ने ।
- गा.वि.स. का पदाधिकारीहरुलाई दिइएको पारिश्रमिक के कस्तो हो स्पष्ट छैन । यो तलब हो भने स्तरनिर्धारण गरेर सोही स्तर बमोजिमको पुग्ने हिसावले दिइनु पर्ने । आफ्नो श्रोत बढाएर त्यहीबाट पारिश्रमिक लिन सक्ने भनेको भए आफ्नो श्रोत बढाउनलाई उत्प्रेरित हुने थियो । तर हाल दिइए अनुसार विकास अनुदानबाट भत्ता बाँड्दा त्यसले गा.वि.स. अध्यक्ष/उपाध्यक्ष को मनोबल भन घटाएको छ ।

- जिल्लाका विपयगत कार्यालयहरूको कार्यक्रम सम्बन्धमा जि.वि.स. लाई कुनै जानकारी हुँदैन । विपयगत कार्यालयहरू जि.वि.स. अन्तर्गत राखी विपयगत कार्यक्रमहरू जिल्ला विकास कार्यक्रममा समावेश गरिनु पर्छ ।
- स्वास्थ्य चौकीमा डाक्टर नबस्ने, समयमा औपधी नआउने, निशुल्क प्राप्त भएका औपधीहरूको कालो बजारी हुने जस्ता विकृतिहरू देखिएका छन् । त्यसैले स्वास्थ्य चौकीको प्रशासनिक अधिकार सम्बन्धित गा.वि.स. लाई दिइनु पर्छ ।
- स्थानीय निकायमा काम गर्ने कर्मचारीको छुट्टै सेवा गठन हुनु पर्छ । तिनीहरूकोलागि छुट्टै वृत्ति विकासको व्यवस्था मिलाइनु पर्छ । स्थानीय सेवाबाट केही प्रतिशत कर्मचारीहरू केन्द्रीय सेवामा प्रवेश गर्न पाउने प्रावधान रहनु पर्ने ।
- केन्द्रबाट ५ लाख सोमै पाउने व्यवस्था भएपछि गा.वि.स. बढी स्वतन्त्र भएको भएता पनि धेरै अव्यवस्थित भयो । कुनै योजना छैन । २ वटा गा.वि.स. ले बाटो खनेका छन् तर बीचमा जोडिएको छैन । त्यसैले गा.वि.स. लाई व्यवस्थित र accountable बनाउनु पर्छ ।
- स्थानीय निकायका प्रतिनिधिहरूलाई बढी जनमुखी र जिम्मेवार बनाउनको लागि प्रत्याह्वानको व्यवस्था राखिनु पर्छ ।
- उप सभापति, उपाध्यक्ष, उपमेयर आदिको काम सभापति, अध्यक्ष र मेयरको अनुपस्थितिमा कार्य गर्ने भनी उल्लेख भएको भएता पनि सभापति, अध्यक्ष र मेयरको उपस्थिति भएकै बखत के गर्ने भन्ने उल्लेख भएको छैन । यी उप पदहरूको पनि काम कर्तव्य ऐनमै स्पष्ट रूपमा तोकिनु पर्ने ।
- जि.वि.स. सदस्यहरूको कार्य विभाजन २ रूपमा गर्न सकिन्छ । पहिलो, इलाकास्तरको समन्वयकर्ताको रूपमा । यस इलाका सदस्यले आफ्नो इलाका भरिको योजना लाई समायोजन गरी जिल्ला स्तरमा पेश गर्नेछ । दोस्रो जिल्ला स्तरको विपयगत समितिहरूमा संलग्न भई विपयगत कार्यक्रम र जि.वि.स. बीचमा समन्वय गर्ने ।

५.२ इलाम नगरपालिकाका पदाधिकारीहरूसंग भएको छलफलको सारांश (९ श्रावण २०५३)

- नगरपालिकाको निर्वाचन प्रणालीमा परिवर्तन गरिनु पर्छ । प्रत्येक वार्डबाट १ जना अध्यक्ष र ४ जना सदस्यहरू प्रत्यक्ष निर्वाचन गरी त्यो निर्वाचक मण्डलले मेयर र उप मेयर छान्ने व्यवस्था हुनु पर्छ । सम्पूर्ण निर्वाचक मण्डल नै नगरपालिका सभा हुने व्यवस्था मिलाइनु पर्ने ।
- हाल नगरपालिकालाई दिएका अधिकार ज्यादै फितलो छ । नगरपालिकाको मेयरले वा नगरपालिका स्वयंले केही पनि गर्न सक्दैन । उदाहरणको लागि सरकारी जग्गा अतिक्रमण गरेर बनाएका घर भत्काउन बाध्य गर्ने अधिकार नगरपालिकालाई छैन । नगरपालिकाको निगम कार्यान्वयन गर्न प्रशासनिक सहयोग छैन ।
- नगरपालिका भित्र भएका सुविधाहरू जस्तै विजुली, पानी, टेलीफोन आदि नगरपालिकाले वा नगरपालिकाको सिफारिशमा मात्र वितरण गर्ने व्यवस्था भएमा मानिसहरू नगरपालिका प्रति बढी उत्तरदायी हुने थिए ।
- नगरपालिकालाई जि.वि.स.संग आवद्ध गरिनु हुन्न । यसलाई छुट्टै रूपमा हेरिनु पर्छ र स्वतन्त्र बनाइनु पर्छ ।

५.३ इलाम जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीहरु तथा बुद्धिजीवीहरुसंग भएको छलफलको सारांश (१० श्रावण २०५३)

- गा.वि.स. मा अधिकार सुम्पदा त्यसको Operational plan बनाउनु पर्छ । गा.वि. सचिवले हाल दिइएको जिम्मेदारीलाई नै राम्रोसंग वहन गर्न नसकेको अवस्थामा उही सचिवकै भरमा अरु थप अधिकार दिइनु उचित हुँदैन । उदारहरणको लागि शिक्षा क्षेत्रमा प्राथमिक विद्यालय सम्मको सम्पूर्ण अधिकार गा.वि.स. लाई दिने निर्णय गर्दा गा.वि.स. स्तरमा ठूलो कार्यबोझ थपिन्छ । समयमा रकम निकाशा दिने, लेखा राख्ने, शिक्षकको व्यक्तिगत रेकर्ड राख्ने, सुपरिवेक्षण गर्ने तथा विद्यालयहरुलाई जिल्लासंगको सम्पर्कमा राख्ने जिम्मेवारी वहन गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यो जिम्मेवारी लिने को ? ती जिम्मेवारी गा.वि.स. मा थप्नुको औचित्य के ? जिल्ला भरिमा प्रा.वि. स्तरको यौटै standard कसरी maintain गर्ने आदि प्रश्नहरु आउनेछन् । यसरी हचुवा को भरमा गा.वि.स. लाई कार्यबोझ थप्नु भन्दा जिल्लास्थित सम्बन्धित कार्यालयलाई अरु सुदृढ तुल्याई जि.वि.स. प्रति उत्तरदायी बनाइनु राम्रो हुन सक्छ ।
- जिल्लाका योजनाहरुको मूल्यांकन गर्दा राजनैतिक पार्टीहरुका प्रतिनिधिहरु तथा NGO हरूलाई पनि समावेश गराइनु पर्ने ।
- दातृ संस्था वा NGO हरूले योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीयस्तरमै गरी स्थानीय निकायसंग संझौता गरे पछि मात्र केन्द्रले स्वीकृति दिनु पर्ने । केन्द्रबाट कन्सल्टिङ्ग फर्म मार्फत योजना तर्जुमा गरी केन्द्रीयस्तर को स्वीकृति लिएर कार्यान्वयन गर्ने स्थितिमा स्थानीय स्तरमा जाँदा अन्यौलको स्थिति सृजना भएको पाइयो ।
- केन्द्रबाट प्रत्येक sector को budget ceiling जि.वि.स. मा पठाउने । त्यसको आधारमा योजना तर्जुमा गरिने र जिल्ला सभाबाट पारित भएपछि त्यो अन्तिम हुने परम्परा भएमा हालको समस्या समाधान हुन सक्छ ।
- हालको आपाढ मसान्तमा समाप्त हुने आर्थिक वर्षलाई परिवर्तन गरि चैत्र मसान्तमा समाप्त हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ । त्यसो भएमा दुईवटा फाईदा हुन सक्छ । पहिलो, वर्षा याम हुनु अगावै योजना समाप्त हुन्छ । दोश्रो, असार साउनमा बाढी पहिरोको प्रकोप भएको बेलामा जिल्लामा पैसानै हुँदैन । त्यसैले केही गर्न सक्दैन । वैशाख देखि नै नयाँ आर्थिक वर्ष शुरु हुने भएमा असार सम्ममा पहिलो निकास प्राप्त हुन सक्ने हुँदा त्यो समयमा जिल्लाले पनि केही सहयोग गर्न सक्ने थियो ।

६.१ सिराहा जिल्ला विकाश समितिका पदाधिकारीहरुसंग भएको छलफलको सारांश (१३ श्रावण २०५३)

- गा.वि.स. को संख्या ठीकै छ । त्यसको क्षेत्रगत बाँडफाँड ठीक छैन । भौगोलिक रूपमा पायक पर्ने तथा समानुपातिक जनसंख्याको आधारमा एकरूपता ल्याइनु पर्दछ ।
- गा.वि.स. को बैठकमा इलाका सदस्य तथा गा.वि.स. इलाका भित्र कार्यरत कार्यालय प्रमुखहरुलाई पनि सहभागी बनाइनु पर्छ ।
- ऐलेको सन्दर्भमा "स्थानीय सरकार" भन्नु व्यंग गरे जस्तो मात्र भएको छ । जि.वि.स. लाई जिल्ला सरकारको रूपमा विकास गर्ने हो भने निम्न कुराहरु ऐनमा स्पष्ट तोकिनु पर्छ ।
 - गा.वि.स. को बजेट तथा कार्यक्रम जिल्ला परिषद्बाट पारित गरिनु पर्ने ।
 - जि.वि.स. को निर्देशन गा.वि.स. हरूले पालना गर्नुपर्ने ।
 - जिल्ला भित्रका विकाससंग सम्बन्धित कार्यालयहरु जि.वि.स. अन्तर्गत रहनु पर्ने तथा त्यहाँ कार्यरत कर्मचारीहरुको प्रशासकीय नियन्त्रण, सुपरिवेक्षण तथा मूल्यांकन जि.वि.स. ले गर्नु पर्ने ।

- जि.वि.स. ले जिल्लाको सम्पूर्ण विकास कार्यक्रमको चौमासिक समीक्षा गराउनु पर्ने अनिवार्यता ऐनले तोक्नु पर्ने ।

- गा.वि.स. संख्या घटाउने वढाउने सम्बन्धमा यस्तो छोटो समयमा सानो ढंगले सोचिनु हुँदैन । वास्तवमा भन्ने हो भने ७५ जिल्लालाई नै पुनर्गठन गर्न सकिन्छ होला । त्यसैले भौगोलिक सीमानामा वीचार गर्दा यौटा उच्चस्तरीय भौगोलिक समिति बनाई अलिक समय लिएर कुनै व्यवहारिक सिद्धान्तको आधारमा सोचिनु पर्छ ।
- कर्मचारी प्रशासनमा केन्द्रीय सरकार र जिल्ला विकास समितिको बढी अन्तर सम्बन्ध हुनु पर्ने । प्रथमतः केन्द्रबाट नियुक्ति, सरुवा र नियन्त्रण भएका कर्मचारीहरूले जिल्ला प्रति वफादार भएर काम गरिरहेका छैनन् । दोश्रो, जिल्लामा राम्रो काम नगर्ने वा नगरेका कर्मचारीहरूले केन्द्रमा सरुवा भएपछि कदर एवं पदोन्नति पाएका छन् । यसो भएपछि जिल्लाले अन्यथा सोचन बाध्य हुनु पर्ने भएको छ ।
- विकेन्द्रीकरण एक दिनमा लागू गरिने विषय होइन । यसलाई वास्तविक रुपमा लागू गर्ने हो भने वपौं सम्मको निरन्तरता चाहिन्छ । त्यसैले विकेन्द्रीकरणलाई सही ढंगले कार्यान्वयन गर्न उच्चस्तरीय निकाय केन्द्रीय स्तरमा हुनु जरुरी छ । उक्त निकायले निम्न कुरा हेर्नु पर्नेछ :
 - १) केन्द्रबाट स्थानीय स्तरमा, वास्तविक रुपमा अधिकार गयो गएन ।
 - २) स्थानीय स्तरमा दिएका अधिकारहरू सही रुपमा प्रयोग भए भएनन् ।
 - ३) अधिकारहरूको सही उपयोग को लागि के कस्तो guidelines तथा तालीमको आवश्यकता पर्छ ।
- हालको आपाढ मसान्तमा समाप्त हुने आर्थिक वर्षलाई परिवर्तन गरी चैत्र मसान्तमा समाप्त हुने गरी तोकिनु पर्छ । यसरी परिवर्तन गरिनु पर्ने मुख्य कारण निम्न छन् :
 - १) ऐले धेरैजसो योजनाहरू आपाढ मसान्त तिरै पूरा हुन्छन् जुन राम्ररी Stabilize हुन नपाउँदै वर्षा शुरु हुने हुँदा वर्षाले तुरुन्त बगाएर लैजान्छ । वर्षा याम अगाडि नै शुरु भएको वर्षमा योजना पूरा केवल कागजमा मात्र हुन्छ । त्यसैले चैत्र मसान्तमा आ.व. पूरा भएमा योजना पूरा हुने र Stabilize हुने मौका हुने थियो ।
 - २) खेतीको काम आपाढमा शुरु हुन्छ त्यसबेला मजदुर नै पाइदैन किनभने उनीहरू बढी ज्याला प्राप्त हुने योजना तिर लागेका हुन्छन् । चैत्र मसान्त सम्मको आर्थिक वर्ष भएमा योजनामा पनि लाग्ने थिए र यता खेतीको समयमा पनि खाली हुने थिए ।
 - ३) ऐले सिराहा जिल्लामा यस्तो बाडीको प्रकोप छ तर जिल्लाका कार्यालयहरू केही काम गर्न सक्ने स्थितिमा छैनन् । किनभने उनीहरूसंग कुनै बजेट नै छैन । ऐले कतिपय ठाउँमा तटबन्ध बनाउन सकिन्थ्यो । त्यसैले वैसाख १ गते देखि आ.व. शुरु भएको भए यस्ता कतिपय आकस्मिक समस्याहरू समाधान गर्न सकिन्थ्यो ।

६.२ लाहान नगर पालिकाका पदाधिकारीहरूसंग भएको छलफलको सारांस (१३ श्रावण २०५३)

- मनोनीत सल्लाहकार सभाको कुनै औचित्य छैन । सल्लाहकार सभाका सदस्यहरू पनि निर्वाचित भए उनीहरूसंग जनाधिकार हुने थियो ।
- नगरपालिकाको संभावना र समस्याहरू आफ्नै किसिमको हुने भएकाले न.पा. मा काम गर्ने कर्मचारीहरूको छुट्टै समूह बनाउनु पर्ने । तिनीहरूको सरुवा पनि एक अर्को नगरपालिकामै हुने भएमा अरु अनुभव हासिल गर्ने मौका पाउने थिए ।

- नगरपालिका क्षेत्रमा काम गर्ने विषयगत कार्यालयहरूले योजना तर्जुमा गर्दा न.पा.संग सम्बन्ध राख्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- लाहान न.पा. चुरे क्षेत्रको दक्षिणमा पर्ने हुँदा वातावरणीय दृष्टिले अत्यन्त संवेदनशील स्थानमा पर्दछ । यस कुरालाई दृष्टिगत नगरी दुंगा बालुवाको ठेक्का जि.वि.स. ले लगाउँदा त्यसको वातावरणीय असर यस न.पा. लाई पर्ने गएको छ । त्यसैले दुंगा बालुवाको ठेक्का लगाउने अधिकार सम्बन्धित गा.वि. / न.पा. लाई नै दिनुपर्ने ।
- न.पा. लाई जिल्ला विकाससंग आवद्ध गरिनु हुन्न । किनभने जिल्ला विकासमा बहुसंख्यक गा.वि.स. हरूले प्रतिनिधित्व गर्ने हुँदा न.पा. को समस्यालाई बुझ्ने तथा न.पा. को भनाई मान्य हुने वातावरण नै हुँदैन ।
- न.पा. मा उद्योग वाणिज्य संघको सहभागिता र प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था छैन । न.पा. को प्रमुख आय श्रोत उद्योगी तथा व्यापारीहरू नै हुने भएको कारणले तिनीहरूको सहभागिता हुनु जरुरी छ । उद्योग वाणिज्य संघको सहभागिताबाट कर निर्धारण, तथा असुलीमा सहायता पुग्नेछ ।

६.३ सिराहा जिल्लाका गा.वि.स.का पदाधिकारीहरू जिल्ला स्तरीय कर्मचारीहरू तथा वृद्धिजीवीहरूसंग भएको छलफल को सारांश (१४ श्रावण २०५३)

- गा.वि.स. को कार्यालयको व्यवस्थापन पक्ष कमजोर छ । १० - ५ वजे सम्म नियमित रूपमा कार्यालय नखुल्दा नियमित प्रशासकीय सुविधा जनताले पाउन सकेका छैनन् । वास्तवमा धेरैजसो काम सचिव र अध्यक्षको मिलेमतामा अध्यक्षकै घरमा हुन्छ ।
- उपाध्यक्षको कुनै काम नै छैन । अध्यक्षको उपस्थितिमा अध्यक्ष स्वयंले गर्ने र अनुपस्थितिमा उपाध्यक्षलाई विश्वास नगर्ने प्रवृत्ति भएकोले उपाध्यक्षको जिम्मेदारी ऐन मै स्पष्ट किटान हुनु पर्दछ ।
- गा.वि.स. अध्यक्ष उपाध्यक्ष लाई भत्ता दिँदा उनीहरूमा भएको जन सेवाको motivation लाई नराम्रो असर पारेको छ । जनताले पनि सामाजिक नेताको रूपमा नहेरी भत्ता खाने कर्मचारीको रूपमा हेर्न थालेमा छुन् । यदि यो तलबको रूपमा दिइएको हो भने स्तर निर्धारण गरेर सोही बमोजिमको दिइनु पर्छ । आफूलाई कार्यालयको सचिव र पियन भन्दा कम भत्ता लिनु स्वयंमा लाजमर्दी कुरा भएको छ । भत्ता मागेको पनि होइन र भत्ता नदिँदा यो भन्दा राम्रो काम भएको थियो ।
- मालपोत उठाउने जिम्मेवारी गाउँमा दिँदा त्यस कार्यलाई संस्थागत गर्न सक्ने operational capacity गा.वि.स.संग छैन । साथै एकातिर गा.वि.स. कार्यालय दिउँसो प्रायः नखुल्ने भएको र किसानहरूले पनि काम सकिए पछि विहान बेलुका अध्यक्ष कै घरमा गएर बुझाउने अनि सचिवले त्यहीँ रसिद काट्ने प्रवृत्तिले "जिमिन्दारी" प्रथाकै सुरुवात पो भएको हो कि जस्ता भएको छ । सानो कही मिलेन भने जिल्लामै गएर मिलाउनु पर्ने जस्ता कतिपय व्यवहारिक कठिनाईको कारणले गर्दा जनताले खास राहत पाउन सकेको अनुभव भएको पाइएन । त्यसैले भूमि सम्बन्धी सम्पूर्ण कागजातहरूलाई एउटै अफिसमा व्यवस्थित गराई बेला बेलामा इलाका स्तरमा डोर खटाई मालपोत असुल गराउनु राम्रो हुन सक्छ ।
- मालपोत असुली तथा भूमि प्रशासन दुवै काम यौटै अड्डाबाट हुन राम्रो हुनेछ । त्यसो भएमा जग्गा सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य यौटै कार्यालयबाट सम्पादन हुन सक्ने थियो ।
- जिल्लाको वस्तुस्थितिाको आकडा संकलन गरेर त्यसको आधारमा जिल्लाको Master Plan (अल्प, मध्य तथा दीर्घकालीन) तयार पारिनु पर्छ र त्यसैको आधारमा वार्षिक कार्यक्रम तयार पार्ने परम्परा बसाउनु पर्छ ।

अनुसूची - १४

विकेन्द्रीकरण कार्यसमितिमा कार्यरत कर्मचारीहरुको नामावली

सि.नं.	पद	नामथर	पदाधिकार रहेको कार्यालय
१	प्राचार्य (रा.प.प्रथम)	श्री गणेशचन्द्र अधिकारी	स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान ग्रामीण विकास प्रशिक्षण केन्द्र, जनकपुर
२	उ.स.	श्री लक्ष्मीकान्त शर्मा	स्थानीय विकास मन्त्रालय
३	उ.स.	श्री हरि प्रसाद रिमाल	स्थानीय विकास मन्त्रालय
४	उ.स.	श्री मनोजकुमार श्रेष्ठ	स्थानीय विकास मन्त्रालय
५	अधिकृत	श्री प्रद्युम्न प्रसाद रेग्मी	करार
६	शाखा अधिकृत	श्री नवराज उपाध्याय	स्थानीय विकास मन्त्रालय
७	ले. अ.	श्री विनोद के.सी.	स्थानीय विकास मन्त्रालय
८	रा.प.तृ.	श्री किशन देवी मानन्धर	स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान ग्रामीण विकास प्रशिक्षण केन्द्र, नेपालगंज
९	ना.सु.	श्री भक्त बहादुर थापा	स्थानीय विकास मन्त्रालय
१०	कम्प्युटर अपरेटर	श्रीमती हिरा पौडेल	स्थानीय विकास मन्त्रालय
११	कम्प्युटर अपरेटर	श्री प्रहलाद घिमिरे	स्थानीय विकास मन्त्रालय
१२	कम्प्युटर अपरेटर	श्री दिपेन्द्र राजवंशी	करार
१३	कम्प्युटर अपरेटर	श्री प्रदीप प्रसाद ढुङ्गाना	करार
१४	सह लेखापाल	श्री राम बहादुर खड्का	स्थानीय विकास मन्त्रालय
१५	खरिदार	श्री केदार पोखरेल	स्थानीय विकास मन्त्रालय
१६	डाइभर	श्री नरबहादुर खड्का	स्थानीय विकास मन्त्रालय
१७	डाइभर	श्री श्याम के.सी.	स्थानीय विकास मन्त्रालय
१८	पियन	श्री शिशिर कुमार आले	अस्थायी
१९	पियन	श्री पदमकान्त तिमिल्सिना	स्थानीय विकास मन्त्रालय
२०	पियन	श्री पूर्ण बहादुर श्रेष्ठ	स्थानीय विकास मन्त्रालय